# DAMAR

ISSN 2303-7326

Glasilo Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH • Godina XI • Broj 45 • April 2025. godine • Izlazi periodično

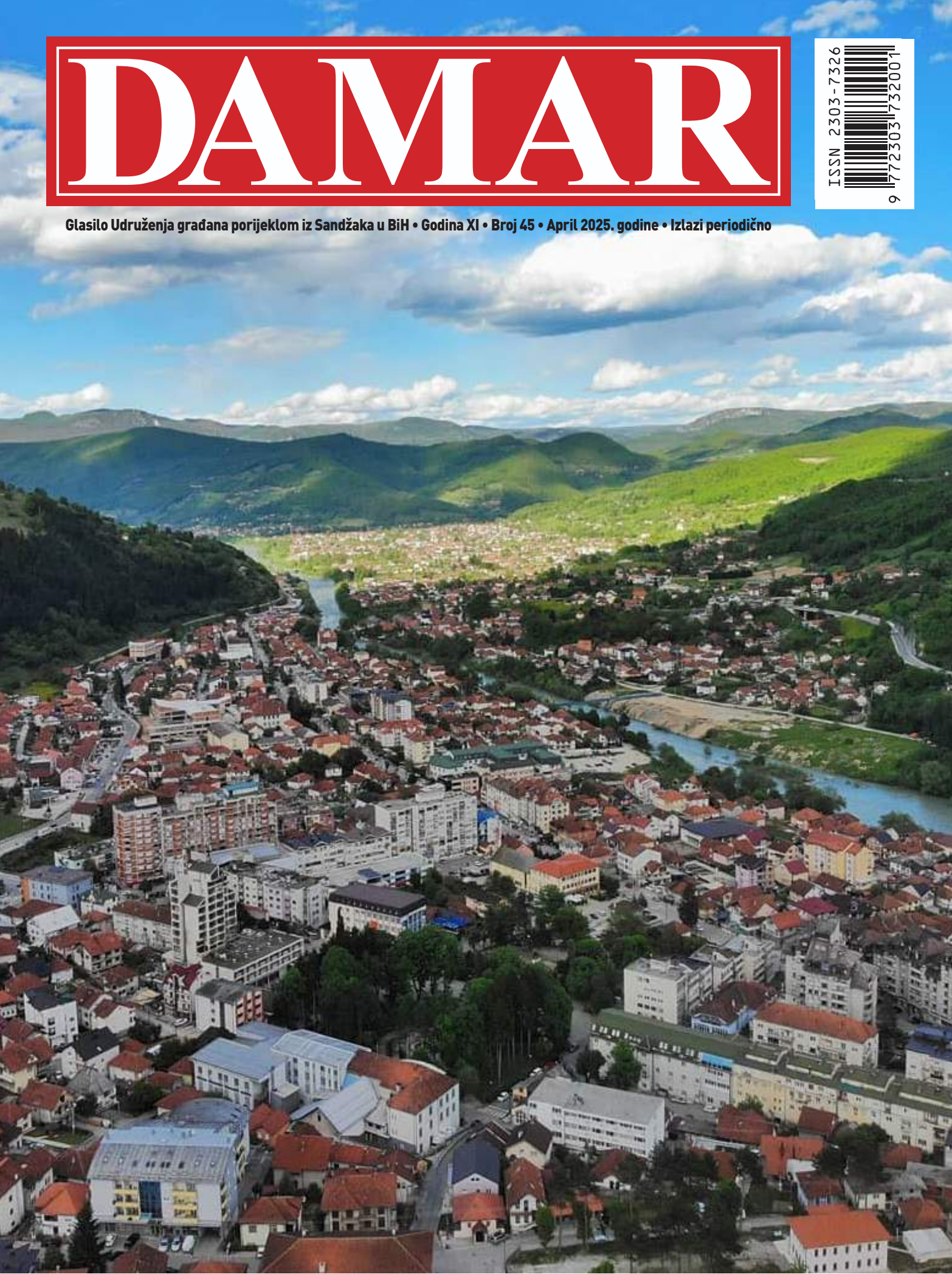

**Ukoliko želite da podržite projekat časopisa „Damar“, svoje donacije možete uplatiti na transakcijske račune Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka:**

**Račun u konvertibilnim markama:**
**PRIVREDNA BANKA SARAJEVO D.D. SARAJEVO**
**1011010000129531**

**Devizni račun:**
**SWIFT: PBC CBA 22**
**PRIVREDNA BANKA SARAJEVO D.D. SARAJEVO**
**OBALA KULINA BANA 18, 71 000 SARAJEVO, BOSNA I HERCEGOVINA**
**IBAN: BA39 1011010000129531**

**PRIMAOC: UDRUŽENJE GRAĐANA PORIJEKLOM IZ SANDŽAKA**
**NOVA 2, 71 000 SARAJEVO, BOSNA I HERCEGOVINA**

**E-mail: udruzenjesandzak@bih.net.ba**

# Kakvi smo ljudi?

Pametni su ovo ljudi. Primaju nerad od Istoka, ugodan život od Zapada; nikuda ne žure, jer sam život žuri, ne zanima ih da vide šta je iza sutrašnjeg dana, doći će što je određeno, a od njih malo šta zavisi; zajedno su samo u nevoljama, zato i ne vole da često budu zajedno; malo kome vjeruju, a najlakše ih je prevariti lijepom riječi; ne liče na junake, a najteže ih je uplašiti prijetnjom; dugo se ne osvrću ni na što, svejedno im je što se oko njih dešava, a onda odjednom sve počne da ih se tiče, sve isprevrću i okrenu na glavu, pa opet postanu spavači, i ne vole da se sjećaju ničeg što se desilo; boje se promjena jer su im često donosile zlo, a lako im dosadi jedan čovjek makar im činio i dobro.

Čudan svijet, ogovara te a voli, ljubi te u obraz, a mrzi te, ismijava plemenita djela, a pamti ih kroz mnoge pasove, živi i nadom i sevapom i ne znaš šta nadjača i kada. Zli, dobri, blagi, surovi, nepokretni, olujni, otvoreni, skriveni, sve su to oni i sve između toga. A povrh svega moji su i ja njihov, kao rijeka i kaplja, i sve ovo što govorim kao o sebi da govorim.

Živimo na razmeđi svjetova, na granici naroda, svakome na udaru, uvijek krivi nekome. Na nama se lome talasi historije, kao na grebenu. Sila nam je dosadila i od nevolje smo stvorili vrlinu: postali smo pametni iz prkosa.

Šta smo onda mi? Lude? Nesrećnici? Najzamršeniji ljudi na svijetu. Ni s kim historija nije napravila takvu šalu kao s nama. Do jučer smo bili ono što želimo danas da zaboravimo. Ali nismo postali ni nešto drugo. Stali smo na pola puta, zabezeknuti. Ne možemo više nikud. Otrgnuti smo, a nismo prihvaćeni. Kao rukavac što ga je bujica odvojila od majke rijeke i nema više toka ni ušća, suviše malen da bude jezero, suviše velik da ga zemlja upije. S nejasnim osjećanjem stida zbog porijekla i krivice zbog otpadništva, nećemo da gledamo unazad, a nemamo kamo da gledamo unaprijed, zato zadržavamo vrijeme, u strahu od ma kakvog rješenja. Preziru nas i braća i došljaci, a mi se branimo ponosom i mržnjom. Htjeli smo da se sačuvamo, a tako smo se izgubili, da više ne znamo ni šta smo. Nesreća je što smo zavoljeli ovu svoju mrtvaju i nećemo iz nje. A sve se plaća, pa i ova ljubav.

Zar smo mi slučajno ovako pretjerano mekani i pretjerano surovi, raznježeni i tvrdi, veseli i tužni, spremni uvijek da iznenadimo svakoga, pa i sebe? Zar se slučajno zaklanjamo za ljubav, jedinu izvjesnost u ovoj neodređenosti? Zar bez razloga puštamo da život prelazi preko nas? A zašto to činimo? Zato što nam nije svejedno. A kad nam nije svejedno, znači da smo pošteni. A kad smo pošteni, svaka nam čast našoj ludosti!

**Meša Selimović**

## IMPRESUM


DAMAR

**Glavni urednik**:
Ekrem Lekić

**Redakcija**:
Ismet Dedeić, prof dr Halid Kurtović, prof dr Hana Korać, prof dr Rifat Škrijelj, mr Muharem Hamzić, prof dr Selmo Cikotić, prof dr Duljko Hasić, prof dr Izet Šabotić, Zakira Mahmutović - Škrijelj, mr Anes Ličina, Dževdet Nikočević, dr Šemsudin Hadrović, Ekrem Ferhatović, diplecc Firdus Hamzagić, prof dr Azem Kožar, prof dr Enes Hašić, prof dr Ismet Kurtagić, prof dr Ramo Kurtanović, akademik prof dr Šefket Krcić, akademik prof dr Hasnija Tuna Muratagić, mr iur Hakija Kurtović, mr sci ecc Ferid Šabotić, mr Erol Ramusović, prof Zijah Bihorac, Prof Samir Kurtanović, književnik, eseista Faruk Dizdarević, književnica Šefka Begović-Ličina, mr. sc. Sahudin Kačar književnica Sabrija Račić-Hadžimurtezić, književnica Sanela Karišik-Begović, msr Hasna Ziljkić- Novi Pazar, mr sci Ismet Latić - Petnjica, Muharem M Mutabdžija - Prijepolje, Vukoman Kljajević - Bijelo Polje, Edin Jadadić Plav, Mirza Luboder - Rožaje, Lejla Silajdžić, sekretar

**Tehnički urednik**:
Ajla Ramadanović

**Izdavač:**
Udruženje građana
porijeklom iz Sandžaka u BiH

**Adresa:**
Nova 2, 71000 Sarajevo
Tel/fax: 033/ 220-995

**E-mail:**
udruzenjesandzak@bih.net.ba

**Štampa**:
Unioninvestplastika Sarajevo

**Transakcijski račun:**
1011010000129531
PRIVREDNA BANKA SARAJEVO D.D.
SARAJEVO

Manifestacija koja povezuje krajeve, organizacije i ljude

# Međunarodni samit Bošnjaka u Istanbulu

Nakon dugog svitanja, nade, iščekivanja, suočeni sa izazovima zbog društveno - političke nestabilnosti u Bosni i Hercegovini i regionu, s ciljem iznalaženja odgovora na mnoga pitanja koja se u oPišvakvim (ne)prilikama nužno nameću, te potrebe da se u Bosni i Hercegovini - matici Bošnjaka organizira jedan sveopći skup Bošnjaka, umjesto očekivanog i svakako prijeko potrebnog, odvažili su se prvi među nama, istanbulsko Bošnjačko udruženje Türkiye Bosna Sancak.

■ Piše: **Sahudin KAČAR, prof.**

Radi potpunog razumijevanja javnosti želim kazati da smo i u ranijoj komunikaciji sa predstavnicima ovog udruženja razgovarali na temu organiziranja jednog ovakvog skupa, međutim, zbog spleta nepogodnih okolnosti, prije svega ograničenih finansijskih mogućnosti, nismo bili u mogućnosti organizirati ovakav skup u Bosni i Hercegovini.

Uzimajući u obzir činjenicu da vrijeme neprestano teče, da je sve manje vremena za djelovanje, Udruženje Türkiye Bosna Sancak iz Istanbula shodno svojim mogućnostima, u periodu od 22 - 24. februara 2025. godine, organizovali su ovaj izuzetno važan skup.

Svako okupljanje Bošnjaka, predstavnika institucija, ustanova, udruženja i organizacija iz BiH i regiona, na kojima se razmatraju društveno-poitička zbivanja, razmjenjuju informacije i iskustva, uspostavljaju i unaprjeđuju međusobni odnosi, podstiču inicijative i zajednički projekti, gdje se snaži snaga jedinstva, su od iznimne važnosti.

Više od 1000 učesnika iz Turske, Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Makedonije, Kosova, Sandžaka, zatim, predstavnici Bošnjačkih vijeća iz svih navedenih zemalja, predstavnici mnogih udruženja i nevladinih organizacija, predstavnici dijaspore, naučnici, privrednici, književnici, umjetnici, kroz 6 izuzetno sadržajnih panela uveličali su ovaj Samit.

Na adresu Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u Sarajevu, pozivnicu za učešće na Samitu dobili smo Ekrem Lekić, predsjednik udruženja i ja, kao generalni sekretar udruženja i koordinator za saradnju sa Turskom ispred udruženja. Odlukom predsjednika Lekića ovlašten sam da prisustvujem Samitu i zastupam naše udruženje, što mi je pričinjavalo izuzetnu čast i zadovoljstvo.

Sa veoma nadahnutim obraćanjem na otvaranju Samita prisutnima se obratio prof. dr. Sedat Ziyade, predsjednik Türkiye Bosna Sancak Derneği, naglasivši važnost jedinstva Bošnjaka, Bošnjačkih udruženja i organizacija.

I drugi govornici, predstavnici držav-

nih institucija i Bošnjačkih vijeća, izrazili su zadovoljstvo što je konačno organiziran jedan ovakav skup na kojem će se razgovarati o svim važnim pitanjima radi iznalaženja najpovoljnijih rješenja za mnoga pitanja od značaja za Bošnjake, prije svega nužnom jedinstvu koje nam je nikada kao sada potrebno, što je u obraćanju zvaničnika snažno naznačeno. U nastavku rada održani su paneli, kako je bilo i planirano.

S ciljem uspostavljanja međusobnog dijaloga, umrežavanja i međusobnog povezivanja udruženja i organizacija, tema jednog od panela bila je, IZGRADNJA BUDUĆNOSTI: "Međunarodni dijalog sa bošnjačkim predstavnicima".

Na ovom panelu u ime udruženja sam bio jedan od panelista.

U uvodnom obraćanju upoznao sam prisutne o nastanku, radu i razvoju UG porijeklom iz Sandžaka u BiH, o ciljevima udruženja, s posebnim naglaskom na održavanje veza i razvoj odnosa sa Sandžakom, zatim, prikupljanje, izučavanje, njegovanje i afirmacija kulturno-umjetničke i naučne vrijednosti stvorene na području Sandžaka, očuvanje i valorizacija bogate kulturne baštine i tradicije Sandžaka.

Također, istakao sam da je jedan od veoma važnih ciljeva udruženja uspostavljanje međusobnih veza sa institucijama, ustanovama i NVO u BiH, Srbiji, Crnoj Gori, Sandžaku, regionu, s posebnim naglaskom na uspostavljanje saradnje sa dijasporom u Evropi i svijetu, što je bila i tema ovog panela.

U nastavku izlaganja naglašena je opredijeljenost Udruženja na uspostavljanju saradnje sa drugim udruženjima i organizacijama. Shodno tome zaključili smo Sporazum o saradnji sa Bošnjačkin nacionalnim vijećem Srbije i Crne Gore, Centrom za kulturu Bijelo Polje... S posebnim zadovoljstvom ističemo i sporazum o saradnji zaključen sa ovim udruženjem. To je bila prilika i za prezentiranje veoma bogate izdavačke djelatnosi UGPS, kojom se daje snažan doprinos poticanju kulture sjećanja, sjećanja na važne datume, događaje i ličnosti, pružajući sna-

žan doprinos očuvanju kulture, tradicije, prije svega identiteta.

Na skupu su predstavljeni neki od naslova koje je izdalo udruženje kao i časopis Damar, glasnik našeg udruženja.

U daljem izlaganju predstavljena je već duže vrijeme poznata ideja, izgradnja Sandžačke kuće - Sandžačkog kulturnog centra u Sarajevu, koja bi bila mjesto spajanja svih nas, gdje god da živimo. Naglašeno je i to da bi takav kulturni centar mogao biti bilo gdje, gdje imamo organizacije i udruženja, u Turskoj, Makedoniji, Evropi, Sandžaku..., međutim, prirodno je da kulturni centar bude tamo gdje je matica Društva/Nacije. Obzirom da je naša matica Bosna, najprirodnije je da sjedište bude u Sarajevu, našem kulturnom, jezičkom, naučnom, duhovnom centru.

Za izgradnju Sandžačkog kulturnog centra neophodno je zajedničko djelovanje. Izgradnjom kulturnog centra u Sarajevu stekli bi se uslovi za čvrsto institucionalno povezivanje ustanova, organizacija i udruženja širom svijeta, što je na početku definirano kao jedan od opštih ciljeva. Uspostavljanje međusobne saradnje, povezivanje lokalnih zajednica, privrednika, implementacija zajedničkih projekata, jedan je od uslova razvoja i prosperiteta, kojem svim bićem težimo.

U završnom dijelu izlaganja istaknuto je da ovaj Samit ima historijski događaj. On je mjesto spajanja i razmjena ideja, koje treba da poluče rezultate.

Po onoj izreci, ***"ako se budemo udruživali opstat ćemo, ako se budemo dijelili 'nestat ćemo", nužno je učiniti sve što možemo, ondje gdje smo, s onim što imamo, kako bi ideje predstavljene na ovom Samitu proveli u djelo, te čvrsto utvrdili snagu jedninstva, što predstavlja temelj sigurnog opstanka".***

Na panelu o unaprjeđenju prekogranične saradnje iz oblasti zdravstva i obrazovanja, na temu: "Komercijalizacija i dehumanizacija medicine", briljantno izlaganje imao je ugledni sarajevski ljekar, član UG porijeklom iz Sandžaka dr. Šemsudin Hadrović.

Nakon veoma sadržajnog dana učesnici Samita nastavili su druženje na svečanoj večeri uz izuzetan kulturno-zabavni program, koji su za ovu priliku priredili estradne zvijezde, Šejla Zonić i Halid Bešlić. Oni su svojim nastupima ovu noć učinili nezaboravnom. ◆

# Formiran Intelektualni centar Bošnjaka Sandžaka: pripreme za donošenje Nacionalnog programa

U skladu sa Deklaracijom usvojenom na Skupštini IHDAS-a od 25. januara 2025. godine u Novom Pazaru, 7. februara 2025. godine formiran je Intelektualni centar Bošnjaka Sandžaka (ICB).

## Sastav i misija

ICB-a Nukleus ICB-a trenutno čini sedamnaest članova, od kojih je šest akademika, tri doktora nauka, dva magistra nauka te šest akademskih građana iz različitih oblasti (pravo, ekonomija, inženjerstvo, medicina). Centar će se kontinuirano širiti bez brojčanog ograničenja, okupljajući intelektualnu elitu Sandžaka prema jasno definisanim kriterijumima.

Glavni zadatak ICB-a jeste organizovanje javnih rasprava i izrada Nacionalnog programa Bošnjaka Sandžaka, te njegova implementacija u skladu sa planom realizacije definisanim u dokumentu.

Jedna od ključnih uloga Intelektualnog centra Bošnjaka Sandžaka jeste zauzimanje stavova po svim pitanjima od nacionalnog interesa Bošnjaka Sandžaka. Ovi stavovi će služiti kao orijentir za Bošnjake Sandžaka i doprineti formiranju kolektivne svijesti zajednice.

## Proces izrade Nacionalnog programa

Inicijalni prijedlog Nacionalnog programa Bošnjaka Sandžaka usaglasila je radna grupa od četiri člana, a dokument

■ Piše: **Džavid BEGOVIĆ, mr.sci.**

je 2. marta 2025. godine proslijeđen svim članovima ICB-a uz poziv da dostave sugestije i prijedloge, ili dostave svoj prijedlog Nacionalnog programa do 30. marta 2025. godine.

Nakon usaglašavanja na nivou ICB-a, dokument će biti upućen nacionalnim institucijama, asocijacijama te intelektualcima porijeklom iz Sandžaka kako bi dali prijedloge, izmjene i dopune ili podnijeli svoj prijedlog Nacionalnog programa.

Dalja rasprava o Nacionalnom programu odvijaće se unutar ovih institucija i asocijacija, nakon čega će finalni nacrt biti ponuđen na javnu raspravu dostupnu svim građanima Sandžaka i porijeklom iz Sandžaka. Javna rasprava traje do aprila 2026. godine.

Tokom ovog perioda planirano je održavanje niza okruglih stolova u Sandžaku, zemljama regiona, Evropi, Americi i Australiji, kao i serije online sesija ICB-a. Cilj ovih aktivnosti jeste uključivanje što šireg kruga nacionalnih institucija, asocijacija i intelektualaca Sandžaka u kreiranje ovog strateškog dokumenta.

Finalni nacrt Nacionalnog programa Bošnjaka Sandžaka biće usvojen na Kongresu Bošnjaka Sandžaka u julu 2026. godine.

## Strateški dokument za budućnost Bošnjaka Sandžaka

Nacionalni program Bošnjaka Sandžaka definisaće ciljeve i pravce djelovanja u ključnim oblastima:

- Politički status,
- Ekonomski razvoj,
- Kulturna autonomija,
- Prekogranična saradnja,
- Pravna sigurnost,
- Međunarodna saradnja.

Osnovne sekcije dokumenta uključivaće:

- K ratak historijski pregled i položaj Bošnjaka u Sandžaku,
- Viziju razvoja,
- Ulogu Intelektualnog centra Bošnjaka Sandžaka,
- Ključne ciljeve i način njihove

realizacije,
- Faze implementacije,
- Model finansiranja projekta.

## Zašto je Nacionalni program potreban?

Osnivanje Intelektualnog centra Bošnjaka Sandžaka i donošenje Nacionalnog programa dolazi kao odgovor na trenutni položaj Bošnjaka u Sandžaku. Bošnjački narod Sandžaka suočava se s izazovima dezorijentisanosti, nedostatka zajedničkog stava i ciljeva, te unutrašnje razjedinjenosti. Također, regioni u kojima Bošnjaci čine značajan dio stanovništva spadaju među najnerazvijenije u Srbiji i Crnoj Gori, što doprinosi ekonomskom zaostajanju i marginalizaciji na političkom, ekonomskom, diplomatskom i kulturnom planu.

ICB će kroz Nacionalni program nastojati da formira jasan okvir za kolektivnu svijest Bošnjaka Sandžaka, kako bi se osiguralo dugoročno jačanje nacionalnog identiteta, ekonomskog prosperiteta i političke stabilnosti.

Proces donošenja ovog dokumenta će biti transparentan i inkluzivan, uključujući sve relevantne aktere sa ciljem izgradnje bolje budućnosti za Bošnjake Sandžaka. ◆

# BOŠNJAČKI DIJAMANT
## Hadži Hajriz - Hačko Brčvak

Na požnjevenim kukuruzištima vrane su s osušene trske kljucale pretekle šišarke, oktobarsko sunce obasjavalo zlatnozelenu travu rasovskih livada, sve mi mirisalo na zavičaj i nezaboravne djetinje uspomene.

Sa rođacima putujem ka Bistrici, čuvenom bjelopoljskom selu, gdje su rođeni i iznjivljeni mnogi velikani i odatle se po cijelom dunjaluku rasturili.

Poput rudara, uputih se u potragu za vrijednim dijamantom, samo što ja, umjesto krampe, ponijeh pero i nadu da ću ga tamo u Bistričkom majdanu pronaći.

Moji srčani rođaci Esko Sijarić, Mujo Begović i ja, autom promičemo kroz raskošnu limsku dolinu, s otvorenog prozora udišem čisti, nostalgični zrak, koji me podsjeća na ljepotu djedovine i u Rasovu mi ostavljenu babovinu.

Usput mislim, da se čovjek, ma koliko u tuđini bio sretan, u poznim godinama teži vratiti svome kraju i na rodnoj grudi pronaći svoj smiraj.

I upitavši usputne putnike za pravac ka Bistrici, tom izvoru bošnjačkih intelektualaca i umjetnika, polahko promičemo pored Bističke rijeke, koja se poput đerdana na nevjestačkom grlu, vragolasto provlačila ispod povijenih joha i lijeski, bistrom vodom na suncu bljeska i svojim tokom hita ka ušću.

Poput neke stasite i jordamli djevojke umivene jutarnjom rosom, iza jedne okuke, veličanstvena i moćna, pred nama izroni selo Bistrica, nekadašnja Bjelopoljska opština.

Zakoračivši na bistričko tlo, učini mi se kao da sam stigla kod nekog čuvenog domaćina i da kao musafir sa okolnih obronaka začuh šapat: „Hoş geldin!“

U pratnji mještanina, bliskog mi rođaka Murata Pilice, krenusmo ka jednom uzvišenju i malehnoj kući, iz čije se kolijevke odavno oglasio prvi plač novorođenog dječaka Hajriza Brčvaka,

■ Piše: **Šefka BEGOVIĆ-LIČINA**

Bajramovog i Ferkinog sina, koji će im kasnije pleme i korijen dobrim djelima opečatiti za vijek vjekova.

I ja poželjeh da provirim u tu sobicu gdje se rodilo i odnjivilo desetoro Bajramove i Ferkine djece: sinovi: Hajrudin, Fahrudin, ar Sejfo, Hajriz, Muriz, Almedin i Semir, te kćerke: Đulka, ar. Fadila i Zehra, gdje im u toplom porodičnom gnijezdu nije bilo tijesno jer su ljubavlju i toplinom odnjivljeni.

U mislima sam milovala ruku Hačkovoj majci i sjela kraj njegovog baba da mi na sofri doturi komat odlomljene pogače, željela miruhnuti taj porodični domazluk, koji se nigdje ne prodaje, niti se ičim može izmjeriti.

Rođak Murat i neki mještani nam rekoše da je to kuća iz koje je iznikao bošnjački dijamant, kojim se ponosi pleme Brčvaka, ponosi se njegova Bistrica, diči cijela Limska dolina, njim se ponose i Bošnjaci širom svijeta.

Dok sam se Hačkovoj rodnoj kući primicala, učinilo mi se da predamnon izniče veleljepni dvorac s bezbroj zlatnih soba i kupola, da u njegovim odajama, poput nekog sultana, sjedi domaćin Brčvak Bajram i njegova hanuma Ferka, da im na glavi svijetli kruna okićena sa deset dragulja, a na samom vrhu, poput ljetnjeg sunca u svoj svojoj ljepoti i nuru sija i blista jedan poseban dijamant.

I naslonivši se na zid kuće, zapitah se da li je Hačkova majka Ferka u porođajnom bolu tada mogla zamisliti koju je ljudsku gromadu rodila, koji je dijamant iz njene utrobe iznikao i svojim rođenjem počastio čovječanstvo, da je roditeljskim odgojem postao čovjek, odabran Allahov rob i iskren mumin, odan svojoj vjeri.

Hadžija Hačko, Ferkin najvrjedniji izdanak, danas nam svojim djelima

pokazuje da nije naše ono što uzmemo, već ono što damo, da je nekima obilan imetak dat samo kao Allahovo iskušenje, tj. proba da li će nevoljnima udjeljivati onako kako je propisano.

Idući puteljkom, zamišljala sam dječkića Hajriza kako hita ka Bističkoj školi, koja je tada brojala 1.200 đaka i bila jedna od najbrojnijih škola u Regionu, kako ga majka na vrata prati i za užinu mu u đačku torbu zavlači tek ubranu jabuku i šaku suhih krušaka.

Na jednoj livadi ugledah kako pase stado ovaca, nekoliko krava, konj i jedan magarac. Rekoše mi da su oni simboli Hačkovog djetinjstva, da ga podsjećaju kada je tu na obroncima bističkih šuma, kao čobanin, napasao ovce i uživao u ljepoti rodnog kraja.

Zamislih se i zapitah: „Da li je on, kao dijete, imao svoje snove i da li su mu oni ka uspjehu bili najveća vodilja? Da li ga je tada boljelo kada su mu drugovi dolazili u školu s pocijepanom odjećom, drhtali od studeni, bili gladni i željni svega? Da li je svojim nevinim srcem i čistom dječačkom dušom, u osami dovio: „Allahu, podari mi halal nafaku i bereket, da sve dijelim s onima kojima je pomoć potrebna. Svemilosni, počasti me obilnim imetkom, da ga dajem nevoljnima i da ih time obradujem.“

Odnjivljen na roditeljskim nasihatima da je najveće ljudsko bogatstvo časno ime i djela koja čini, poduprt čvrstim temeljom roditeljskog doma i ljubavlju braće i sestara, uz majčinu hair dovu, momčić Hajriz se smjelo otisnuo u svijet da tamo okuša sreću i ostvari one svoje dječačke snove.

Kada je od ničeg počeo stvarati, mukotrpnim radom i trudom stekao imetak, najveću ovozemaljsku nagradu je želio onaj divni osjećaj kada u drhtavu ispruženu ruku siromaška spusti vrijednu hediju i ugleda zahvalan sjaj radosnih mu očiju.

„Djeco, za sve dato, Allah naknadi, neće imetak u stisnutu ruku, sem u onu ispruženu…“ - u ušima mu stalno odzvanjao majčin šapat.

„Dajem, pomažem, majko, pomažem, dajem, babo…“ – preslišavao je svoje srce i u svakoj nevolji svima pomogao. Gradio i izgradio čelične ćuprije humanosti; kuće na zgarištima ozidao, zbrinjava jetime, bolesne liječi, djecu školuje, nemoćne uzdiže, gladne nahrani, stare obraduje, nurom i dobročinstvom, poput najsjajnije zvijezde na sandžačkom nebu neprestano blista.

Hadži-Hačkova dobra djela, kao najvrjedniji hajrati, inšallah, biće njegovi najveći svjedoci na Sudnjem danu, kada se tamo budu polagali računi. Njegovo nurli lice je odraz čovječnosti, njegova misija za pomoć izbjeglicama i poplavljenima primjer je ljudskosti, onako kako nam je u časnom Kur’anu zapisano.

Hadžija Hajriz slijedi uzoran put našeg Poslanika Muhameda s.a.w.s. svojim primjerom pokazuje srčanost, samilost i ljubav prema čovjeku, ma koje vjere bio.

Koliko god mu Allah obilato dodaje, on širom dunjaluka toliko dijeli i nosi tamo gdje je najpotrebnije, gdje sirotinja pišti i gdje gladna usta željkuju koru hljeba i topao vatan.

Bistrički dijamant svijetli na svim stranama svijeta, gdje njegove mašine bruje najljepšom melodijom ljudstva. On svojim halal radom osvaja Evropu i balkanske zemlje, svojim uspjesima osvaja svijet. On gradi, neumorno radi, dobija nagrade, priznanja, medalje, zahvalnice, a onaj najvrjedniji orden će, inšallah, dobiti od Onog ko sve zapisuje, ko sva naša djela pravjedno bilježi.

U Bistrici, odakle su nepismene ili polupismene Bističanke, poput najškolovanijih pedagogica, odgajale buduće visokoobrazovane ljude, odaslale ih da svojim umom i znanjem ohaire svijet, ostaće vječni trag njihovog vrsnog odgoja, ljudstva i uspjeha.

I dok smo u Bistrici pili kahvu na terasi hadži-Hačkovog hotela i ja se kasnije uvjerila u ljepotu i savršenstvo tog modernog objekta, mislila sam kolika li je kod Allaha bila velika zasluga njegove majke da rodi takvog velikana, s kojim se njegovi mrtvi ponose, s kojim se danas ponosi sva Limska dolina što je naše gore list, što je prohodao tu na sandžačkim livadama, odnjevljen na pošteno zarađenom hljebu, napojen vodom s Bističke rijeke i postao rijetko veliki ljudina.

Iza nas ostade Bistrica obasjana zracima popodnevnog sunaca, a na zlatnim kupolama krova rodne kuće uspješnog biznismena i humaniste, hadžije Hajriza - Hačka Brčvaka, uz majčinu i očevu hair dovu, poput svjetionika ostade da svijetli Bošnjački dijamant i da ljudima, poput kompasa, pokazuje ispravan put.

I taj dijamant, svojim dobrim djelima danas sija cijelim dunjalukom, da ga vječno pominju i sadašnja i buduća pokoljenja.

Vraćajući se pored Bističke rijeke, kao da začusmo šapat svih Bističana: „Allahu dragi, sačuvaj nam od insanskih i šejtanskih nakana hadžiju Hajriza Brčvaka, naš bošnjački dijamant, ja Rabbi!“ AMIN! ◆

■ **Sa prijateljima iz Istanbula Naja Murić, Selma Brčvak, Hajriz Brčvak i Naser Murić**

Mostovi spajanja krajeva, ljudi i kulture

# Uspostavljena saradnja sa udruženjem „BALKANTÜRKSİAD“ iz Burse

■ Piše: **Lejla SILAJDŽIĆ**

Delegacija Regionalnog udruženja BALKANTÜRKSİAD iz Burse, koju su činili: İskender İskenderoğlu, predsjednik, Fatih Şakir, raniji predsjednik Udruženja, te članovi Uprave İbrahim Özcan, Hüseyin Değirmencioğlu i Nedim Yılmaz, 15. marta 2025. godine, posjetila je UG Porijeklom iz Sandžaka u Sarajevu. Ovo istaknuto udruženje okuplja više od 350 članova, uglednih privrednika iz 11 balkanskih zemalja, doseljenika u Anadoliji.

Povod boravka ove visoke delegacije pomenutog udruženja u Bosnu jeste veliki iftar koji su, u okviru svojih redovnih aktivnosti, upriličili za više od 500 učenika, studenata, predstavnika institucija, ustanova i drugih organizacija u Travniku.

U našem udruženju delegaciju su ugostili Ekrem Lekić, predsjednik, Sahudin Kačar, generalni sekretar, te članovi uprave Muharem Hamzić, Redžep Dizdarević, Samir Suljević, Ramo Bronja, Lejla Silajdžić i prevodilac Samir Kaltak, član Udruženja.

U svojim obraćanjima upoznali smo se s aktivnostima koje provode ova dva udruženja.

Predsjednici udruženja İskender İskenderoğlu i Ekrem Lekić izrazili su zadovoljstvo što je uspostavljena saradnja. Tom prilikom zaključen je Sporazum o saradnji ova dva udruženja i međusobnoj podršci u implementaciji utvrđenih aktivnosti, zajedničkih projekata i međusobnoj saradnji, u želji da se u narednom periodu precizira nekoliko projekata od posebnog značaja, koji će biti predmet zajedničkog djelovanja i rada.

U narednom periodu radna grupa, koju će činiti predstavnici oba udruženja, sačinit će Plan, kojim će biti utvrđene navedene aktivnosti.

# Obilježena 17. godišnjica od smrti generala Armije R BiH Zićra Suljevića

*Dana, 23. marta 2025. godine u haremu Alipašine džamije u Sarajevu, u prisustvu saboraca, porodice, rodbine i prijatelja, u organizaciji Udruženja generala Bosne i Hercegovine i UG porijeklom iz Sandžaka u BiH, obilježena je 17. godišnjica od smrti generala Armije R BiH Zićra Suljevića*

Predstavnici Drugog puka Oružanih snaga BiH, te delegacije mnogih udruženja, položili su cvijeće na mezar generala Zićra Suljevića, odajući mu počast i duboko poštovanje.

Delegacija UG porijeklom iz Sandžaka u BiH, u sastavu: Faruk Dizdarević, Nuško Suljević, Lejla Silajdžić, Bećir Hasanović, Senad Međedović i Sahudin Kačar, položila je cvijeće i odala počast generalu Zićri Suljeviću.

Zićro je bio dugogodišnji istaknuti član i jedan od osnivača UGPS-a u BiH. Svojim radom doprinio je razvoju udruženja, na šta smo iznimno ponosni. U kalendaru važnih datuma i ličnosti Bjelopoljske podružnice UG porijeklom iz Sandžaka, ovaj datum zauzima važno mjesto.

U želji da ostavimo trajan trag ovog istaknutog borca, učitelja, prije svega čovjeka, u narednom periodu štampat ćemo knjigu o Zićri.

Zićro Suljević je rođen 15.07.1936. godine u selu Kanje, Opština Bijelo Polje, Crna Gora. Realnu gimnaziju je pohađao u periodu od 1948-1951. godine, u Bijelom Polju, a vojnu akademiju kopnene vojske završio je u Beogradu od 1957-1961. godine. Na kraju školovanja proizveden je u čin potporučnika. Nakon školovanja službovao je u Sloveniji na dužnosti komandira samostalnog voda Vojne policije, u činu potporučnika i poručnika, do 1966. godine.

■ Piše: **Prof. Bećir HASANOVIĆ**

U vremenu od 1966-1974. godine službovao je u Komandama vojnog okruga u Bjelovaru i Koprivnici, gdje stiče i čin kapetana. Komandno-štabnu akademiju kopnene vojske završio je u vremenu od 1974-1976. godine, u Beogradu. Ispit za čin majora položio 1974. godine, u Beogradu.

Nakon završene Komandno-štabne akademije KoV, od 1976-1984. godine službovao je u Doboju, na dužnosti načelnika štaba puka i komandanta pješadijskog puka, u činu kapetana I klase, majora i potpukovnika. U vremenu 1984-1987. godine službovao je u Sarajevu, u Komandi 7. armije (sarajevske), na dužnosti referenta za obuku starješina i komandi jedinica armije, u činu potpukovnika. Od 1987-1989. godine službovao je u Derventi, na dužnosti ko-

■ **Zićro Suljević**

mandanta motorizovane brigade, u činu potpukovnika i pukovnika. Na sopstveni zahtjev penzionisan je 31.12.1989. godine, u činu pukovnika.

Prije agresije na Republiku Bosnu egovinu 1992. godine, od oktobra mjeseca 1991. godine, bio je angažovan u radu glavnog štaba Patriotske lige na operativno-strategijskim procjenama buduće agresije i otpora naroda BiH agresiji, kao savjetnik. Sa otpočinjanjem agresije na Bosnu i Hercegovinu radi u Glavnom štabu Armije Republike Bosne i Hercegovine, na mjestu savjetnika za vojna pitanja. Zatim obavlja dužnost načelnika prve uprave operativnog centra komandovanja, a kasnije i zamjenika načelnika Inspekcije oružanih snaga BiH i načelnika rezervnih jedinica Armije R BiH. Krajem novembra 1993. godine proizveden je u čin brigadnog generala.

U prijeratnom periodu odlikovan je Medaljom za vojne zasluge, Ordenom za vojne zasluge sa srebrnim mačevima, Ordenom narodne armije sa srebrnom zvijezdom, ordenom za vojne zasluge sa zlatnim mačevima i ordenom rada sa zlatnim vijencem. U Armiji RBiH odlikovan je Zlatnom značkom Patriotske lige.

Poslije četverogodišnje bolesti, umro je od leukemije, u 72. godini, 23.03.2008. godine u Sarajevu. Sahranjen je sa svim vojnim počastima u haremu Alipašine džamije, u Sarajevu, dana 26.03.2008. godine.◆

# Hronologija vremena – odgovor pravi (6)

*Ovo je izvod iz budućeg pisanog pogleda hronologije života mog Priboja, iz moje perspektive, kao sjećenje na djetinjstvo, školu, život Priboja i njegovih dobrih ljudi..*

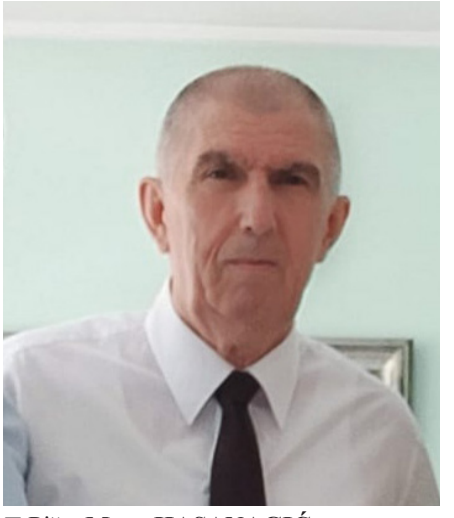

■ Piše: **Muaz HASANAGIĆ**

Nema pisanih tragova o bitnim elementima koji bi značili opštu industrijsku kategoriju u prostorima razvoja kasabe Priboj. Obzirom na to da se područje kasabe Priboj nalazilo na presjecima dvaju drumova pravca Stambol - Dubrovnik, trgovina je bila obilježje razvoja. Naravno, postojali si i funkcionisali zanati kao sredstva za održavanje životnih potreba. Putna infrastruktura je bila nerazvijena, a komunikacije su se odvijale preko rijeka; skele su postojale kao sredstvo zarade, a hanovi su služili za prenoćišta na raskrsnicama puteva. Tu su bile i pekare, kovačnice, mlinovi, užarske radionice, organizovana sječa i obrada šumskih resursa, otkup kože, vune i njihova obrada. Najznačajniji događaj ovog vremena je izgradnja prvog vodovoda u gradu 1885. godine i javna česma ispred gradske Hasan-agine džamije. Tada se uz džamiju izgrađuje i mala prizemna zgrada koja je služila kao mejtef. Prvi telegraf Priboj dobija 1865. godine. Priboj dobija prve čvrste građevine kao znakove formiranja uređene zajednice. Izgrađen je prvi veliki han u Priboju (Zildžević, 1870.), prva zgrada opštine (1875.), pokaldrmisan put Priboj – Višegrad 1871. godine. Izgrađena je karaula na lijevoj obali rijeke Uvac, koja kasnije služi i kao carinarnica Austrougarske i Srbije.

■ **Priboj oko 1882.**

Godina 1879. obilježava dolazak sasvim nove kulture, industrije na ove prostore. Austrougarska potpisuje ugovor s Turskom o pravu na postavljanje svojih garnizona (vojnih) u Priboju, Prijepolju i Pljevljima. U jesen 1879. godine Austrougarska s familijom Hasanagić sklapa ugovor o zakupu zemljišta (Zelenac) na 100 godina uz simboličnu cijenu od jedne krune godišnje. Dolaskom garnizona Austrougarske vojske (1000 vojnika) u Priboj počinje i izgradnja infrastrukturnih objekata na Zelencu. Izgrađuju se prvi sportski tereni, igralište (vježbalište) za tenis, gimnastičke vježbe. Dolazak garnizona Austrougarske vojske potiče razvoj novih zanata, ugostiteljskih i trgovačkih radnji. Izgrađuje se skela na Limu (Pobrežje). Varoš Priboj na Limu postaje magnet za mnoge trgovce iz okolnih mjesta pa se počinje intenzivno razvijati. U Priboju počinje da radi i škola s Kapelom u maloj građevini pored hotela Stević, koja je pripadala manastiru Banja. Priboj tada nije imao crkvu.

Kraj 19. vijeka označava društvene promjene u svijetu – Evropi, a samim tim i naše krajeve Sandžaka, uključujući i Priboj na Limu. Balkanski ratovi, Prvi i Drugi rat. Prelazak iz jednog feudalnog vremena u kapitalizam, društveni odnosi iz Osmanske carevine, Austrougarske carevine do Kraljevine SHS. Priboj na Limu zadesila je katastrofalna poplava 1896. godine, koja je nanijela velike štete u čitavom toku rijeke Lim (od Bijelog Polja, Brodareva, Prijepolja Priboja, Rudog – potpuno je zbrisano s lica zemlje, do Drine). Vrijeme civilizacije, koje znači sveopšti razvoj jedne društvene zajednice pored duhovne, kulturne, obrazovne, zdravstvene, je prije svega tehnološki napredak. Možda je najava bila još krajem 19. vijeka izgradnjom uskotračne željezničke pruge Sarajevo-Uvac, a kasnije i do Priboja na Limu, koju je izgradila Austro-Ugarska.

Pravi procvat tog napretka, tehnološkog uzdizanja, Priboj na Limu do-

čekao je nakon Drugog rata. Privatne trgovačke radnje 1947. godine prelaze u sastav preduzeća „Jedinstvo“. Prvo privredno preduzeće DIP „Lim“ otvoreno je 1948. godine u hali na Zelencu (INKOP). Slijedi formiranje mehaničarske radionice „Polet“ i trgovačkog preduzeća „Bratstvo“ (kasnije u sastav ulazi i „Naselje“ 1957.). Osposobljena je željeznička pruga prema Uvcu 1949. godine i voz ponovo dolazi u stanicu Priboj na Limu. Sresko ugostiteljsko preduzeće „Bić“ osnovano 1950. godine. Početak izgradnje fabrike automobila obilježava 1951.godina, kao i rad bolnice u gradu (kod zgrade opštine). Građevinsko operativno preduzeće „Sandžak“ osnovano 1952. godine (kasnije „Izgradnja“ 1963., a potom „Gradnja“). Počinje sa radom „Mlin“ za preradu žitarica, i osniva se prva komunalna operativa. Značajna je odluka o početku rada osmogodišnje škole (spajanje četvororazredne i niže gimnazije).

Polovinom oktobra 1953. u halama nove fabrike montirano je naše prvo vozilo. Svaki dio koji je ugrađivan izazvao je veliko interesovanje kod svih radnika. Naravno, vrhunac ove znatiželje bio je onda kada je vozilo ofarbano i lakirano. Stajalo je pred halom lakirnice koja je u ono vrijeme bila pogon za finalisanje vozila. Svi su sa neobičnom radošću očekivali kada će prvo vozilo krenuti kroz fabrički krug na put i biti predato prvom kupcu. I naravno, došao je i taj dan.

Dolazi i 30. oktobar 1953. godine. A sve je počelo montiranjem prvih 17 vozila nosivosti četiri i šest tona. Tako je počela proizvodnja teških vozila po licenci austrijske firme Saurer Werke, a kasnije su na osnovu licencnog ugovora s Daimler-Benzom proizvodili kamioni i autobusi - FAP-ove.

30.10.1953. godine svečano je otvorena fabrika automobila Priboj FAP. Četvrtak, Šestak, ..... je rođen!

*Ondašnji direktor Radmilo Lavrenčić spremio je za ovu priliku pravu svečanost. Našao je u kancelariji službenicu Margitu Kovarik Smajović i rekao joj: „Slušaj, Margita, sada ćeš dobiti flašu šampanjca. Ti ćeš biti kuma našem prvom vozilu. Ja ću voziti, a ti našem prvencu daćeš ime.“*

*Margita je bila iznenađena, ali istovremeno i veoma srećna. Brzo se spremila, uzela flašu sa šampanjcem i krenula na izlaz iz pogona, tačno na onu crtu koja označava »pogon«.*

*Lavrenčić je, kaže Margita Smajović, vozio naše prvo vozilo. Bio je to naš popularni »šestak«. Vozilo se kretalo polako. Radmilo je bio sav srećan. Videla sam to kroz “šoferšajbnu”. Ja, takođe. Oko vozila i oko mene bilo je mnogo ljudi. Svi radnici su bili tu. Kada je vozilo došlo do »praga«, prišla sam i flašom šampanjca udarila u prednji levi točak, i to u radkapnu. Šampanjac je zapenušao, a iz stotine grla prolomio se gromko: “ura!”*

*Zovi se »Labud«*

*i budi ponos naše fabrike! Lep, ponosan, izdržljiv i tražen! Ovim rečima obavila sam čin »krštavanja « našeg prvog vozila. Direktor je izašao iz kola, rukovao se sa mnom, kumom i sa svakim ko se tu zadesio. Ljudi su pipali vozilo, zagledali ga, prosto ga milovali... Direktor Lavrenčić je ponovo s’eo u kola i velikom brzinom pojurio na put. Tu su bili predstavnici Autotransportnog preduzeća iz Sjenice. Oni su bili kupci našeg prvog »Labuda«. Posle kratkih formalnosti, u kola je s’eo sjenički vozač Numan Zekić i »Labud« je krenuo put Sjenice. Srećno, sretno, vikali smo i mahali za našim prvencom. Tako je počeo radni život u fabrici. Radnici su bili po’neti prvim, velikim usp’ehom.*

Sjenica, gradić na Pešterskoj visorav-

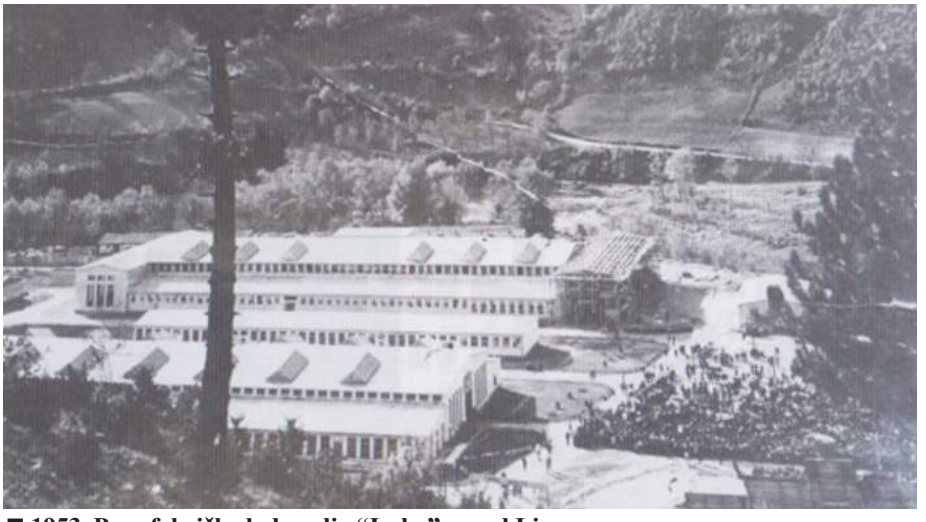

■ **1953. Prve fabričke hale polja “Luka” pored Lima**

■ **Prvi sa trake, jesen 1953. Sjenica**

prvi direktor FAP-a Radmilo Lavrenčić

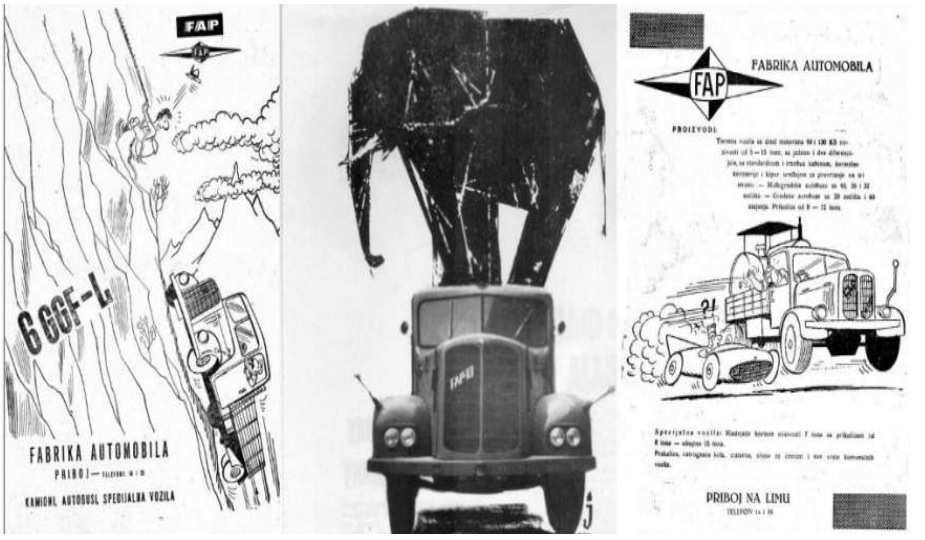


ni, okićenoj zelenim, nepreglednim pašnjacima, je cilj na koji dolazi naš prvenac. Nakon ugodne vožnje i savladanih uspona Miloševa dola i Govednjaka, FAP kamion 6GGF-L, u jesen 1953. godine, stigao je u „Autotransportno preduzeće“ Sjenica sa šefom računovodstva Vehbom Vrcićem, vozačem Karlom Egerom, Austrijancem, koji je boravio u ime „Saurera“ u Priboju, i vozačem Numanom Zekićem.

Tako je počela istorija kamiona, autobusa FAP-a duž svih puteva Jugoslavije, Balkana, nedugo zatim i Evrope, Afrike, Bliskog istoka.

Srez Priboj na Limu kao društvena zajednica 1955. godine prestaje da postoji. Počinje da finkcioniše Opština Priboj na Limu na istoj teritoriji. Dalje se redaju značajne razvojne institucije: Majstorska škola 1956., na Koliniji uz igrađeno novo naseljeno mjesto otvara se odjeljenje osnovne škole „Branko Radičević“ 1957., a kao samostalna ustanova i OŠ „Vuk Karadžić“ 1958. Otvaraju se obdaništa, dječiji vrtić, gradska pekara. Mašinska tehnička škola 1960. godine počinje kao prva srednja stručna škola u Sandžaku. Formirano je i zanatsko preduzeće „1. Maj“ Priboj na Limu. Dom kulture u Priboju na Limu svečano otvoren 1960. godine. Sve ovo prati i razvoj okolnih sela iz sreza Priboj a sada kao sastavni dio Opštine Priboj: Sastavci, Zabrnjica, Crnuzi, Kasidoli, Banja, Kalafati, Goleša, Bučje ...

Osnivanjem zanatskog-elektrotehničkog preduzeća „ZEP“ počinje ozbiljnija podrška razvoju industrije Priboj na Limu. Kasnije, 1962. godine, iz njega se stvara industrija „Poliester“. Uz FAP se razvijao i industrijski kompleks „Poliester“ koji proizvodi predmete od plastičnih masa i dijelove za automobile, „Zastava“ Kragujevac, VW TAS Sarajevo i dr. Nakon toga uz tu tehnologiju se razvija i tehnologija hemijske industrije „Epoxid“ koja je takođe ovladala tržištem Jugoslavije i regije jugoistočne Evrope.

Poliester” počinje s radom 1962. godine osnivanjem radionice za proizvodnju plastičnih dijelova, a uz kompetentan kadar, razvoj i viziju lepeza proizvoda izrastao u respektabilnu kompaniju i liderom u regionu. Poliester je kao prvi i najveći proizvođač poliesterskih kompozita usmjerio pravac razvoja Priboja i novim tehnologijama iz ove oblasti, što je obezbijedilo i brz razvoj. Oslonac je bio isključivo na sopstvene potencijalima iz kojih se razvio sistem s više fabrika i pogona čija disperzija je obuhvatala i Jugoslaviju.

Proizvodni program Poliestera pokrivao je više oblast: saobraćaja, građevinarstva, vodoprivrede, elektroprivrede, pevoznih sredstava, procesne industrije, namjenske (vojne) industrije... Da bi nam lakše bilo to prepoznati, nije na odmet napomenuti da su to: eksterijer i enterijer privrednih i putničkih vozila, poliester cijevi, cilindrične posude, rezervoari i cisterne, protivgradne rakete, i mnoštvo kioska na kojima i danas kupujemo štampu... Standardi koji su primjenjivani u „Poliesteru“ pratili su kvalitet proizvoda i odgajanje visokostručnih kadrova koji su bili oslonac razvoja.

Priboj na Limu ima svoj put. Samo naprijed. „Raketa“ je saobraćajno preduzeće osnovano 1961. godine. Iste godine počinje sa radom i srednja Ekonomska škola. Izlaze i prve lokalne novine kroz novinsku ustanovu „Lim“. Formirano je komunalnog preduzeća „Usluga“ 1962. godine. Zatim se objedinjuju trgovinska preduzeća u prometno-trgovinsko preduzeće „Bratstvo-Jedinstvo“. Počinje sa radom i Međurepublička zajednica za kulturno-prosvjetnu djelatnost. Djeca dobivaju svoj prvi karneval „Proljeće“, 24. maja 1962. godine. Počinje da radi i obrazovna ustanova Gimnazija Priboj na Limu 1964. godine. Priboj dobija i prvi hotel „Bić“ 1965. godine. Priboj postaje i poznat po svojoj prvoj hidrocentrali „Potpeć“ 1967. godine. Najvažniji događaj iz oblasti kulture i spi-

sateljstva, počinje sa radom Manifestacija Limske večeri poezije 1969. godine, koja postaje regionalno poznate.

Razvoj i napredak, prije svega privrednih sistema, nije zamisliv bez kadrova, kako privrednih, tako i političkih, angažovanih ljudi koji su nosili taj razvoj. Sve ove kompanije su obilježili kadrovi koje je Priboj dao iz svojih redova: Brane Penezić, Derviš Hasanagić, Brane Šalipur, Ramo Hulić, Abid Polimac, Rafaelo Šljivić, Mehmed Gogalić, Avdo Polimac, Behudin Zlatanić, Hilmo Zeković, Muharem Hamzić i mnogi drugi školovani ekonomisti, inženjeri, ljekari, profesori, majstori svih zanata.

Dalje je istorija vremena Priboja, FAP-a, Poliester-a, Bratstva-Jedinstva,… ljudi pregalaca koje će vrijeme definisati kao „bezbrižan život".

To prati i izgradnja modernog grada, gradova oko Priboja koji takođe imaju svoju industrijalizaciju: Nova Varoš, Prijepolje, Rudo, Višegrad, Pljevlja...

Slike kolonije, Čitluka, Ade, restorana i dr. nikada neće nestati.

Pribojci su otišli iz Priboja, Kolonije, .... ali Priboj, Kolonija, .... neće nikada otići iz Pribojaca.

## O – Sportu, Fudbalu, Rukometu, ...

Prve naznake fizičkog – tjelesnog odgoja imamo već kod prvih obrazovnih institucija. Iako su to uglavnom bile vjerske institucije obrazovanja, islamskog i hrišćanskog obilježja, one su pridavale značaj zdravom duhu i tjelesnoj snazi. Natjecanja međusobna bila su obilježja pojedinih ljudskih nastambi od ranog doba. Najpoznatija zabilježena natjecanja su pod nazivom košije. Sistem natjecanja odnosio se na podjelu nagrada za najsnalažljivije i najbrže. Na jednoj livadi/ledini bile bi obilježene granice starta, a na drugoj strani cilj na kojem su poredani darovi - pokloni (košulje, čarape, rukavice i sl.) koji se dobivaju po redoslijedu stizanja na cilj. Pokloni su gradirani po vrijednosti ili značaju. Prvi je dobivao najvrjednije/najvažnije, pa onda redom po plasmanu. Bila su poznata i takmičenja u bacanju kamena s ramena, trke konja, plivanje i splavarenje (u zavisnosti od godišnjeg doba). Razvijene su bile i tzv. "pastirske igre", "klisa i pale". Interesantno je da su zabilježene igre golfa na travi – s drvenim močugama/palicama se tjeranjem "gudže" (loptica od konjske dlake umotana u katran). Streljaštvo se razvija krajem 18. vijeka pojavom prvih pušaka.

Prvi infrastrukturni sportski objekat u Priboju na Limu bilo je tenisko igralište i igrališta za tjelesno vježbanje i snagu koju su izradile vojne jedinice Austrougarske vojske 1880. godine.

Organizovano sportsko obrazovanje bilježi se formiranjem Sokolskog društva. Zabilježeno je da su prva takmičenja Pribojskih "sokolara" zabilježena na Sveslovenskom sokolskom sletu u junu 1930. godine u Beogradu. Te godine je bilo registrovano 63 člana Sokolskog društva Priboj na Limu. Predsjednik društva bio

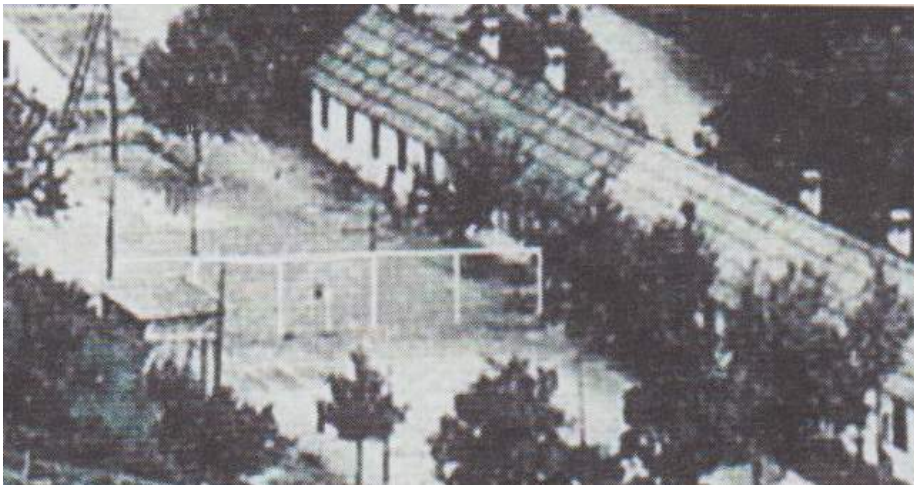

■ **Tenisko igralište 1880.**

je Husein Hasanagić, potpredsjednik Dobrosav Stević, sekretar Radoje Božović i blagajnik Mihailo Jevđević.

U Ljubljani je 1933. godine održan Pokrajinski slet Kraljevine Jugoslavije, a ekipu Priboja je predvodio Rasim Hasanagić. Za člana uprave Sokolske župe Užice je izabran kadijski pisar Zaim Preljević. Razvoj Sokolskog društva bio je intenzivan, i učestvovali su u mnogim manifestacijama od 1934. do 1940. godine uz prisustvo mnogih građana, trgovaca, činovnika, članova upravnih odbora, referenata, revizora: Husein Hasanagić, Mihailo Borisavljević, Rasim Hasanagić, Šukrija Hasanagić, Vasilije Jelić, Dobrosav Stević, Vukola Đurović, Gazija Hasanagić, Zaim Preljević i mnogi drugi.

Fudbal u Priboju na Limu, neizostavni je dio istorije Priboja 20. vijeka. Fudbal u Priboju počinje s FK Lim, a zatim FK FAP (1919-1954).

Godine 1919. u Priboj na Limu stigao je 50-godišnji češki doktor Bogoslav Šiler. Vrlo brzo je postao miljenik ljudi Priboja na Limu. Ovaj visoko obrazovan intelektualac pokušao je da razbije monotoniju života svog novog boravišta. Dok je hodao pored rijeke Lim, vidio je grupu dječaka koji se igraju s loptom od krpe. Automatski mu je pala na pamet ideja da organizuje Sportsko društvo, a 1921. formira se Sportsko društvo „Lim“, koje je imalo fudbalski i muzički dio. Igrališta su gradili ljudi iz Priboja kao donaciju društvu. Upravu društva su činili: Bogosav Šiler, predsjednik, i članovi Ćamil Hadžihamzć, Dušan Jevdžević i Aleksa Ristić, koji je bio i igrač. U listu „Glas Polimlja“ objavljena je priča o „30 godina rada sportskog društva „Lim“ iz Priboja na Limu“.

Prema sjećanju Rasima Hasanagića i pravoslavnog svještenika Vasilija Petrovića, prvu stvarnu loptu u Priboj na Limu donijeli su studenti Aleksandar Nikolić, Branko Stikić i Mikan Mićević iz Sarajeva. Prva utakmica je odigrana 18. avgusta 1922. godine protiv tradicionalnog rivala,

■**FK “Lim” 1922.**

FK „Polimlje” iz Prijepolja.

FK “LIM” je uvrstio slijedeće igrače:
Golman: Nikola Mazing
Odbrana: Suljo Salkanović i Mikan Mićević
Sredina terena: Relja Matijević, Vaso Petrović, Ismet Hadžihamzić
Napadaći: Salko Kurtović, Branko Stikić, Bata Nikolić, Salko Sukić, Lesko Ristić

Utakmica je završila sa 0:0

FK Lim nastavio je s radom pod tim imenom sve do 1954. FK Vatrogasac formiran je kasnije, ali je bio kratkotrajan. Konačno 1955. godine osnovan je FK FAP.

Fudbalski klub FAP osnovan je 1955. godine. Prvu utakmicu odigrali su 14. maja 1955. godine protiv Rudara u Pljevljima. U prvoj utakmica za FAP su nastupali su: Zdravko Gazdić, Emin Šehić, Zahir Hulić, Murat Hasanagić, Behudin Šulović, Vejsil Hodžić, Fetko Bajrović, Mujica Salkanović i Kadro Džidić.

Timovi iz 1955. i 1956. godine odigrali su utakmice protiv timova Zlatiborskog okruga, a kasnije je klub ostvario promociju u Zonskoj ligi Čačak-Užice, a zatim u zonu Kragujevca (treći nivo). Uspjeh je uslijedio u 60-im godinama i klub se kontinuirano održavao u srpskoj ligi (također 3. jugoslovenskom nivou), sve do sezone 1969/70, kada je završio pobjedom na takmičenju i time promovisao Jugoslovensku drugu ligu.

Promocija u Jugoslovensku drugu ligu i najuspješniji period (sedamdesetih), FK FAP osvojio je svoju prvu promociju u Jugoslovenskoj drugoj ligi osvajanjem 1969/70. Srpske lige Jug. Takmičili su se tri uzastopne sezone kao član Druge lige, njihova najbolja izvedba bila je osma u sezoni 1971/72.

Plejada talentovanih, dobrih fudbalera Priboja ima zabilježene parove-braću koja su obilježila istoriju fudbala Priboja. Braća Hasanagić, braća Zlatanić, braća Kljajević, braća Čizmić, Vulević... Pribojci Ahmed i Feriz-Feka Ćelović, sigurno su upisani u tragove istorije. Ahmed je bio među prvim koji je otvorio stranicu internacionalnog fudbalera, odlaskom u Tursku.

*Први подмладак ФАП-а из 1958. год.: Д. Голубовић, Н. Ирничевић, Ж. Раковић, М. Делић, С. Прљача, И. Ђеваповић М. Јефтовић, М. Хасанагић, В. Папић, З. Голубовић, С. Турковић, Ш. Ђеловић, А. Ђеловић.*

FK FAP - 1955 - T.Ilić, V.Hodžić, Z.Zlatanić, M.Hasanagić, B.Zlatanić, B.Šulović, B.Radovanović, V.Dautović, E.Šehić, F.Zlatanić, Z.Gazdić, H.Omeragić, Z.Hulić

■FK FAP 1955.

FK FAP - 1955/56 - B.Zlatanić, M.Hasanagić, V.Smirnov, B.Malešević, Š.Aginčić, Z.Zlatanić, F. Bajrović, B. Šulović, F. Zlatanić, H. Omeragić, Z. Hulić, M.Dojčinović

■FK FAP 1956.

■Mustafa Hasanagić - Ufko

Nabrajati sve koji su kao sportisti promovirali Priboj i njegovu ljudsku raskošnost nije zahvalno jer se može izostaviti bar jedno ime. Ali vrijedi ih spomenuti: dr. Bogoslav Šiler, dr. Kosta-Braco Janković, Radivoje Radičević, Dejan Nikačević, Osman Zeković, Ismet Bećirević.

Pored sijaset poznatih fudbalskih imena koje je FK "Lim", FK "Fap"… iznjedrio, svakako je nezaobilazan Mustafa Hasanagić – UFKO.

Ime fudbalsko koje je ušlo u legendu Jugoslovenskog fudbala i Priboja na Limu, svojim igrama u Partizanu, zatim u Švicarskoj, Turskoj, Siriji, a na kraju završio karijeru gdje je počeo, u FK „FAP".

Nije fudbal obilježio sportsku ekspanziju grada poznatog po automobilima teškašima FAP, po fudbalu. Veliki i važni uspjesi su postignuti u rukometu, biciklizmu, atletici, opštoj fizičkoj kulturi u školama.

Rukomet, kao timska igra sa loptom, relativno kasno je došao u Priboj na Limu. Organizacijom Sandžačkih sportskih igara (kasnije Međurepubličke sportske igre) 1959. godine u Novom Pazaru, prvi put nastupa rukometna ekipa Priboja na Limu. Sa trenerom Milutinom Pantelićem, Avdo Gadžo, Milenko Đurović, Velimir Delić, Refik Delić, Vlasko Lučić, M. Božin, Halida Saračević, Milovan Čosović, Smajo Šahinpašić, Latif Čičić, Muhamed Pešto-vić, Hasan Demirović, Sadija Pašalić... su otvorili stranicu istorije promocije rukometnog sporta.

Školski programi rukometa koje provodi Branko Radivojević, čuveni nastavnik tjelesnog/fizičkog vaspitanja u OŠ „Branko Radičević", animator i trener, proizveo je mnoge djevojke i mladiće u umjetnike rukometne igre. Ispočetka je to bilo od talentovanih, univerzalnih sportista, fudbalera, odbojkaša, rukometaša,

FAP Priboj 1959/60. sa Mustafom Hasanagićem
Mehović, Radovanović, Karaosmanović, Aginčić,Jovanović, Zlatanić,
Pavlović, Cerović , Hasanagić, Omeragić, Golubović.

■FK FAP 1960.

■FK FAP 1970.

gimnastičara, atletičara.

Svi oni su animatori i promotori sporta. DTV „Partizan" bila je baza za produkciju sportista rukometa; 1962. godina. N. Karaosmanović, H. Džidić, J. Čizmić, S. Pašalić, S. Šalipur, Ć. Džidić, M. Salkanović, K. Petrović, R. Bijelić, B. Hodović.

Zato neizostavni dio ove priče mora imati i rukometni klub FAP, u čijim redovima su stasali i igrali veliki sportisti rukometa, igrači najviše klase u Jugoslaviji i svjetske klase rukometa. Treneri Cakeljić, A. Živković. A tek rukometaši, Živković, Knežević, neprevaziđeni Čulafić... naš

Šukrija Ljuca sa Šargana sa svojom ljevicom.

Naime, grad na Limu oduvijek je bio izuzetno jak rukometni centar, ne samo u Srbiji, nego i u bivšoj Jugoslaviji, u kojoj je imao višegodišnjeg prvoligaša, čak i reprezentativca i osvajača zlatne olimpijske medalje u Minhenu 1976. godine. Tadašnji najbolji rukometni golman na svijetu, Zoran Tuta Živković, najsjajnije odličje na Olimpijadi osvojio je kao član RK „FAP" iz Priboja Avgusta 1961. godine formira se RK „FAP" i blistava istorija se ispisuje. Najbolji u regiji, a među najboljima u Jugoslaviji. Visok nivo rukometne umjetnosti u Priboju na Limu mjeri se po nivou koji je uživala rukometna reprezentacija Jugoslavije – svjetska velesila. U to vrijeme RK „FAP" je davao 4 do 6 rukometaša reprezentativaca.

Ovaj klub dao je na desetine sjajnih rukometaša i internacionalaca i oduvijek je imao najveću posjetu u regionu i najbolje navijače. Rukometne utakmice u sportskoj dvorani prati ponekad i po 5000 gledalaca, iako objekat raspolaže sa tek oko 3000 sjedišta. Pribojski rukometaši su svojevremeno na stadionu pored Lima pobjeđivali i Evropske šampione; padali su banjalučki „Borac", bjelovarski „Partizan" i RK „Zagreb". Učesnici takmičenja u Prvoj i Drugoj rukometnoj ligi Jugoslavije, finalista Kupa Jugoslavije, 25. maja 1971. godine, kada su tjesno izgubili u Kumrovcu od Zagrebačkog „Medveščaka".

Uz razvoj muškog rukometnog sporta razvijao se i ženski rukometni sport. On se uglavnom manifestovao nastupima na Međurepubličkim sportskim igrama (MOSI). Konačno se formira i klub, juna 1985. godine, pod nazivom RK „Gradnja" Priboj.

Nakon 25 godina blistavih uspjeha, RK „FAP" mijenja sponzora i ime. Novi polet rukometnog sporta nastavlja se kroz novo ime, RK „EPOKSID", po najuspješnijoj firmi unutar industrije „Poliester".

Manje poznati, ali ništa manje uspješni, bili si i odbojkaški klubovi Priboja na Limu. Odbojkaški sport se razvija kroz nastupe na sandžačkim igrama. Kuriozitet je takmičenje na igrama u Priboju 1955. godine. Odbojka se tada igrala na igralištu OŠ „Branko Radičević" pod reflektorima.

Malo je poznato da je legendarni fudbaler FAP-a i Partizana, čuveni Mustafa - Ufko Hasanagić, sportsku karijeru počeo kao odličan odbojkaš. Odbojkaški pioniri se pamte: Sreten Gordić, Branko Šalipur, Miladin Brkić, Mile Božić, Slavko Stojanović, kasnije Kruno Malić, Fadil Memišević, Ekrem Strojil...

Odbojkaški klub „Priboj", kasnije „INKOP", pisao je odbojkašku istoriju. Ženski odbojkaški sport dobije svoje mjesto takođe učešćem na Sandžačkim igrama od 1955. godine. U tim godinama neumorni promotor ovog ženskog sporta bio je Salko Džidić. Neizbrisivo ime za žensku odbojku u Priboju na Limu je Hajrudin Strojil, dugogodišnji trener i kreator odbojkašica. Klub je formiran 1977. godine kao OŽK „Priboj", kasnije OK „Bratstvo-Jedinstvo". Nosioci ovog projekta i promocije ženske odbojke su Hajro Bećirović, Žarko Rakonjac, Hajrudin Strojil.

Kao i drugi timski/ekipni sportovi, košarka se razvija u vremenima održava-

■Ženski RK

■Šukrija Ljuca

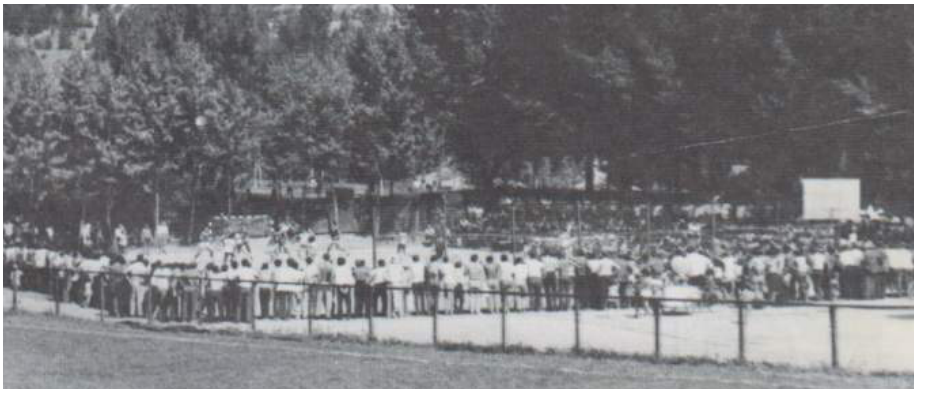

■ „Hram rukometa" – rukometno igralište SVJEDOK uspjeha RK „FAP" (1970.-1971.)

■Odbojkaši 1958.

■Košarka

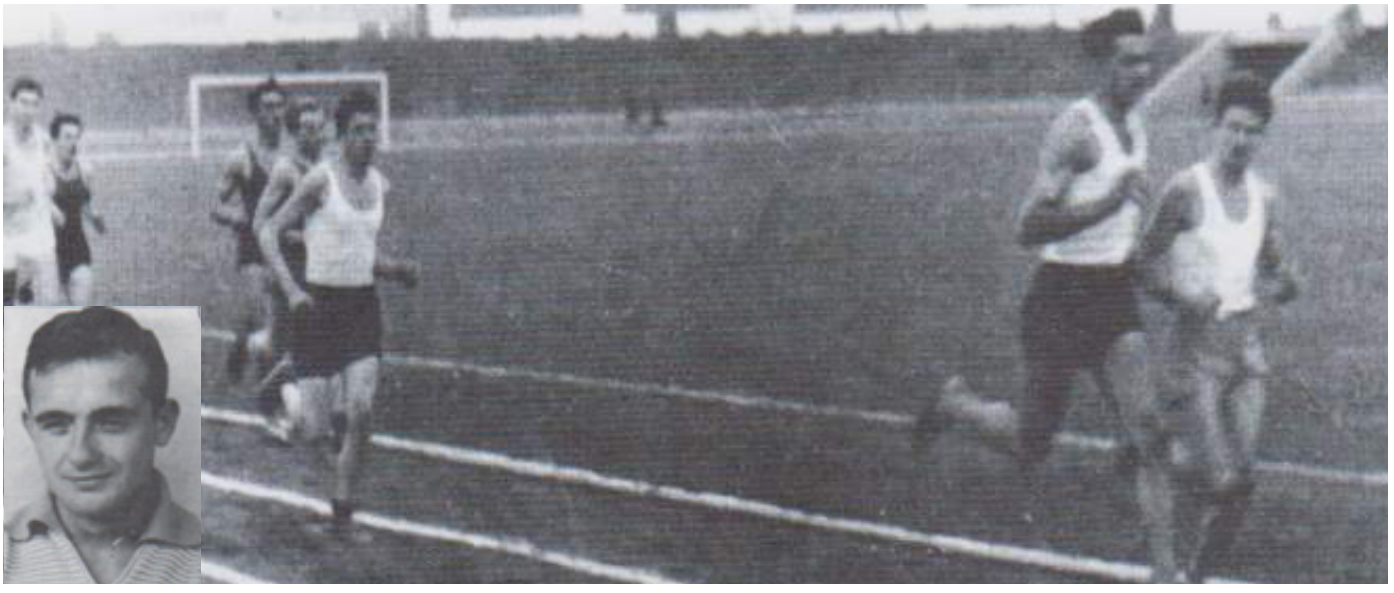

■Jusuf Sadović

■Atletika

nja Sandžačkih igara. Prvi put je zabilježeno da je Priboj nastupio sa košarkaškim ekipama 1957. godine. Kao i kod ostalih sportova, animator i vođa bio je legendarni nastavnik fizičkog vaspitanja Branko Radivojević. Kasnije ovu ulogu preuzima Aleksandar - Aco Kostić.

Nedostatak infrastrukture bio je glavni razlog slabijeg razvoja ovog sporta. Početkom 70-ih godina košarkaški sport u Jugoslaviji dobija na intenzitetu kada Jugoslavija postaje prvak svijeta u košarci. Priboj 1970. godine organizuje Sandžačke igre (MOSI). Priboj prvi put dobija košarkaške terene s profesionalnom podlogom.

Tek sredinom 70-tih formira se prvi košarkaški klub „Priboj“. Kada govorimo o ženskom košarkaškom sportu, on se isključivo vezuje za nastupe na Sandžačkim igrama, a ekipa se formirala iz kadrova rukometne i odbojkaške ekipe. Prvi put se ženska ekipa za košarku pojavljuje na Sandžačkim igrama 1960. godine. Slijedi 1965. godina kada se igre održavaju u Priboju.

Na Sandžačim igrama 1975. godine u Bijelom Polju u odbojci i košarci nastupale su: Jovanka-Joka Bijelić, Mesuda-Suda Hasanagić, Nedžiba-Biba Hasanagić, So-

V. Pivljanin

K. Malić

F. Memišević

M. Memišević

V. Vuković

M. Vasilić

S. Aleksić

E. Salkanović

nja Bijelić, Bisera Hamzić, Milica Jelić, Milisava Minić, Envera-Enka Merdović.

Ne treba zaboraviti sportske neimare i animatore svih sportskih aktivnosti: Fadil Memišević, Aco Dološ, Savo Spasojević, Dragan Jovanović, Faruk Koldžić, Duško Golubović, Gorica Pijevac, Marko Gudurić, Esad Mehović, Siniša Đurović....

Atletske discipline su uvijek odslikavale sportski duh društvene sredine. Atletika je uvijek obuhvatala određene tjelesne/fizičke vježbe, hodanje, trčanje, skokove, bacanje, kombinacije svih ovih izbora. Iz tih tjelesnih vježbi je ponikao naziv „kraljica sportova“.

U Priboju na Limu organizovaniji razvoj atletskih disciplina počinje pojavom Sandžačkih sportskih igara 1954. godine. Sve je počelo s doktorom Kostom-Bracom Jankovićem. Atletičar, humanista, fudbaler, jedan od osnivača Sandžačkih sportskih igara, je prvi pobjednik i rekorder trke na 1500 metara na Prvim igrama u Prijepolju 1954. godine. Njegovu blistavost nastavlja Jusuf Sadović na Sandžačkim igrama u Priboju na Limu 1955. godine osvajanjem tri zlatne medalje na trkama 800, 1500 i 3000 metara. Dominira u ovim disciplinama sve do 1961. godine kada se oprašta od staza na igrama u Sjenici. Atletika je sigurno bila najdominantnija sportska disciplina na Sandžačkim sportskim igrama koja je proslavila sport Priboja na Limu. AK „FAP“ je sistemski organizovan 1959. godine, a njegov prvi predsjednik je Josip Stablović.

■Memko i Feliks

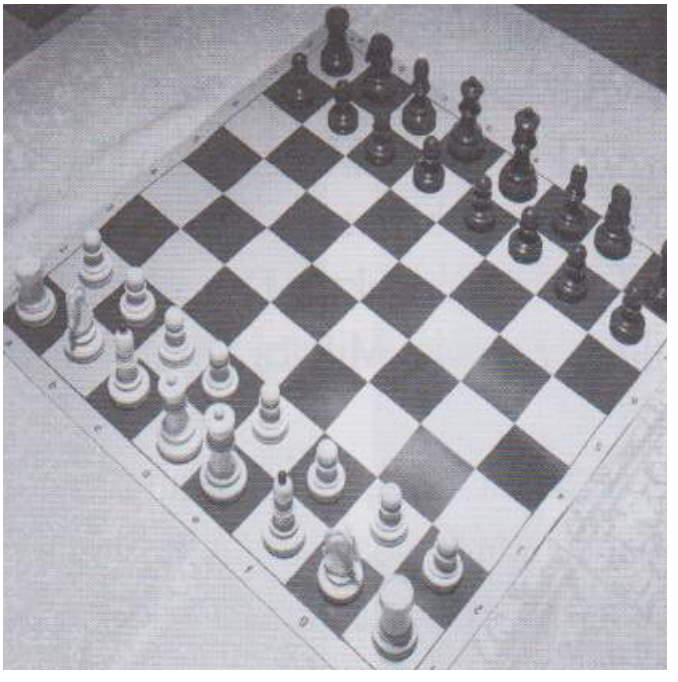
■Šah

Zamah dobija dolaskom legendarnog animatora atletike Mehmeda Memiševića 1969. godine. Mnoštvo sportskih imena obilježilo je sportski duh Priboja na Limu: R. Jovanović, (800 m), M. Mrkonjić (3000 m), Alija Šehmujović (kugla, disk, koplje), Drago Radonjić (skok uvis), Hedija Salkanović (100 m), Živko Sladojević-Cezar (skok uvis i dalj), Slobodan Aleksić (skok uvis), Vlado Pivljanin (kugla) - legenda atletike Priboja na Limu. Niz se nastavlja s Izetom Gecom ((atletika, rukomet), Brankom Popovićem (kugla), Slavkom-Čabijem Nikolićem, fudbalerom, atletičarom, dugogodišnjim rekorderom Sandžaka i Srbije (100, 200 m, štafeta 4x100 m).

Atletika Priboja na Limu nije mogla bez Krunoslava-Kruna Malića, Fadila Memišević, Mirka Joksimovića, univerzalnih sportista i vaspitača omladine Priboja na Limu. Priboj na Limu ima Velida Turkušića (100, 200 m, štafeta 4x100 m), Miloje Vasilić (skok u dalj), Petko Bošković (kugla, koplje, disk), Enes Salkanović i Malin Ćelović (400, 800, 1500, 3000 m), Milojka Vasilić (400, 800 m), Mladenka Jelić, Ismeta Rašljanin i Suzana Popadić (kugla), Radivojka Bojović (skok u dalj), Draginja Jakovljević (800 m). Zaim Karaosmanović (1500, 3000 m), Zoran-Ćoka Mojičević (dalj), Halil-Like Zeković (skok u vis i troskok). Veliborka Vuković (100, 200, 400 m, kugla), Zumreta Kovačević i Ismeta Kulin (100, 200 m i štafeta 4x100 m), Vera Avramović atletičarka i odbojkašica. Izet Saračević reprezentativac Srbije (kugla, disk), Radoš Papić (kugla, disk), Šukrija Ibragić (100, 200, 400 m), Alija Mirašćić (200, 400, 800 m). Slijed svih sportista Priboja na Limu je nepresušan. Govori o zdravom i sportskom duhu koji je i danas živ.

Šah se pojavio u Priboju na Limu 1882. godine. Šah se uglavnom igrao i manifestovao u pojedinačnim angažovanjima. ŠK „FAP“ se osniva 1957. godine. Razvijao se i omasovio na lokalnom nivou sa nizom turnira, takmičenja i međuregional-

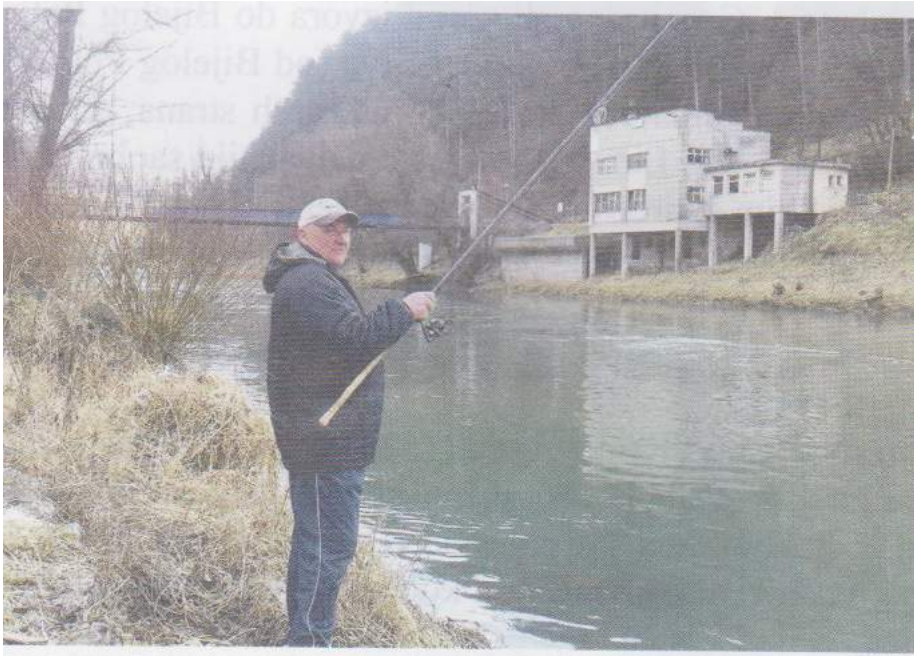

■**Ribolov**

nim takmičenjima. Prve šahovske poteze u ŠK „FAP“ zabilježili su čuveni velemajstor Jugoslavije dr. Veljko Jeremić, FIDE majstori: dr. Vladimir Pajković, Dragojle Babić i Sabahudin Hasečić. Predsjednici ŠK „FAP“ bili su: Musa Pašić, Šukrija Hasanagić, Dragutin dr. Andrijašević, Milomir Cvijović, Milivoje Rabasović, Miodrag Milentijević... Istaknuti aktivisti: Milojica Zečević, Ljubomir Otašević, Hilmo Zeković, Mehmed Kulinović, Zoran Janušević, Uroš Stanković...

I drugi sportovi imali su svoje mjesto u razvoju društva Priboja na Limu; karate je bio popularan i imao svoje animatore, idole, legende: Muamer-Memko Mehović, Srećko-Feliks Jovanović i Izet Jukić, zapisani su zlatnim slovima. Zatim su tu Šefket Hrustemović, Jovan Žarković i Dragan Bijelić. Prva žena, majstor karatea u Priboju na Limu, Behka Sakić, zatim je slijede Snežana Miličević, Tamara Morović, Dejana Stojić, Julija Savić. Visoke nivoe priznate tehnike imali su: Sadik Šuman, Abdulah Hasanagić, Midhat Avdagić, Dejan Filipović, Ramiz Delalić, Edib Klajić, Halko Šukić, Edin Karaosmanović, Milovan-Mišo Ječmenica, Sabrija Mandal, Ahmet Koštreba...

Planinarsvo postaje masovno zanimanje i obuhvata sve generacije ljudi Priboja na Limu. Koriste se prelijepi planinski predjeli Sandžaka i ostalih dijelova Jugoslavije. Već 1957. godine osnovano je Planinarsko smučarsko društvo „Ljeskovac“. Njegovi pioniri osnivači su Radomir Polić i Milun Šćepović. Najpoznatiji Pribojci koji su osvojili vrh Triglava su: Duško Bojić, Samija Mehić, Danica Kovačević, Ismet-Čajo Uzunović, Mustafa Kurtović, Snežana Nenadić, Mujo Midžić, Mirsad Čelebić, Braco Memišević, Milivoje Lučić, Milanka Kutlešević, Dragan Slović, Salih Kolić, Slavko Dragaš, Avdo Turković, Izet Slatina, Hajro Omerović. Uz ovo planinarsko društvo je funkcionisala i družina – Izviđački odred „Rasim Softić“.

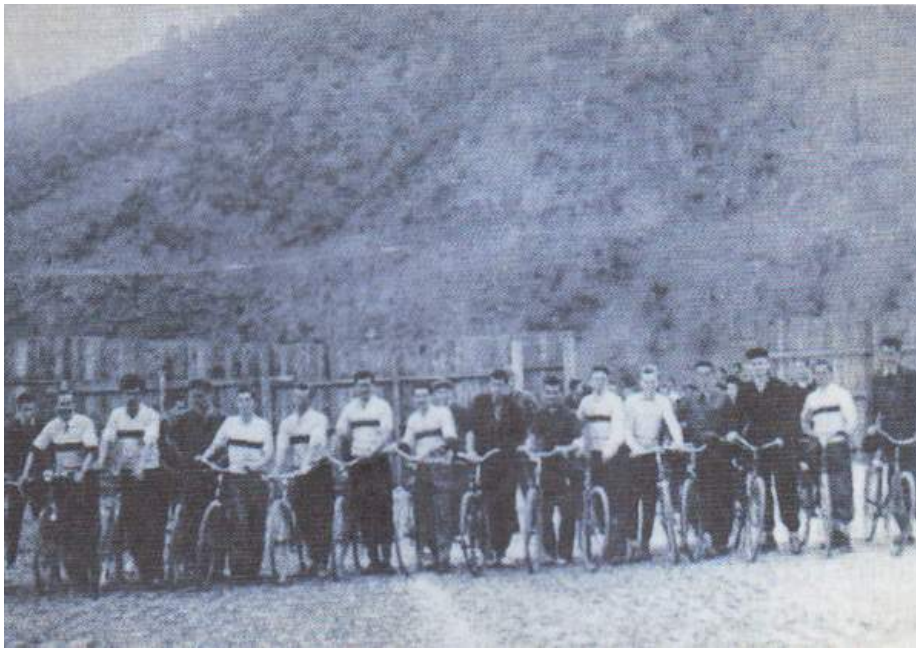

Steljaštvo je u Priboju na Limu prvi put kao organizovana družina počelo sa radom 1950. godine formiranjem Sreskog streljačkog odbora. Streljačka družina „FAP“ formirana je 1958. godine, čiji je prvi predsjednik bio Milovan Lukić. Družina se razvijala kroz takmičenja koja su uglavnom bila regionalnog karaktera i kroz Sandžačke sportske igre (MOSI). Njeni najuspješniji takmičari su: Kadrija Tahirović, Milovan Lukić, Rizah Ašćerić, Esad Hadžiefendić, Bahro Slatina, Mićo Nikolić, Ifeta Kokor, Fazila Melunović, Dragojla Minić, Sabiha Ćelahmetovič, Milanka Pavlović.

Kuglanje je bio popularan sport koji je bio aktivan i u Priboju na Limu. Osnovan je Kuglaški klub „FAP“ 1957. godine. Prva infrastruktura, staze za kuglanje, napravljene su u prizemlju zgrade restorana FAP-a na Koloniji. Animator i predsjednik bio je Vojo Dautović. Članovi su bili pravi entuzijasti: Jovan Stojić, Dušan Bijelić, Budimir Oljača, Ljubiša Đorđević, Ismet Šehović, Dragomir Selaković, Savo Dopuđa, Hajrija Nušić, Boško Nikolić.

Kad iz jedne ljubavi prema rijeci Lim poteče rijeka njenih odanih ribolovaca kroz dugu istoriju, bez obzira na društveno uređenje, onda nije iznenađenje da to bude jedna od najboljih sportskih disciplina za ljudski nervni sistem. Biti ribolovac je znak promišljenosti, mirnoće, koncentracije, stpljenja ljudskog organizma. Ribolov u Priboju na Limu imao je izuzetnu potku za njegovo funkcionisanje.

Rijeka Lim sa desetinama pritoka bila je nepresušni izvor za ribarska umijeće, „ribarske priče“. Lim, Uvac, Rzav, sa svojim jezerskim potencijalima blagodet su za sportski ribolov. Prvo Sportsko društvo „Mladica“ osnovano je 1953. Predsjednik, legendarni Konstantin-Kokan Kostić, Radojica Ljubojević. Slijede

dalje njegovi neimari: Krsto Mandić, dr. Vojo Stanković, Milan Živković, Milutin Kolašinac, Branko Šljivić, Muhamed i Dulko Đidić, Ismet Karović, Spasoje i Mihailo Selaković, Zdravko Gazdić, Nedžib Husović, Daut Hasanagić, Alija Čizmić, legenda Lina, Hidajhet-Hido Masličić, Milorad-Mile Todorović, Ćamil Zanoga, Muslija Gaši, Ekrem Strojil, Ahmet-Atko Hasanagić, Ferid-Čipša Zanoga... Ribolovački sport bio je uistinu najmasovnije zanimanje sportsko u Priboju na Limu.

Biciklizam je stigao u Priboj na Limu poslije Drugog svjetskog rata. Profilisao se u takmičenjima na Sandžačkim sportskim igrama (MOSI). Relativno kasno organizovan je u sportsku organizaciju. Biciklistički klub „FAP“ osnovan je 1972. godine sa predsjednikom Dejanom Nikačevićem. Slavu ovoj disciplini je pronio Ljubomir-Mršo Mršević, Slavomir Minić. Nastavljaju: Miroslav Vilaret, Uzeir-Zeljo Kulin, Mirko Stukić, Semir Mulaosmanović, Zoran Kelović...

Stoni tenis, sport koji se razvijao po avlijama, mahalama, livadama, adama pored Lima, Uvca. Prva naznaka organizovanog sporta, stoni tenis, počeo je 1952. godine zahvaljujući Radmilu Lavrenčiću, prvom direktoru FAP-a. Prve uspjehe stonoteniseri Priboja na Limu ostvaruju na Sandžačkim sportskim igrama (MOSI) gdje su uvijek bili među najboljim ekipama. Prvi reprezentativci Priboja na Limu su Rade Novaković, Smajo Hašimbegović, dr. Kosta-Braco Janković, Nemanja Kojadinović, Boris Lange, Bahro Sadović, Emin Peštović, Zaim Hasanagić, Muzafer Kurtović, Zoran Stanišić, Mustafa-Muta Kurtović, Mirsad-Kale Hasanagić, Šaćir-Pinjo Džidić, ....

Priboj na Limu imao je i organizovana sportska društva tenisa, boksa, gimnastike, auto-moto, veslanja-rafting...

## O _ Sandžačke

Na području Sandžaka desio se svojevrstan socio-urbani fenomen u imenu Sandžačke igre kroz zajedništvo, mladost, sport, viteško nadmetanje, optimizam opšteg razvoja. Sandžačke igre nastale su 1953. godine, započete u Prijepolju. Tada je na Skupštini udruženja Saveza studenata Jugoslavije usvojena inicijativa prijepoljskih studenata da se u okviru „Studentske nedelje“ organizuje „fiskulturni trometč“ omladine Prijepolja, Priboja i Nove Varoši. Ovo je veliki trijumf ideje koja je rođena 1953.godine u Prijepolju, i to na prijedlog grupe mladića koji su željeli da razbiju letnju monotoniju u gradu na obalama Lima. Zamišljen kao komšijski „fiskulturni četvorometč“, sportski susret je 1954. godine ipak realizovan kao „trometč“ Prijepoljaca, Pribojaca i Novovarošana jer Pljevljaci nisu stigli zbog nedostatka prevoza. Sportisti tri susjedna grada u Prijepolju nadmetali su se u atletici, fudbalu, odbojci, stonom tenisu i šahu. „Fiskulturni trometč“.

Te 1954. godine u Prijepolju, na improvizovanim terenima koje su uredili entuzijasti i sami učesnici, takmičilo se 200 mladića u fudbalu, odbojci, stonom tenisu i atletici. Učesnici Igara iz drugih gradova Sandžaka, smještani su, najčešće, u porodicama domaćih sportista. Ovi letnji fiskulturni ili sportski susreti počeli su se nazivati „Sandžačke igre“ jer se svake godine širio broj komšijskih gradova koji su željeli da se ogledaju i nadmeću. Tako će se i djevojke uključiti u Igre 1955. godine. „Sandžačke igre“ promjeniće ime u Međurepubličke omladinske sportske igre (MOSI) 1964.godine u Novoj Varoši, a kasnije su okupljale sportsku omladinu iz opština tri republike ondašnje Jugoslavije – Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Prvi put 1970. godine intonirana je i zvanična himna MOSI koju je komponovao Nenad Ostojić iz Pljevalja, a 1977. godine predsjednik SFRJ Josip Broz Tito odlikovao je MOSI „Ordenom bratstva i jedinstva sa zlatnim vencem“. Pet godina ranije Siniša Nestorović, profesor fizičkog vaspitanja iz Prijepolja, jedan od osnivača i jedan od najuspješnijih i najsvestranijih sportista MOSI odlikovan je „Ordenom bratstva i jedinstva sa srebrnim zracima“.

Brojne su zanimljivosti vezane za pola vijeka ove sportske manifestacije koja je okupljala i više od 3000 sportista iz tridesetak opština „tromeđe“, kako se to nekada zvalo, pa se često koristila i fraza „tromeđa bez međa“. Pamti se kako su bosonogi mladići pobjeđivali u zahtjevnim atletskim trkama ili kako su umjesto štoperica korišteni obični satovi. Pamti se i kako su pojedinci završavali trke na 1.500 metara, a odmah zatim startovali u trkama na 3.000 metara, kao što su to činili višegodišnji rivali Jusuf Sadović iz Priboja i Džemko Gotovuša iz Rudog. Ostalo je upamćeno i finale u fudbalu između Priboja i Novog Pazara, pošto je utakmica u regularnom toku završena neriješeno, pucani su penali sve dok nije pao mrak, a pošto je i dalje razultat bio neriješen, sudija je prekinuo meč i dodijelio dva prva mjesta. Nezaboravan je i Harun Selmanović, bacač koplja, koji je osvojio sedam zlatnih medalja u ovoj disciplini, takmičeći se za Prijepolje i Sjenicu. Njegov rekord trajao je 29 godina. Legendaran je i Dragoslav Divac, skakač u vis iz Prijepolja, prvi skakač u vis preko dva metra, a na Igrama je osvojio ukupno 18 medalja. Teško će neko ostvariti rezultate u atletici koje je ostvario pribojski „Karl Luis“ Vladan Anđušić, a među legende Igara izuzetnim rezultatima, s više od 30 osvojenih medalja, upisala se izvanredna Višegrađanka Biba Subašić. U legende među sportiskinjama ubraja se i Prijepoljka Milica Marjanović koja je na jednim Igrama osvajala zlato u skoku u vis, skoku u dalj, sprintu, a bila je i član rukometne, odbojkaške i košarkaše ekipe. Bjelopoljka Danijela Srdanović ušla je u istoriju osvojivši po pet zlatnih medalja na dvjema MOSI. Posebno mjesto na Igrama pripada i Tomu Jestroviću iz Pljevalja kome je 1985.godine uručeno posebno priznanje jer su mu to bile 27. uzastopne MOSI! Nastupajući od 1958.godine, ovaj fenomenalni amater osvojio je 22 medalje. Ipak, najviše pobjeda u ukupnom plasmanu ostvarili su sportisti Priboja.

Prijepoljci su bili inicijatori da se ovi amaterski sportski susreti obnove posle rata ’92./’95. Te „obnovljene“ Igre, koje su promijenile ime u Međuopštinske omladinske sportske igre, povezale su sada tri susjedne države.

MOSI su, zapravo, i postale olimpijada amaterskog sporta, najveća manifestacija sporta i mladosti na prostoru bivše SFRJ.

Ratni vihor na JU prostoru zaustavio je i igre sportske mladosti. Nit je prekinuta 1991. godine, poslije 37. MOSI u Foči. Rat se svom silinom obrušio upravo na komšije iz Bosne.

MOSI su, međutim, prve pokazale da je ovo „tromeđa bez međa“, bar kad je amaterski sport u pitanju. Igre su obnovljene 2001. Ponovo je inicijativa krenula iz Prijepolja i ponovo je grad na obalama Lima i Mileševke bio domaćin sportistima iz sada tri samostalne države. Ostao je duh zajedništva i privrženosti ovoj manifestaciji. ◆

**(Nastavit će se)**

Izvod iz dolazeće knjige o Priboju n/L

**(“Odgovor pravi”)**

## IN MEMORIAM

### Bejto (Sabita) Kačar (1951 -2025)

# Životni put Bejta Kačara od mjesta rođenja do Sarajeva

*Životni put Bejta Kačara vodio je od rodnih Melaja na Donjoj Pešteri u opštini Tutin, preko Skoplja do Sarajeva. Put je bio trnovit, i u stalnom radu*

Bejto je rođen u Melajama, opštini Tutin, u višečlanoj porodici. Porodično imanje bilo je malo, pa je njegov otac odlučio da potraži bolje životne uslove za svoju porodicu. Bilo je to Skoplje. Zašto Skoplje? Pa, zašto? Zato što je to bio trend preseljavanja Bošnjaka u Makedoniju, posebno u Skoplje, koje je inicirano masovnim migracijama muslimana (Bošnjaka), kao i Turaka i Albanaca, u Tursku. Po tada važećim propisima iz Jugoslavije (zvanično) su se mogli iseljavati samo oni koji se izjašnjavaju kao Turci i koji poznaju turski jezik. No, u tim preprekama vlasti tadašnje Jugoslavije omogućile su da se mogu iseljavati u Tursku (prećutno) ako su nastanjeni u Makedoniji ili na Kosovu. Tako je veliki broj Bošnjaka koristio mogućnost preseljenja u Makedoniju kako bi lakše dobili useljeničke vize za ulazak i dobijanje prava na naseljenje na prostoru Turske.

■ Bejto Kačar

■ Piše: **Prof. dr. Ramo KURTANOVIĆ**

Drugi razlog je industrijalizacija Skoplja, gdje se moglo relativno brzo zaposliti i doći do kontinuiranih prihoda za porodicu. Kako se nije ostvario plan za odlazak porodice u Tursku, porodica Sabita Kačara trajno je ostala da živi u Skoplju. Bejto sa svojih jedanaest godina dolazi u Skoplje, prilagođavajući se novoj sredini; posebno je trebalo savladati makedonski jezik. No, za Bejta to nije bila posebna prepreka. Pored osnovnog obrazovanja, završio je srednju tehničku školu i odmah se zaposlio u struci, paralelno upisuje saobraćajni fakultet koji završava iz radnog odnosa. Još kao učenik srednje škole, uključuje se u omladinsku organizaciju i kao istaknuti aktivista biva biran na nekoliko funkcija.

Dolaskom na vlast Miloševića u Srbiji krajem osamdestih godina, jasno se ističe desničarski kurs i u svim drugim republikama bivše Jugoslavije. Ljudi se grupišu po nacionalnom opredeljenju i dolazi vrijeme preseljavanja velikog broja Bošnjaka iz različitih dijelova bivše Jugoslavije u Bosnu i Hercegovinu, posebno u Sarajevu. Bejto odlučuje da mu mjesto življenja bude Sarajevo. U Sarajevu se zapošljava u Gradskom saobraćajnom preduzeću GRAS. Bilo je to vrijeme tek godina-dvije prije agresije na Bosnu i Hercegovinu i blokade Sarajeva (1992-1995.).

Pojavom prvih stranaka devedesetih godina, Bejto se uključuje u stranku Demokratske akcije, da bi raskolom između Alije Izetbegovića s jedne strane i Adila Zulfikarpašića s druge strane došlo do razdvajanja i formiranja Muslimanske bošnjačke organizacije (MBO) na čelu sa Adilom Zulfikarpašićem i akademi-

kom Muhamedom Filipovićem. Bejto se opredeljuje za MBO stranku kada postaje član Glavnog odbora te stranke. Bejto, ne oklevajući, uključuje se u Teritorijalnu odbranu Bosne i Hercegovine na lokaciji prva linija prema Trebeviću.

Cijeli ratni period Bejto je bio (koliko se moglo) politički aktivan. Biran je za odbornika općine Centar Sarajevo. Njegova politička aktivnost i okolnosti da poznaje prilike u Makedoniji, posebno u Skoplju, ministar za socijalnu politiku i izbjeglice FBiH, Muharem Cero donosi odluku da službeno ode u Skoplje i dogovori povrat izbeglica iz Makedonije u Bosnu i Hercegovinu. Bejto je taj zadatak uspješno završio uz pomoć BH konzula iz Istanbula prof. dr. Hasana Hamzagića. Tako je vraćeno više desetina porodica s oko 900 osoba. Konvoj izbjeglica iz Skoplja obavljen je preko Albanije u Bosnu i Hercegovinu.

Bejto Kačar, inženjer, aktivno je angažovan u sindikatu Gradskog saobraćaja u Sarajevu, i ispred GRAS-a, biran je na čelu Inicijativnog odbora za ponovno oživljavanje rada Sindikata zaposlenih u drumskom saobraćaju. U tom vremenskom razdoblju obnašao je funkciju upravnika trolejbuskog saobraćaja u sklopu GRAS-a. Oživljavanjem rada Sindikata zaposlenih u drumskom saobraćaju Federacije Bosne i Hercegovine, Bejto Kačar, inženjer, biran je za predsjednika u dva izborna mandata u vremenu od završetka rata u Bosni i Hercegovini do njegovog penzionisanja. Bio je dobitnik brojnih nagrada i priznanja.

Bejto Kačar je aktivan član Udruženja građana porijekom iz Sandžaka u Bosni i Hercegovini. Aktivno je učestvovao u fomiranju Udruženja 1991.godine. Bejto je bio obrazovan, empatičan, elokventan i sa naglašenim smislom za javne i otvorene nastupe. Bilo je relaksirajuće družiti se s Bejtom. Imao je svoj stav o društvu, društvenim kretanjima uz uvažavanje da se sučeljava s drugačijim pogledima na bilo koju temu uz demokratsku diskusiju. Bilo nam je zadovoljstvo sjećati se dogodovština i osoba iz našeg zavičaja u međusobnim komunikacijama.

Bejto Kačar rođen je prvog januara 1951. godine, a preselio na Ahiret 17. februara 2025. godine, a sahranjen 19.02.2025. godine na mezarju Hambina Carina u Sarajevu. Ispraćen od strane članova porodice, prijatelja, radnih kolega, zemljaka, i posebno ističem dolazak rodbine iz Melaja da odaju poslednji počast rođaku koji je napustio zavičaj prije više od šesdeset godina

Lahka ti zemlja bosanska, El Fatiha. ◆

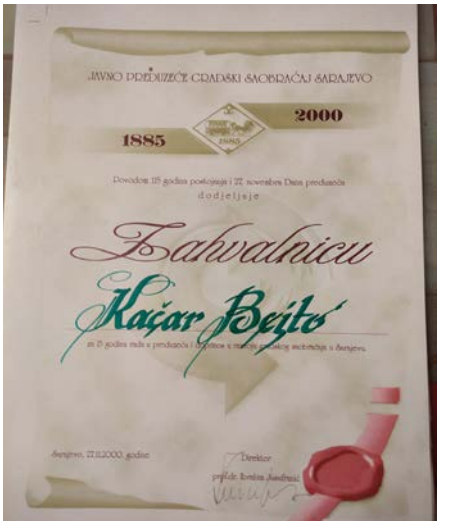
JAVNO PREDUZEĆE GRADSKI SAOBRAĆAJ SARAJEVO

1885 2000

Povodom 115 godina postojanja i 22. novembra Dana preduzeća

dodjeljuje

Zahvalnicu

Kačar Bejto

za 25 godina rada u preduzeću i doprinos u razvoju gradskog saobraćaja u Sarajevu.

Sarajevo, 22.11.2000. godine

Direktor

prof.dr. Ibrahim Jusufbašić

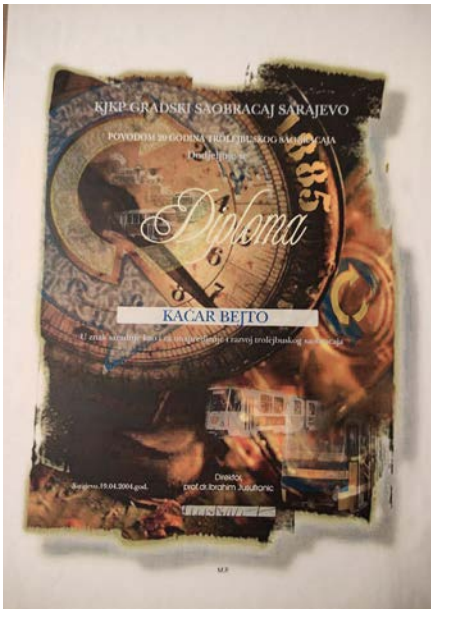

T.C.
EDİRNE
BELEDİYE BAŞKANLIĞI

TEŞEKKÜR BELGESİ

Sayın Bejto Kačar

24 - 30 Haziran 2002 tarihlerinde düzenlediğimiz 641. Tarihi Kırkpınar yağlı Güreşleri ve Kültür Etkinlikleri Haftası'na katkılarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Cengiz VARNATOPU
Edirne Belediye Başkanı

NEVOLJE BRČANSKOG PRIJEVOZNIKA

# Ko želi ugasiti Laser?

SARAJEVO (BHP) - Predsjednik Sindikata BiH **Sulejman Hrle** i predsjednik Granskog sindikata drumskog saobraćaja BiH **Bejto Kačar** primili su delegaciju radnika prijevoznog preduzeća "Laser" iz Brčkog. Cilj dolaska u Sarajevo, kako je naglasio direktor ovog preduzeća **Mensur Kamenjašević**, jeste nerazumijevanje općinskih vlasti u Brčkom za značaj ove firme koja je jedini legalni prijevoznik u ovoj općini.

Kako je rekao Kamenjašević, neko svjesno ide na ukidanje "Lasera", što dokazuje i nesvrstavanje ovog preduzeća u općinski program obnove. Ističući prijeratni značaj ove firme za Brčko, on je naglasio da općinske vlasti u Brčkom dopuštaju privatnim prijevoznicima da vrše usluge prijevoza i na crno, rekavši da je ovo preduzeće jedno od rijetkih koje nije dobilo nijedan donirani autobus iz inozemstva.

Od četrdesetak vozila, koliko ih je bilo u voznom parku pred rat, danas "Laser" raspolaže s dva stara autobusa. Nešto vozila je na početku agresije na BiH uzela Armija BiH za svoje potrebe, koja je, kaže Kamenjašević, ovome preduzeću dužna 1,5 miliona maraka.

S obzirom na izuzetno tešku situaciju, delegacija "Lasera" će se putem Sindikata BiH obratiti Ministarstvu odbrane i Ministarstvu finansija FBiH ne bi li im se vratio bar dio tog duga, te obezbijedila privremena egzistencija za 130 radnika.

# SIDŽIL KADIJE KAZE NOVI PAZAR

## od 1766. do 1768. godine

Nema sumnje, jedna od najvažnijih pojava u ljudskoj historiji jeste ravnoteža velikih država koje su svoje postojanje i uticaj na historijskoj sceni ostvarile sopstvenom opskrbom zdravom i principijelnom upravljačkom i sudskom konstrukcijom. U onoj mjeri u kojoj je neka država posjedovala pravednu i snažnu upravu, u toj mjeri je ona bila uticajna i dugovječna.

Osmanska država, čiji vijek premašuje šest stoljeća (od čega je tri stoljeća imala status super-sile), bez sumnje, nalazi se činjenica da je njen sudski sistem bio izgrađen na veoma stabilnim temeljima.

U Osmanskom carstvu, koje je posjedovalo centralizovani sistem vlasti, u komunikaciji i prisnoj korespondenciji velika pažnja poklanjana je bilježenju svih vrsta dokumenata. Osobe koje su postavljane da vode sudove, dakle kadije/sudije, posebnim bilježenjem donijetih presuda započele su tradiciju vođenja „Kadijskih deftera“. Nešto kasnije, vođenje „Sudskih deftera“, mnogoviše poznatijih kao „Šerijatski sidžil“, dovedeno je u stanje zakonske obaveze.

***Prenosimo nekoliko dokumenta u originalu a odnosi se na današnju općinu Rožaje.***

**TAKBIR – hudžet Trgovišta**[1]

Do sada je više puta uzastopno izdavana carska naredba sa strogim naređenjem da se čuva i očuva red, mir i poredak u gradovima zaštićenih carskih pokrajina, sigurnost putnika i svih stanovnika, kao i da se unište sve vrste odmetnika. Iako je to donijelo lijep red i poredak, treba naglasiti da ima dugo vremena kako stanovnici samog Rožaja i stanovnici Trgovišta u sandžaku Prizren nisu dali jemstvo jedni za druge. Osim toga, jedna grupa odmetnika Klimente[2] u samoj kazi Rožaj izišli su iz pokornosti, pa napadaju, pljačkaju i čine štetu imovini muslimana, ubijaju ljude i nastoje da pustoše zemlju. Oni čine nasilje ***raji i beraji i sirotinji***[3] koji su caru od Boga povjereni na zaštitu. Čine nasilje i putnicima i onemogućavaju da se provedu ove važne stvari. Zato, od sada treba složno postupiti i provoditi ove važne stvari. Osim toga, očito je da će i ubuduće stalno poticati smutnju i praviti nered. Zato, od sada treba stalno složno pristupiti i provoditi ove važne državne poslove, tj. čuvati red i poredak i obezbjeđivati sigurnost za sve stanovništvo i osigurati mir u gradovima (u zemlji) i svim Božjim robovima i ulagati sav mogući trud i napor da se provode odluke zakona i šerijata i da se navedeni dovedu u red, na taj način što će se vezati jemstvom i o tome sačiniti pismeni službeni dokument /hudžet – kadijski izvještaj/ da bi se to moglo ubilježiti u glavnom knjigovodstvu Porte. Sada je namjesniku Rumelije Ali-paši, Bog mu olakšao sve ono što bude poželio i sve njegove poslove, pod čijom upravom vlada red i poredak, koji ima aristotelovsku mudrost, koji je utočište sirotinje, koji je pomagač uzvišenog zakona i šerijata, izdata carska naredba i poslata po inspektoru Sejid Hasan-agi, jednom od šefova carskih ureda, ponosu među sebi ravnim, s tim da je navedeni vezir, prema carskoj naredbi, odredio jednog mubašira – inspektora Abdulah-agu, agu svoga dvora, ponosu među sebi ravnom. Tako je sada uz prisustvo, sretnog i dobrostivog Ismail-paše, mutesarifa sandžaka Prizren, koji je to bio dužan po svome položaju i uz inspekciju navedene dvojice mubašira, održan sastanak (medžlis, skup) prvaka. Na sastanku su bili prisutni: ispred sela Jablanice, koje pripada plemenima Kliment, Mustafa Kurt, njegov brat Jusuf, Kanaber sin Hasan-bega; ispred stanovnika sela Pal – Bekir sin Smake; ispred sela Draga - Ahmet sin Kurta i Adem sin Mehmeda i Juko Husein; ispred stanovnika sela Senk(ći) – Hajdar sin Ahmeta i Hadžo sin Ahmeta i ispred ostalog stanovništva i plemena – kadžabaše /tj. starješine i muhtari/ i ugledni ljudi i stanovništvo redom. Isto tako, ispred stanovnika samog Rožaja: dizdar Mustaf-aga, njegov brat Hasan-aga, te Mahmud-aga i njegov brat Hamza-aga i Husin-aga, kao i mula Mustafa, mula Fejzulah, Sejdi, Avd-ul Fetah i drugo stanovništvo Rožaja i svi su oni na navedenom skupu (medžlisu) dali izjavu:

„Svi smo mi primili na znanje ono što je naređeno u carskoj naredbi i bujuruldiji valije;

Od sada ćemo se strogo pridržavati svake naredbe sultana i valije i kada budemo pozvani od strane suda pokoravaćemo se;

Nećemo primati među nas nikoga između onih koje znamo da su odmetnici i da čine nered, kao ni one koji dođu sa strane sa namjerom da čine nered;

Gdje god se pojave odmetnici i razboj-

■ Piše: **Fehim LIČINA**

nici, složno i zajednički ćemo ih pohvatati i svezane dovesti i predati zabitu ili kadiji;

Ako se desi ubistvo, unutar granice sela, platit ćemo krvarinu;

Ako se negdje dalje od našeg sela desi ubistvo, i za to ubistvo ćemo platiti krvarinu;

Ako se desi paljevina kuća ili pojata, te trave na livadama ili izvan granica sela paljevina sijena na livadi ili slame na njivi, uhvatićemo onoga koji je to učinio i privesti i vrijednost štete nadoknaditi;

Ako se pojave sporovi doći ćemo na sud;

Nećemo uskraćivati prava onih koji dođu iz drugog mjesta;

Poreze koji na nas otpadaju plaćat ćemo i predavati tamo gdje treba;

Nećemo se miješati ni u kakve poslove izvan sela;

Sve naše probleme rješavat ćemo na sudu i prihvatiti onako kakva je presuda;

Nećemo se miješati u slučajeve (stvari) koje se nas ne tiču;

Nećemo postupati suprotno odlukama šerijata i zakona, niti se miješati u poslove vilajeta;

***Raji*** koju je Alah povjerio caru, kao element, njima ni njihovim porodicama neće se činiti šteta, niti će se, da bi ona zbog toga bježala, od njih tražiti jelo i piće;

U svemu će se postupati po šerijatu i kanumu;

Neka se za sve to uzme naše jemstvo i izjava, kako glasi:

*Od sada, dokle Bog bude htio, pridržavat ćemo se zakona, Bože sačuvaj, ako to neko prekrši, u tom slučaju će se od Klimenta, uzeti 4.500 groša. Ako je iz plemena* ***Šktal Vrbica****? Uzet će se 1.500 groša. Ako je iz plemena Kuč (Kući), uzeće se 1.500 groša. Ako je od raje, uzet će se 1.000 groša. Ako je od stanovnika samog Rožaja, uzet će se 750 groša.*

*Ukupno za prekršaj uzet će se 9.250 groša krvarine, koja se mora ubrati. Na sve to mi se obavezujemo".*

Kada je uzeto njihovo jemstvo, napravio se hudžet kadije i zaključeno; „Neka se to uknjiži u glavnom knjigovodstvu centralne vlasti".

Tako su svi složno dali izjavu.

Pisano sredinom reb. I, 1179.
(početak septembra 1765.)

Svjedoci: H. Ahmed, sin Huseina, Serdar Muharem-aga, sin Mehmeda, Ali-beg, sin Sinana, Jusuf-aga, sin Ahmed-age, Bihorac B. Osman, sin Husena, H. Osman, sin Abdulaha, Kasumagić, Sulejman-beg, Ibrahim-aga, sin Mustafe, mula Sulejman, sin Hasan ef., Ahmed ef., sin Salih ef., Halil ef., sin Muhamed ef., Ali ef., sin Saliha, Husein-muhzir, Sulejman-aga Karabegović, Hasan-aga Karabegović, Ahmed-aga, sin Mehmeda.

## Uzurpacija naslijeđa[4]

Sretnom, dobrostivom i milostivom, njegovoj ekselenciji dabogda bio zdrav!

*Molba božje robinje je sljedeća:*

Moj otac, stanovnik tvrđave Rožaj, umro je bez muške djece. Prema šerijatu i kanunu, na ovu robinju se čifluk, okućnica (kuća), zemlja i druge stvari, prema šerijatskom nasljeđu, prenose na mene i niko se u tome ne može miješati. Ali, moji stričevi Ismail Handan, zatim Kurt Mehmed, zatim Muhamed iz sela Bogaj? i drugi stanovnici sela Vučje i Brka, te stanovnici Bukovika i drugi, udružili su se zajedno, pa suprotno šerijatu i zakonu, čifluk, erazi miruju (obradiva državna zemlja) i sve drugo što se po zakonu i šerijatu prenosi na mene i što je ostalo meni u nasljedstvo iza moga oca, jednostavno i nasilno su prigrabili s tvrdnjom da je moj otac ostao bez nasljednika.

Nadam se od vaše milosti da će se odrediti pouzdan i hrabar mubašir, koji će na licu mjesta utvrditi pravu istinu. Ako nije moguće, neka se privedu na divan Rumelije i tu provede parnica. Naredba u tome pripada nadležnome mome gospodaru.

*Ponizna božja robinja Zejneba*

***Naređuje se*** da kadija Rožaja i age, parničare navedene robinje, privedu i posredstvom suda, zabita i mubašira provedu parnicu i utvrde istinu,

O tome, mene obavijestiti ilamom!

19.r.I-1180. (25. avgusta 1766.)

## Šteta[5]

Uvaženom, cijenjenom i dobrostivom mome gospodaru, dabogda bio zdrav!

Molba poniznog roba je sljedeća:

Bivši stanovnici tvrđave Rožaj, stanovnici sela Dolac, koje pripada kazi Rožaj, kao i sela Crnuća u blizini Rožaja, braća Jusuf i Mustafa, na silu su, sa stokom, popasli sve naše usjeve i učinili nam ogromnu štetu. Kao uzvišenu milost, molimo da se odredi inspektor i da se posredstvom mubašira/inspektora/ provede istraga na licu mjesta i da nam se utvrđena šteta nadoknadi. Ako odbiju da nadoknade tu štetu, molimo da se privedu pred Divan ejaleta Rumelije i neka se utvrdi prava istina.

Rob Muhamed
19.r.I,1180. (25. avgust, 1766.)

*Naredba namjesnika Rumelije*

Neka se parničari, posredstvom suda, mubašira i zabita tvrđave Rožaj, privedu pred sud i neka se sprovede parnica i utvrdi prava istina. Neka se o utvrđenom stanju obavijesti Divan Rumelije.

1180.(1766-1767)

## Molba namjesniku Rumelije[6]

Časnom, dobrostivom i milostivom, mome gospodaru, dabogda bio zdrav!

Molba poniznog roba je sljedeća:

Mi smo stanovnici tvrđave Rožaj

u sandžaku Prizren. Neki odmetnici su napali na našu kuću i oteli nam konja sa svom opremom i još neke stvari su otuđili. Mi smo se tužili na sudu sa Osmanom Gadžom i njegovom družinom, zatim sa Kovačom iz planinskog sela ……[7]?te sa episkopom? Iz sela Doljan. Oni su zanijekali to i odbili da nam vrate stvari.

Kao milost, molimo da se odredi inspektor (mubašir) da njegovim posredstvom i posredstvom suda i zabita navedene privedu pred Divan ***ejaleta Rumelije, da se slučaj ispita i utvrdi prava istina.***

U ovome i svemu drugome naredba pripada mome spomenutom gospodaru.

19.r.I,1180.(25. avgust 1766.)

*Gospodinu kadiji tvrđave Rožaj i agama:*

Parničara spomenutog podnosioca tužbe (molbe), posredstvom zabita i mubašira predvedite pred sud i neka se sprovede rasprava po zakonu i utvrdi prava istina. O činjeničnom stanju poslati ilam Divanu Rumelije.

## Molba namjesniku Rumelije[8]

Časnom, dobrostivom i milostivom, mome gospodaru, dabogda bio zdrav!

Molba poniznog roba je sljedeća:

Određen sam da služim kao posadnik u tvrđavi Rožaj u sandžaku Prizren. Platu džemata martolosa,[9] za koju sam bio zadužen, dizdar tvrđave, Mustafa aga, mi je cijelu uzeo. Kad sam bio u tvrđavi, obračunao mi je plate moga džemata i dao mi potvrdu, ali prije nego mi je isporučio novac, spomenuti Mustafa je umro. Njegov novac i stvari uzeo je njegov sin Nuradin.

Nadamo se milosti našeg gospodara, da će se novac za plate uzeti od Nuradina, zašto bi trebalo odrediti inspektora /mubašira/, ako bi se usprotivio, da prema potvrdama (priznanicama) njegova oca novac za plate isporuči, spomenutog dizdara Nuradina predvede na Divan Rumelije i onda od njega sav novac za plate uzeti.

Naredba pripada nadležnom.

Džemat martolosa

Aga martolosa

*Naređuje se kadiji tvrđave Rožaj i agama da predvedu spomenutog optuženog. Ako se utvrdi da je kod njega novac za plate, uzeti novac i predati vlasnicima.*

## Ubistvo[10]

Sretnom, dobrostivom i milostivom, njegovoj ekselenciji, našem gospodaru. Dabogda zdrav bio !

Molba poniznog roba je sljedeća:

Mehmed-aga Kurtagić i njegov brat Bektaš, iz plemena ***Klimente-Selca*** koje je nastanjeno u ***tvrđavi Rožaj***, u kazi Trgovište, sljedeći svoju želju i pohlepu i sa zlom namjerom da otmu jedan plug zemlje od našega oca, izazvali su svađu s njim i u mlinu, koji se nalazi u spomenutom selu, navedeni razbojnici /odmetnici/ ubili su našega oca puščanim zrnom. Mi se nadamo u vašu milost da ćete odrediti mubašira koji će zajedno sa sudom i zabitima pohvatati spomenute odmetnike i predvesti ih na Divan Rumelije, gdje će se u vašoj prisutnosti izvoliti sprovesti sudski spor i utvrditi prava istina.

U tome i svemu drugome naredba pripada njegovoj ekselenciji, našem gospodaru.

Rob Osman; rob Hasan; rob Šaban;

Kadija kaze Trgovište;
***Mutesellimu*** sandžaka Prizren;
Ajanima i zabitima;

Prema navodima i molbi, braća Kurtagić, Mehmed-aga i Bektaš, izvršili su ubojstvo. Spomenuti su posredstvom suda i inspektora, koji je određen za taj slučaj i posredstvom zabita, pohvatani i dovedeni na sud. Nakon rasprave, i nakon utvrđivanja ubojstva, rješenje toga slučaja nije moguće provesti posredstvom lokalnog suda.

Prema tome, treba da upotrijebite sav trud i napor da ih privedete na Divan Rumelije, jer se ubojstvo ne može uporediti sa drugim djelima. Ako se pojavi neko ko bi to htio prikriti, o tome odmah napraviti izvještaj /obavještenje/.

Dakle, dobro se čuvajte i bježite od toga da tražite uzroke i razloge za nerad!

1. šaban 1180. (2. januar 1776.) ◆

[1]Obrazloženje sa odlukom suda u Trgovištu. Ovo nije pisano ni u formio fermana, ni u formi bujuruldije, nego u formi obrazloženja. Obrazloženje se odnosi na red i mir u pokrajini/ejaletu/ili oblasti/sandžaku/ i način rješavanja toga pitanja. Na kraju se donosi odluka o tome, koju treba svi da prihvate na čelu sa Ali-pašom, namjesnikom Rumelije.

[2]Klimente su jedno vlaško arbanaško pleme kako to tretira historiografija ovih prostora. Bili su katolici pa su prešli na pravoslavlje , najvećim dijelom. Bilo je nešto i muslimana koji potiču iz ovog plemena. Pleme je bilo često buntovno i nepokorno. U plemenu je bilo i muslimana i nemuslimana i nisu se uvijek dobro slagali, osobito iz vremena faze istraga „poturica". Inače, prema saznanjima, njihovo porijeklo je albansko /arnautsko/ i kasno se slaviziralo. Najveći dio njegovog stanovništva je migrirao, uglavnom, u pravcu sjeverne Srbije.

[3]Sva tri navedena izraza u krajnjoj istanci imaju isto značenje i treba ga shvatiti kao cjelokupno stanovništvo.

[4]Sidžil i kadije kaze Novi Pazar, od 1766. do 1768. godine, 60.

[5]Sidžil i kadije kaze Novi Pazar, od 1766. do 1768. godine, 58.

[6]Sidžil i kadije kaze Novi Pazar, od 1766. do 1768. godine, 58.

[7]Naziv sela nije čitko napisan. Zapravo, uništen je vlagom ili na neki drugi način je muećef zamrljan.

[8]Sidžil i kadije kaze Novi Pazar, od 1766. do 1768. godine, 59.

[9]Martolosi su u ranije vrijeme bili uglavnom nemuslimani. O ovo doba gotova da nema martolosa nemuslimana, nego su svi muslimani. Što se tiče obezbjeđenja plata posadama, pa i martolosima, redovno je bila praksa da se zaduži jedan od posadnika određenog džemata /skupine/ da ode i donese platu tome džematu. Ovdje je, došlo do spora, pa se traži da namjesnik i Divan Rumelije taj spor riješe. Bilo je dosta sporova u ovakvim slučajevima.

[10]Sidžil i kadije kaze Novi Pazar, od 1766. do 1768. godine, 71.

[11]Molba je upućena namjesnikiu ejaleta Rumelije.

[12] Iz konteksta se vidi da je neko opstruirao ovaj spor i da se nije mogao izvršiti prema propisima za krvne delikte, pa namjesnik odobrava zahtjev tužioca u sporu da se osumnjičeni privedu pred sud ejaleta Rumelije, odnosno u sjedište ovog ejaleta, i da se spor vodi u prisustvu namjesnika ejaleta Rumelije.

# POZDRAV IZ GUSINJA

■ Piše: **Suad IBRAHIMAGIĆ**

Gusinjska razglednica u posljednje vrijeme uveliko poprima neke nove obrise koji odišu optimizmom. Budi se neka nova i mlada energija koja je vidljiva na svakom koraku.

Ko dobro poznaje Gusinje i prilike u njemu, može sa sigurnošću reći da se polako, ali sigurno, Gusinje oslobađa od svojevrsnih stega koje su mu bile nametnute sa strane, ali i onih koje su oni sami sebi nametnuli, dosta njih i bez ikakve potrebe.

Promjene u političkom životu donijele su nove garniture na vlasti, ali i definitivno nove generacije koje, nadati se, nisu toliko opterećene prošlim vremenima, kakva god ona bila, već žive i prave neka nova bolja „sadašnja vremena“.

Mislim da smo konačno dočekali da se gusinjska djeca ne rađaju gledajući u Ameriku kao spas, već da će, ako Bog da, svoju budućnost i svoj prosperitet tražiti na svome vatanu.

U prilog tome je i podatak koji je novijeg datuma a to je da je broj novorođenčadi u prvih jedanaest mjeseci 2024.godine iznosio 34, i da nije bilo razvoda brakova u navedenom periodu.

Hronološki gledano, neka nova gusinjska era počinje tog 26. februara 2014. godine, kada je Skupština Crne Gore potvrdila volju građana iskazanu na referendumu 8. januara iste godine, volju da Gusinje ponovo bude samostalna opština i da kroči putem napretka i razvoja.

Naravno da nije išlo lako, da nije išlo odmah i da nije išlo brzo, ali ipak stvari su se počele pomjerati s mjesta. Još je to daleko je to od onoga što bismo htjeli, ali neka se bar ide ka tome. Neiskustvo, razna ograničenja i pritisci svih vrsta, strah da se uđe u bilo kakve kvalitetnije promjene koštale su Gusinjane još nekoliko godina života i „tapkanja u mjestu“.

Ali akteri se smjenjuju, scena oživljava, počinje da se veoma brzo dešava mnogo toga u svim sferama života.

Kultura i kulturna dešavanja prvo stidljivo, a zatim ekspanziono, vraćaju se u svakodnevni život Gusinjana, kako ljetnji, tako i u zimski.

Manifestacija „Gusinjsko ljeto“ kao i mnoge sportske i kulturne ljetnje manifestacije pojačavaju i onako brzi ljetnji ritam Gusinja, dajući mu adekvatnu dozu

dinamike, te vraćaju volju za društvenim životom i druženjem, ali i radost na lice sugrađana. Ponos dolazi uz sve to, dostojanstvo hoda s njim „ruku pod ruku“.

Ni zima nije ostala uskraćena ritmom.

Tu je klizalište, na zadovoljstvo i mladih i starijih, skijanje, sankanje, hokej na ledu, „Winter fest“ sa svojim dešavanjima i još mnogo toga, a sve to tu odmah, na dohvat ruke, kao nikada do sada. I zimski turizam polako i stidno pomalja glavu, ali nazire se; bitno je da je počelo.

se, da im se to ponekad zaboravlja, a nije to u redu, jer kad god je bilo teško, kad god je trebala bratska ruka i svakovrsna pomoć, oni su bili tu „svoji za svoje“. I sad su, pa najmanje što možemo je da im to priznamo i otvoreno kažemo, a zašto ne i duboko zahvalimo.

Nekorektno bi bilo u svemu ovome ne spomenuti dijasporu, naše iseljenike i zavičajce na privremenom radu u inostranstvu, jer su oni generator, snaga i pokretač značajnih i suštinskih projekata i djelovanja za dobrobit građana Gusinja. Čini mi

Nabrojat ću nekoliko projekata, samo u skorije vrijeme: velelepni Islamski Kulturni Centar Gusinje, sportsko igralište, Sebilj, Sahat kula, a o raznoj materijalnoj i drugoj pomoći i da ne govorimo.

Nije ovo hvalospjev bez pokrića, ovo

su samo konstatacije dijela onog pozitivnog što se dešava. O privrednim tokovima, investicijama, projektima i ostalom iz te sfere nekom drugom prilikom i povodom.

No da nebi bilo sve potaman, moram na kraju da iskažem svoju zabrinutost, kako moju lično, tako i svake dobronamjerne gusinjanke i gusinjanina najaktuelnijim dešavanjima.

Nadvio se mračan oblak nad Gusinjem, mračan oblak u obliku kamenoloma koji nam tamo neki moćnici koji se pitaju i odlučuju studiozno pripremaju.

Gusinjska Skupština opštine je jednoglasno rekla „ne“ ali bojim se da peta kolona ne odradi svoje pa nas zadesi scenario „svršenog čina“.

Vjerujem da se svi zajedno i složni možemo oduprijeti tome, a ako ne možemo, što bi gusinjani reklji: „bolje grom da ne ubije“.◆

## Usavršavanje kroz vjeronauku – odgoj, znanje i duhovna misija

# SOFTVER I DIDAKTIČKA TEHNOLOGIJA U ISLAMSKOJ VJERONAUCI

*U Kulturnom centru u Novom Pazaru promovisana knjiga „Softver kao tehnička osnova didaktičke tehnologije u kontekstu Islamske vjeronauke“, autorice Hasne Ziljkić*

Knjiga „Softver kao tehnička osnova didaktičke tehnologije u kontekstu Islamske vjeronauke“, autorice Hasne Ziljkić, promovisana je u novopazarskom Kulturnom centru 19. februara 2025. godine. Događaju su prisustvovali brojni građani, među kojima su bili prosvjetni i kulturni radnici, vjeroučitelji, profesori Sinan-begove medrese, kao i načelnica Školske uprave Novi Pazar Mirsada Tripković, te direktori: Osnovne škole „Đura Jakšić“ Novi Pazar Sanela Međedović, Ugostiteljsko-turističke škole Novi Pazar Remzo Destović, Kulturnog centra Novi Pazar Dženan Palamar i Narodne biblioteke „Dr. Ejup Mušović“ Tutin.

O knjizi su govorili: prof. dr. Sefedin Šehović – njen recenzent, profesorica bosanskog i srpskog jezika i književnosti Edina Arslanović – urednica izdanja, mr. Muhamed ef. Demirović – muftija sandžački /Islamska zajednice Srbije/, Kemal ef. Hasanović – direktor Sinan-begove medrese, dok je moderatorica bila Elzana Idrizović – dizajnerica korica knjige. Prisutnima se obratila i autorica knjige.

U kulturno-umjetničkom dijelu programa nastupio je hor Sinan-begove medrese.

Knjiga je izdata pod pokroviteljstvom Narodne biblioteke „Dr. Ejup Mušović“ u Tutinu, a njena promocija je realizovana u saradnji sa Sinan-begovom medresom i Kulturnim centrom Novi Pazar.

U uvodnom izlaganju na promociji,

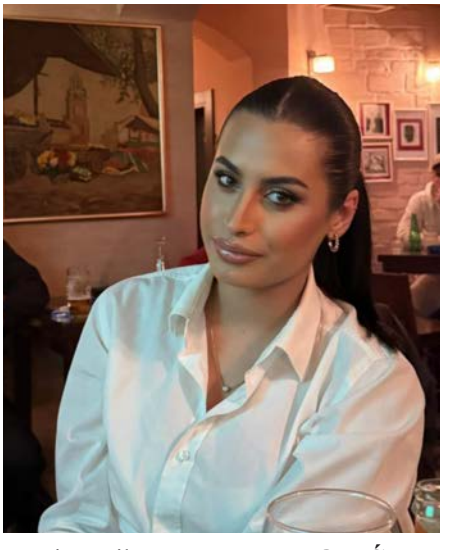

■ Pripremila: **Elzana IDRIZOVIĆ**

Elzana Idrizović je kazala da je knjiga koju predstavljaju rezultat istraživanja u izradi master rada Hasne Ziljkić. Objavljivanje ovog djela ima za cilj jačanje predmeta Islamske vjeronauke, koji je jedan od važnih stubova u procesu uspješnog odgoja, učenja i poučavanja obrazovnog sistema Republike Srbije. U nastavku, Elzana je objasnila određene termine kako bi stručno štivo učinila dostupnijim širem auditorijumu:

- Činjenica je da je informaciona tehnologija ušla u sve sfere čovjekovog djelovanja, pa tako i u obrazovni sistem. U skladu s tim, očekivanja savremene škole idu u pravcu korjenitog mijenjanja metodike uvođenjem obrazovnih računarskih softvera kao savremenih nastavnih sredstava. Uz pomoć obrazovnog softvera moguće je dosljednije realizirati, obogatiti i aktuelizirati osnovne principe učenja i nastavu uopšte. Obrazovni računarski softver nudi brojne mogućnosti u organizaciji i unapređenju nastavnog procesa, čime bi se mogle otkloniti slabosti tradicionalne nastave, te kao takav ima značajnu ulogu u modernizaciji nastavnog procesa.

Naime, mogućnost povezivanja učenika sa mnoštvom podataka obezbjeđuje nezavisnost, maksimalnu kognitivnu aktivnost i kreativnost učenika. Informacijska pismenost osnovni je preduvjet potpunom i stalnom pristupu učenja, s ciljem usvajanja i obnavljanja vještina potrebnih za aktivno sudjelovanje u radu, privatnom i javnom životu.

*Softver* je skup programa i aplikacija koji omogućavaju računaru ili nekom drugom uređaju da obavlja određene zadatke. U kontekstu obrazovanja, softver može biti bilo koji računalni alat koji se koristi za učenje, nastavu, upravljanje podacima ili komunikaciju među učenicima i nastavnicima. Naprimjer: programi za učenje jezika, platforme za onlajn nastavu ili aplikacije za izradu i uređivanje nastavnih materijala.

*Obrazovni softver* je specijalizovan program ili aplikacija koja se koristi u obrazovne svrhe, kako bi podržala proces učenja i poučavanja. Ovaj softver može pomoći učenicima da poboljšaju svoje znanje i vještine kroz interaktivne lekcije, zadatke, kvizove i simulacije. Takođe, može se koristiti za upravljanje nastavnim planovima, praćenje napretka učenika ili olakšavanje komunikacije između učenika i učitelja. Primjeri obrazovnog softvera uključuju: aplikacije za učenje jezika (npr. Duolingo), programe za učenje matematike (npr. GeoGebra), platforme za online nastavu (npr. Moodle), alate za kreiranje multimedijalnih nastavnih materijala (npr. PowerPoint, Canva)... Obrazovni softver olakšava personalizovano učenje i može biti prilagođen različitim stilovima učenja i potrebama učenika.

Kvalitetna digitalizacija nastave zahtijeva značajne resurse – opremu, infrastrukturu, softver i edukovane nastavnike. Istraživanje koje je Ziljkić sprovela i potom predstavila u knjizi je pokazalo da obrazovni softver može biti koristan u nastavi Islamske vjeronauke i da su vjeroučitelji spremni za inovacije, ali da nedostatak tehničkih uslova, posebno u školama u Sandžaku, otežava njegovu primjenu.

Analiza nastavnih programa, kompetencija nastavnika i tehničkih mogućnosti ukazuje na potrebu za razvojem prilagođenih obrazovnih softvera. Anketa sprovedena među vjeroučiteljima u Novom Pazaru, Tutinu i Prijepolju pokazala je da postoji interesovanje i spremnost za uvođenje savremenih metoda. Ipak, izazov ostaje izrada kvalitetnih digitalnih materijala i njihova implementacija u nastavu.

Knjiga se bavi savremenom nastavom i potrebom za modernizacijom metoda u okviru Islamske vjeronauke, stavljajući je u širi kontekst obrazovnog sistema Srbije. Cilj je podstaknuti vjeroučitelje na profesionalno usavršavanje i prihvatanje savremenih obrazovnih tehnologija. Takođe, ukazuje na nedostatak istraživanja i institucionalne podrške za ovaj predmet, ističući njegov značaj i potrebu za naučnim pristupom.

## Vjeroučitelji u digitalnom dobu – metodička osposobljenost kao ključ uspjeha

Prvi govornik na promociji, Kemal ef. Hasanović, trenutno obavlja funkciju direktora Sinan-begove medrese. Inače, on je master islamske pedagogije i nastavnik predmeta *Islamska vjeronauka*. Direktor Hasanović je studirao u Zenici i na Fakultetu islamskih nauka u Beogradu, a poslom vjeroučitelja bavi se već dvije decenije. Prisutnima se obratio u ime or-

ganizatora promocije, kao i u ime vjeroučitelja. U nastavku, prilažemo njegovo izlaganje:

- Na početku želim čestitati autorici ovog djela, Hasni Ziljkić, na prepoznavanju potrebe da se posveti istraživanju i proučavanju teme koja je, po mom mišljenju, izuzetno važna. Naime, već duže vrijeme postoji realna potreba za ovakvim djelom. Koliko mi je poznato, na našim prostorima niko do sada nije obradio ovo pitanje, odnosno upotrebu softvera i informacijskih tehnologija u nastavi Islamske vjeronauke, barem ne na tako studiozan način kao što je to ona učinila.

Svi oni koji su uključeni u nastavni proces svjesni su da nastava u posljednje vrijeme doživljava značajne promjene. Tradicionalni model, koji se oslanjao na tri ključna faktora – nastavnika, nastavni sadržaj i učenika – sada je obogaćen četvrtim faktorom, a to je informaciona tehnologija. Danas je gotovo nezamislivo izvoditi nastavu bez upotrebe ovih tehnologija. One olakšavaju izvođenje nastave, čine je zanimljivijom, efikasnijom i kvalitetnijom. Mnoge stvari koje se riječima teško prenose učenicima, uz pomoć informacionih tehnologija postaju dostupne i razumljive.

Uzmimo jednostavan primjer: kada se u nastavi Islamske vjeronauke obrađuje namaz, teško je u školskoj učionici detaljno objasniti kako se obavlja. Međutim, ako putem projektora prikažemo način izvođenja namaza uz dodatna pojašnjenja vjeroučitelja, učenici dobijaju potpuno drugačije i upečatljivije iskustvo.

Slično je i kada se obrađuje peti islamski šart, hadž. Nije isto govoriti učenicima o ihramima, tavafu i saj-u, ili im pružiti priliku da to vizuelno vide i dožive. Doživljaj je, zaista, sasvim drugačiji.

Naravno, da bi vjeroučitelj mogao realizovati sve ovo, neophodno je da bude adekvatno osposobljen i da ima potrebne resurse. Kada kažem da treba biti osposobljen, ne mislim samo na poznavanje informacionih tehnologija, već i na metodičko znanje o tome kada i kako koristiti dostupne resurse.

To znači da su vjeroučiteljima, kao i svim nastavnicima, potrebne dodatne edukacije. Smatram da je ovo djelo koje je pred nama izuzetno korisno i važno, te bi trebalo biti predmet ozbiljnog proučavanja svih koji se bave nastavom, kao i onih koji planiraju da se bave nastavom. Ono ne tretira samo nastavu Islamske vjeronauke, ali je akcenat stavljen upravo na nju. Zbog toga ga iskreno preporučujem svima koji se bave nastavom, jer u velikoj mjeri tretira pitanje savremene nastave.

## Odgoj kroz vjeronauku: moralna i naučna odgovornost

Knjiga „Softver kao tehnička osnova didaktičke tehnologije u kontekstu Islamske vjeronauke“ bavi se savremenom nastavom i potrebom za modernizacijom metoda u okviru Islamske vjeronauke, stavljajući je u širi kontekst obrazovnog sistema Srbije. S obzirom na to da je primjena tehnoloških dostignuća u obrazovnom sistemu u našoj zemlji još u fazi razvoja, ni Islamska vjeronauka u tom po-

■ **Kemal ef. Hasanović i Muhamed ef. Demirović**

gledu ne zaostaje za drugim predmetima“, zaključuje autorica u ovoj knjizi.

Muftija sandžački, magistar Muhamed efendija Demirović, takođe je osoba koja je provela dugi niz godina u učionici kao nastavnik, odnosno profesor Islamske vjeronauke. Njegova iskustva su izuzetno bogata. Osim toga, efendija Demirović je jedan od onih nastavnika čijih se časova bivši učenici veoma rado sjećaju. U nastavku možete pročitati o čemu je ef. Demirović govorio:

- Smatram da je, među raznim povodima za druženje i okupljanje na ovome svijetu, najposebniji i najsvečaniji trenutak rađanje jednog naučnog djela. Prije svega, zato što rađanje naučnog djela predstavlja naš zajednički, društveni, kolektivni skok u pozitivnom smjeru; naše usavršavanje, naš napredak i pozitivniju perspektivu. S druge strane, to je trajni hajrat i trajno dobro djelo koje će, ako Bog da, ostati do Sudnjega dana i kojim će se koristiti sve buduće generacije.

Čovjek nije slučajno nastao, već je stvoren s jasnim ciljem i uzvišenom misijom. Islam gleda na čovjeka kao na centralno biće u univerzumu. Zbog toga je tom biću data specifična uloga i misija, a ta misija je da bude namjesnik i zastupnik Stvoritelja svjetova na zemlji. Kako bi čovjek mogao adekvatno izvršiti tu svoju misiju, dati su mu razum i sloboda izbora, kao i Božija objava i jasne instrukcije o tome kako i na koji način se treba ponašati i djelovati kako u tajnosti, tako i u javnosti.

Iako je nosilac tako uzvišene misije na ovome svijetu, ako pogledamo njegovu suštinu, čovjek je slabašno, ograničeno i nemoćno biće, a znanje je tom biću itekako potrebno. Ne samo da je potrebno, već je nužno za njegov opstanak, a posebno za što potpunije izvršenje uzvišene misije zbog koje je i stvoren.

Zbog toga je Stvoritelj svih svjetova slao ljudskom rodu vjerovjesnike, kao najbolje učitelje, da čovječanstvo izvode iz tmina neznanja na svjetlo spoznaje i nauke, da ga izvode iz tmina nemorala na svjetlo moralnosti, iz tmina nepravde i nasilja na svjetlo pravednosti i ravnopravnosti. Posljednji vjerovjesnik, Muhammed, s.a.v.s., kaže: „Ja sam vama poput učitelja, odnosno poput roditelja, koji vas podučava.“ Dok je drugom prilikom rekao: „Nisam poslat da bih otežavao, niti da bih bio strog, već da bih vas podučavao i da bih vam olakšao.“

Vjerovjesnici su bili najbolji učitelji čovječanstva, a to potvrđuje i to što smo i dan-danas svjedoci njihovog traga na tok čovječanstva. Svjedoci smo da masa umnih ljudi, naučnika, nakon dugogodišnjeg rada na polju nauke, biraju da slijede njihove stope, jer su spoznali srcem, bićem i razumom da je to, zapravo, jedina staza koja vodi istinskoj sreći čovjeka na ovom i na budućem svijetu. Zbog toga je obaveza svih nas, posebno učitelja, a posebno vjeroučitelja, da ovu uzvišenu i plemenitu misiju učenja i podučavanja nastavimo, da u njoj učestvujemo i da budemo dio tog procesa kako bismo bili istinski nasljednici najodabranijih ljudi na ovome svijetu, a to su vjerovjesnici. Upravo se na ovome ogleda važnost projekta Vjeronauke, koji je prije dvije decenije uveden u naš obrazovni sistem, a koji se tiče osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja.

Vjeronauka nije samo još jedan školski predmet; ona je mnogo više od toga. Njena primarna uloga je da nadomjesti ono što današnje školstvo, nažalost, sve više gubi – odgojni segment. Trebala bi pružiti dušu svim drugim predmetima u školama.

Vjeronauka nas uči kako da zavolimo Stvoritelja i sva Njegova stvorenja, jer ih je On lično stvorio. Ona nas podučava kako postati bolji čovjek, kako se mijenjati, korigovati i usavršavati. Vjeronauka ne treba učiti samo kako sticati znanje o vjeri, već kako tu vjeru živjeti i praktično primjenjivati stečeno znanje.

Zbog toga je uloga vjeronauke, posebno Islamske vjeronauke, od posebnog značaja. Islam, osim obreda i ibadeta, u svim oblastima potencira napredak, razvoj i inovacije.

Ibadeti su određeni od Stvoritelja. On je propisao kako ćemo Ga obožavati, i ne možemo izmišljati bolje ideje od onoga što je On odredio. Međutim, u svim drugim oblastima od nas se traži da koristimo najbolja moguća sredstva kako bismo postigli željene ciljeve. Postoji šerijatsko pravilo koje glasi: „Ono što se ne može ostvariti, osim nečim, to nešto postaje obavezno.“ Ako je prenošenje vjeronauke naša obaveza, što jeste, onda sva sredstva koja su potrebna za uspješno prenošenje tog znanja postaju obavezna.

Analizirajući vrijeme Resulullaha, sallallahu alejhi ve selem, shvaćamo da je on koristio sva dostupna sredstva da prenese ono s čime ga je Stvoritelj zadužio. Koristio je lični primjer, postavljao pitanja, vodio dijaloge sa svojim savremenicima, pa čak i crtajući na pijesku kako bi im

pojasnio. To je sve što mu je bilo na raspolaganju, i on je to uistinu koristio. Zbog toga je imao značajan utjecaj.

Naša knjiga, koja je tema ovog druženja, ima poseban značaj jer smo svjedoci da pristup projektu Vjeronauke nije onakav kakav bi trebao biti. Nedostaje ozbiljnosti i posvećenosti ovom važnom projektu. Drago mi je što sam imao priliku iščitati ovo djelo, jer tretira ključne probleme u oblasti Vjeronauke, ali i šire, kada je u pitanju proces nastave i edukacije. Čovjek se mijenja, načini shvatanja, razumijevanja i interesovanja evoluiraju, a i način na koji primamo informacije se značajno promijenio. Danas informacije prihvatamo drugačije nego ranije. Ako ne uspijemo pratiti savremene tehnologije, metodologije i sredstva na najbolji mogući način, postoji opasnost da Vjeronauka, ali i svi ostali predmeti, postanu udaljeni od interesa budućih generacija i njihovog shvatanja. Time ne pravimo samo taktičku grešku, već i vjersku neodgovornost.

Želim podsjetiti na tri izuzetno bitne stvari. Prva je da postoje dvije vrste znanja: živo i mrtvo. Živo znanje stičemo s nijetom da ga primijenimo u životu; takvo znanje oživljava nas i oživljava druge oko nas; dok mrtvo znanje stičemo bez namjere da ga živimo, često samo radi diplome. Stoga je važno fokusirati se na sticanje i prenošenje živog znanja kako bismo oživjeli sebe i druge.

Druga poruka je da znanje nikada ne smije biti cilj, već sredstvo. Njegova vrijednost mjeri se time koliko nas oplemenjuje i približava Stvoritelju. Kako kaže Hasan al-Basri: „Svako znanje koje nas ne približava Allahu, udaljava nas od Njega."

Treći savjet je da će svako stečeno znanje biti svjedok za nas ili protiv nas, ovisno o tome kako se ophodimo prema njemu. Stvoritelj je naredio melekima da se poklone Ademu, a.s., zbog znanja koje je on dobio, a koje nije dato njima. To pokazuje koliko je znanje vrijedno, posebno ono koje se stiče rad Stvoritelja svih svjetova.

Na kraju, molim Allaha, dž.š., da nagradi Hasnu Ziljkić za njen trud i da ovo djelo bude trajno dobro za nju i cijelu zajednicu, te da nas sve sastavi u dženetu kao što nas je danas ovdje, ovim lijepim povodom, sastavio.

## Novi pristupi nastavi: softver i didaktička tehnologija u Islamskoj vjeronauci

„Na osnovu brižljive analize knjige da se primijetiti da Hasna Ziljkić nagovještava da je didaktika (nauka o učenju i nastavi) pred novim izazovima, dilemama oko uklanjanja nekih tradicionalnih sredstava, pa i folklornog ambijenta prihvatljivog za klasičnu didaktiku u klasičnoj školi. Učenici će u savremenoj (digitalnoj) didaktici imati izbor kakav nastavnici nisu mogli nikad pretpostaviti. Birat će softver, kompjuterski priređen za učenje, sadržaj obrazovanja, školu, centar, izvor informacija, autore softvera.

Autorica konstatuje da će se učenik prepoznati po softveru koji je savladao, različit po nivou zahtjeva (dovoljan, prosječan, izuzetan ili iskazima savladanosti gradiva u procentima koji se automatski dobijaju na aktiviranim softverima). Učenik i softver mogu „raditi" u školi, centru za učenje, ali i na nekoj livadi, u parku, u svojoj kući, ali i na ljetovanju, u svako doba dana.

Autorica knjige 'Softver kao tehnička osnova didaktičke tehnologije u kontekstu Islamske vjeronauke' jeste nov, zanimljiv, uspješan profesionalac, kao istraživač nesebično posvećen budućnosti mladih. Čuvajući budno granice učenosti i istinitosti, objektivnosti itd., svojim radom Hasna utiče na jačanje Islamske vjeronauke, i ovog stuba i oslonca uspješnog učenja i poučavanja" – ovo je odlomak iz recenzije knjige, koju potpisuje dekan Učiteljskog fakulteta u Novom Pazaru, profesor dr. Sefedin Šehović.

Šehović, kao dekan Učiteljskog fakulteta, često osvjetljava teme savremene nastave i njenog uticaja na obrazovni proces. Njegovo razumijevanje savremenih metoda poučavanja i naglasak na važnosti etike u obrazovanju, koje je također naglašeno u Hasninom radu, dodatno osnažuje stav da je didaktika u konstantnoj evoluciji, prilagođavajući se potrebama savremenog društva. U tom smislu, Hasnina analiza primjenjivosti savremene tehnologije u kontekstu Islamske vjeronauke se nastavlja na Šehovićevo, već mnogo ranije, prepoznavanje važnost novih tehnologija i etičkih principa u obrazovanju. Kroz ovu sponu možemo vidjeti kako se ideje o digitalizaciji i savremenoj nastavi međusobno dopunjuju, stvarajući tako širu sliku o budućnosti obrazovanja i ulozi nastavnika u tom procesu.

Šehović, kao istaknuti teoretičar i praktičar, na promociji Hasnine knjige u Kulturnom centru dodatno je produbio ovu diskusiju, ističući da je edukacija u digitalnom dobu ne samo prilika za učenje, već i izazov koji zahtijeva odgovorno vođenje i promišljanje o posljedicama koje nove tehnologije donose. Njegovo izlaganje će, stoga, pružiti dodatni okvir za razumijevanje kako se ovi koncepti mogu implementirati u stvarnom obrazovnom kontekstu, osnažujući time ideje iz Hasninog djela i otvarajući vrata za dalju diskusiju o budućnosti obrazovanja:

- Autoricu ovog djela svi poznajemo kao vrijednog istraživača, osobu koja se bavi nastavom, kulturom i obrazovanjem uopšte, s posebnim fokusom na mlade.

Nazirala se potreba za nastankom ovakvog djela, jedne ovakve studije. Prva studija u kontekstu ovog naslova nastala je još 2013. godine, i to na ovom području, u jugozapadnom dijelu Srbije. U narednom periodu nastalo je mnogo naučnih radova i publikacija, tako da će 2025. godine iz ove regije i iz ove oblasti nastati još jedno djelo u ovom kontekstu.

■ **Prof. dr. Sefedin Šehović**

U ovom osvrtu, zadržat ću se na samom naslovu knjige, na redoslijedu riječi: softver, tehnika, didaktika, zatim tehnologija, pa Islamska vjeronauka. Ovo Islamska vjeronauka kao da upozorava da se uz prethodni kontekst nužno podrazumijeva etika. Islamska vjeronauka je značajan predmet sa aspekta etike. Posebno trebamo imati na umu prisutnost najnovije tehnologije, vještačke inteligencije, koja, u odsustvu etike, može dovesti civilizaciju u težak položaj. Zato se nadam da će značajnost ovog predmeta biti još više prepoznata i da će se u narednom periodu otkloniti sve slabosti koje se nalaze na tom putu.

Poput Volfganga Ratkea, njemačkog pedagoga i reformatora obrazovanja, koji je davne 1612. godine predstavio svoje obrazovne reforme u dokumentu poznatom kao „Memorijal“ (Memorial) – ovaj tekst, upućen njemačkom princu Ludvigu od Anhalta, sadrži osnovne pedagoške principe i ideje za reformu obrazovanja; ove ideje su prepoznate kao djelo pameti i mudrosti – i Hasna nam nudi djelo sličnog karaktera, sa jasnom vizijom. Ratkeu pripada posebna zahvalnost jer je napravio značajan korak u razvoju pedagogije kao posebne naučne discipline. Prvi je zagovarao metodičan i prirodan pristup učenju jezika i drugih predmeta, što je kasnije uticalo na razvoj didaktike i modernih obrazovnih metoda. Tako se stvorila jedna imperija u osvajanju Evrope kada je u pitanju nauka o nastavi i učenju. Njegovi principi su postavili temelje za kasnije pedagoške teorije.

Njegove ideje preuzima i razvija Komenski, koji oblikuje didaktiku kao univerzalnu nauku o poučavanju i učenju. On naglašava značaj postupnosti, očiglednosti i prilagođavanja nastave prirodnom razvoju učenika. Hegel, s druge strane, didaktiku ne shvata samo kao tehniku obrazovanja, već kao nauku koja učestvuje u oblikovanju uma, prvenstveno kroz kritičko, a zatim i praktično mišljenje. U njegovom sistemu obrazovanje nije samo puko usvajanje znanja, već proces samorazvoja svijesti, gdje se kroz dijalektički metod učenik vodi ka višem stepenu razumijevanja i slobode. Tako, od Ratkea preko Komenskog do Hegela, didaktika se razvija od metodoloških principa nastave do filozofskog promišljanja obrazovanja kao sredstva oblikovanja uma i svijesti.

Iz današnje perspektive, nema niti jednog naroda, niti jedne uspješne države, niti jedne civilizacije bez učenja. To nam mora biti jasno! Samo učenjem možemo ići naprijed. Učimo da bismo znali. Nijemci su, kada je u pitanju nastava, govorili i sada govore: „Ta moćna nastava...“ Jer nastava jeste moćna. Pedagogija nije samo nauka o vaspitanju. Pedagogija je nauka i o narodnom vaspitanju. Ono što je mene moj rahmetli otac podučavao – da ne smijem da kradem, da lažem i td. – to je narodno. Nijemci to nazivaju „die Kunde“ – specifično znanje o nečemu, često praktično ili empirijsko, dok „die Wissenschaft“ označava sistematsku, teorijsku i metodološki utemeljenu nauku u akademskom smislu. To je ono naučno, institucionalno, ono što kroz nastavu i obrazovanje dobijemo i postanemo vaspitani i oblikovani. Dakle, to je nauka... I Hasna u ovoj knjizi u najkraćim crtama daje na značaju nauci, proširujući prethodno znanje i razrađujući ideje shodno konkretnim potrebama predmeta *Islamska vjeronauka*.

Termine koje ovaj naslov knjige također sadrži su „tehnika“ i „tehnologija“ – *tehnika* dolazi od grčke riječi „techne“, što znači *umijeće*, *vještina* ili *način rada*; dok je *tehnologija* izvedena iz grčkih riječi „techne“, *umijeće*, i „logos“, *nauka*, *studija*, te označava nauku o primjeni vještina i tehnika u industriji i drugim oblastima. U kontekstu učenja i poučavanja, metaforički gledano, dijete je poput sirovine koja se prerađuje u gotov proizvod po modelu kakav nam je potreban. Nastavnici su zaduženi da ga oblikuju, vaspitaju, pripreme za život, rad itd. Engleski filozof i pedagog John Locke je vjerovao da su djeca kao „tabula rasa“ (prazna tabla) pri rođenju, što znači da su njihova znanja i osobine oblikovani iskustvima, a posebno obrazovanjem. Smatrao je da obrazovanje igra ključnu ulogu u formiranju karaktera, moralnih vrijednosti i intelektualnih sposobnosti. Otuda i njegove riječi: „Od deset ljudi, devet postaju ono što jesu, dobri ili loši, zahvaljujući vaspitanju.“ Njemački filozof, matematičar i pedagog G. W. Leibniz često je isticao značaj obrazovanja kao sredstva za unapređenje društva i pojedinca; u njegovim radovima jasno je izražena ideja da obrazovanje ima moć da značajno oblikuje društvene vrijednosti i individualni karakter. Znao je reći, više patetično: „Dajte mi vaspitanje, pa ću za nepuno stoljeće promijeniti karakter Evrope.“

Kao pedagog i kao *homo sapiens*, ja vjerujem u moć vaspitanja. U procesu oblikovanja čovjeka, u značajnoj mjeri može da pomogne Vjeronauka. Ja tu vidim moć! Kao čovjek koji je zainteresovan za vaspitanje i obrazovanje u ovoj regiji, dobijam pozitivne vijesti o radu pojedinih vjeroučitelja. U ovoj knjizi, autorica je to odlično prepoznala, opisala, definisala na šta treba da se još obrati pažnja itd.

Najstarija nastavna tehnologija je usmena riječ. Snažna riječ može pospješiti i motivirati, ali i dezavuisati, osporiti ili negirati. Mnogo toga zavisi od nje, i ona je i danas prisutna, bez obzira na razvoj tehnologije. Zatim imamo tehnologiju pisane riječi, koja je naročito evoluirala od Gutenberga. Sljedeća tehnologija obuhvata manipulacijske i operativne tehnike, kada se traga za novim sistemima, oblicima, metodama i postupcima. Nakon toga dolazi audio-vizuelna tehnologija, zatim tehnologija posmatranja, a potom kompjuterska tehnologija koja se značajno promijenila – sjetite se da su prvi računari bili veliki i teški, često po nekoliko tona, dok danas imamo minijaturne kompjutere koji su efikasniji i brži. O tome, također, koleginica lijepo i nadahnuto piše u ovoj knjizi.

Na kraju, dolazimo do posljednje tehnologije – multimedije, koja uključuje i predviđa, ostavljajući mogućnost, rekao bih, poput kur'anskih riječi „Ikre“ – uči, studiraj, nastavi… Također, uključujemo i najnoviju tehnologiju – vještačku inteligenciju. Svaka nova tehnologija se oslanja na prethodnu, ali svaka ima i svoje anomalije. Tako i vještačka inteligencija, kao najnovija nastavna tehnologija, ima svoje nedostatke. Dva su osnovna: prvi, ujedno i najopasniji, je etičnost – ako se ona pothranjuje informacijama bez etičnosti, teško da će to biti dobro za civilizaciju. Drugi nedostatak je taj što ona pasivizira ljudsku inteligenciju.

Howard Gardner, poznati psiholog sa Harvarda, razvio je teoriju „multiple intelligences“. U ovoj teoriji postoji osam različitih vrsta inteligencija, koje predstavljaju različite načine na koje ljudi mogu da razumiju svijet i rješavaju probleme. Koja inteligencija je nama potrebna? Nju sam, zapravo, prepoznao kod Hasne, a radi se o šestoj vrsti inteligencije – **interpersonalnoj inteligenciji**: sposobnost za razumijevanje drugih ljudi, njihovih emocija, motivacija i želja. Ova inteligencija je ključna za socijalne interakcije i empatiju. Ljudi sa ovom inteligencijom obično postaju uspješni učitelji,

menadžeri i lideri. Hasna ima tu sposobnost predviđanja pojava.

Ako nastavnici koji se bave nastavom i metodama u nastavi nisu sposobni da barem deset godina unaprijed vide šta ih čeka, onda ne mogu biti dobri nastavnici. Takav nastavnik je zatečen, a nastavnik ne smije biti zatečen. On treba stalno da istražuje, propituje, proučava i traga kako bi išao u korak sa vremenom i naukom koja svakodnevno napreduje. Kod autorice takve sposobnosti prepoznajemo u temi o softveru.

Softver, u najužem smislu, predstavlja program koji obuhvata niz postupaka koje treba individualno savladavati, sa uputstvima, zadacima, vježbama, predavanjima itd. Zamislite sada našeg učenika u jednoj od naših škola... Dok budete čitali ovu knjigu, sami možete naslutiti kakve sve promjene očekuju naše školstvo i, u tom kontekstu, sa čime sve treba da se suoči jedan nastavnik vjeronauke.

Još u 17. vijeku uspostavljen je model trajanja časa od 45 minuta, a danas je 21. vijek. Naravno da ćemo postavljati ključna pitanja kao što su: Šta se dešava sa nastavom? Kakvog je oblika? Zamislite minut u nastavi; to je 60 sekundi; 45 minuta je 2.700 sekundi. Šta sada da radimo sa nastavom, sa organizacijom, ne samo iz vjeronauke, nego i iz ostalih predmeta? Dosadašnja praksa organizovanja nastave je postala dosadna današnjem djetetu. Djeca danas odrastaju u okruženju elektronskih sistema, sa kojima komuniciraju svakodnevno i nevjerovatnom brzinom dolaze do relevantnih izvora znanja. Njihov izvor informacija više nije samo nastavnik, nego i ono što im pruža savremena tehnologija.

Nameće se logično pitanje: Može li vjeroučitelj zadržati pažnju djece pričajući im 45 minuta? Da li može u tom vremenu efektivno objasniti, naprimjer, bitku na Uhudu, kao što to mogu raditi spikeri s TV ekrana, majstori riječi, dikcije, retorike i artikulacije, potpomognuti raznim vizuelnim efektima? Ne može! Stoga, vrijeme je da preispitamo pristup času od 45 minuta... Vrijeme je da ozbiljno razmislimo o tome šta nas očekuje u bliskoj budućnosti. Softveri će postati platforma na kojoj će se učenik prepoznati. Razredi će nestati; radit će istovremeno više djece, prepoznatljive ne po starosnoj dobi, već po vrsti softvera, odabranih na osnovu ambicija, želja, htijenja i sposobnosti učenika... – to je škola budućnosti. Ono što Hasna nagovještava u ovoj knjizi je apsolutno digitalna škola, a ta škola će vrlo brzo doći.

## Saradnja u obrazovanju: izazovi i rješenja za Islamsku vjeronauku

Didaktički softver može značajno unaprijediti nastavu Islamske vjeronauke, ali činjenica je da nisu svi sadržaji pogodni za takav pristup, zaključuje autorica u ovoj knjizi. „Multimedijalni pristup – kombinacija slike, zvuka i video zapisa – olakšava učenicima, posebno mlađima, usvajanje složenih pojmova i kultura povezanih s islamom. To se posebno odnosi na sadržaje kao što su praktikovanje namaza, učenje arapskog pisma i razumijevanje kur'anskih tekstova. Međutim, nisu svi sadržaji pogodni za digitalnu obradu. Apstraktni koncepti poput Božije egzistencije i svojstava, teško se mogu prenijeti kroz računar, jer prevazilaze čulnu percepciju. Zato je važno da digitalni alati budu dopuna tradicionalnim metodama, a ne njihova zamjena."

Hasna u ovoj knjizi zaključuje da obrazovni softveri mogu omogućiti diskusije i istraživačke zadatke koji podstiču kritičko mišljenje i dublje promišljanje o ovim temama, ali da ključnu ulogu ima nastavnik. To znači da su digitalni alati korisna podrška, ali ne mogu zamijeniti lični pristup i pedagoški rad u prenošenju duhovnih vrijednosti. Ipak, ključnu ulogu i dalje ima nastavnik, koji treba da usmjeri učenike i pruži im kontekst za ispravno razumijevanje" – to je ono što predmet *Islamska vjeronauka* čini specifičnim u odnosu na ostale predmete u dobu digitalizacije.

Autorica je imala za cilj da ovom knjigom podstakne vjeroučitelje na profesionalno usavršavanje i prihvatanje savremenih obrazovnih tehnologija. Kako bi provjerila hipotezu da se nastava Islamske vjeronauke može realizovati putem softvera, Ziljkić je anketirala vjeroučitelje u sandžačkim školama. „Na osnovu njihovih odgovora evidentno je da pojedinci ulažu maksimalne napore da na adekvatan način osmisle nastavni čas, onako kako će učenicima biti zanimljiv, i na taj način postići željeni cilj. Međutim, to je za sada samo želja i htijenje nastavnika", te da treba poraditi na uspostavljanju čvršćeg sistema, za šta je najviše pozvana Islamska zajednica.

Prije nego što vas u nastavku upoznamo s onim o čemu je govorila jedna od urednica ovog stručnog izdanja, Edina Arslanović, profesorica u Gimnaziji u Tutinu, pomenut ćemo i ostale saradnike na knjizi. Prelom knjige je djelo Samera Jusovića, korice je dizajnirala Elzana Idrizović, dok su profesorice Edina Arslanović i Emina Brunčević – urednice.

U svom obraćanju na promociji, Edina je predstavila ključne aspekte knjige, koja se bavi važnošću savremenih obrazovnih tehnologija u nastavi Islamske vjeronauke, kao i izazovima s kojima se vjeroučitelji suočavaju. U nadi da će njene misli i uvidi biti od velike koristi svima nama, prilažemo njeno izlaganje:

- Meni je posebno zadovoljstvo što smo Hasna i ja našu dugogodišnju saradnju krunisale na ovaj način, kroz ovu značajnu literaturu. Znam koliko je ona radila na ovom projektu i iskreno joj čestitam na uspjehu. Uvijek je imala dugoročne planove, a mjesto ovoj temi, obrazovnog softvera u kontekstu predmeta Islamska vjeronauka, postavila je na pravom mjestu, zahvaljujući, prije svega, svom mentoru, a kasnije i recenzentu knjige, profesoru dr. Sefedinu Šehoviću. To se pokazalo kao dobar rezultat, jer nastavu moramo posmatrati iz različitih uglova i prilagoditi je interesovanjima naših učenika, prateći njihov emocionalni i razvojni put.

Na početku me je zabrinjavao izazov ozbiljnosti ovog posla, jer nije lako urediti nečiju knjigu ili se baviti ovim temama. Pedagogija, didaktika, metodika i metodologija su ključne oblasti koje uključuju izdavanje ove knjige. Međutim, iskustvo koje Hasna ima u radu sa djecom i prosvjetnim radnicima pretpostavljam da joj je bilo od velike pomoći.

Naša saradnja započela je 2009. godine, kada smo pokrenuli Festival stvaralaštva mladih – mi, prosvjetni radnici, i ona kao dio tima Kulturnog centra u Novom Pazaru. Taj projekat je pokazao da Hasna zna koju oblast treba usavršiti i koje teme su nepravedno zapostavljene.

Razvoj tehnologije u posljednje dvije decenije je neminovan; iako možda ne želimo da priznamo, naša djeca su više nego ikada izložena tim promjenama. Raditi na tradicionalan način, bez obzira na tehnološki napredak, jednostavno nije moguće. Mi koji smo direktno uključeni u nastavu najbolje znamo kako su se stvari promijenile u posljednjih 20 godina.

Naši učenici su gotovo 24 sata u digitalnom prostoru, što ga čini njihovim prirodnim okruženjem, od čega ne možemo pobjeći. Hasna se, u svom istraživanju,

■ **Prof. Edina Arslanović**

bavila pozicijom Islamske vjeronauke u školama i bila je odličan autor u prepoznavanju obrazovnog softvera, koji je još uvijek nedefinisan u Republici Srbiji. Svi nastavni predmeti nisu u potpunosti prepoznali kriterije za odabir alata za nastavne jedinice, a Islamska vjeronauka nije izuzetak. Iako možda nismo dovoljno povezani, ova knjiga pruža priliku da i mi koji nismo profesori Islamske vjeronauke razvijamo alate u korelaciji s tim predmetom, olakšavajući nastavu našoj djeci.

U knjizi se kroz pet poglavlja istražuje razvoj didaktičke tehnologije, u okviru toga i onog obrazovnog softvera koji bi bio primjenjiv u nastavi Islamske vjeronauke. Prvo poglavlje se bavi primjenom tehnologije u nastavi, naglašavajući kako moderna tehnologija može unaprijediti proces učenja, što je ključno. Najveći problem je motivacija učenika, a softveri mogu pomoći u stvaranju boljeg okruženja za učenje. Drugo poglavlje razmatra položaj Islamske vjeronauke u savremenom školstvu i njenu ulogu u nastavi. Kao profesor književnosti, ne mogu zamisliti nastavu na bosanskom jeziku bez Islamske vjeronauke. Slično, nastava na srpskom jeziku ne može se izostaviti bez pravoslavnog katihizisa. Korelacija između ovih oblasti čini nastavu potpunom. Islamska vjeronauka je prisutna u filozofiji, sociologiji, psihologiji i muzičkoj kulturi. Potrebno je savremenu nastavu prilagoditi, organizovati debate i omogućiti djeci da se izraze na kreativniji način, jer smo izgubili osjećaj za njihovu kreativnost.

Takođe, ono što je važno pomenuti kada je predmet Islamska vjeronauka u pitanju i njen status u obrazovnom sistemu Republike Srbije, a što je profesor dr. Sead Šemsović objasnio na jednoj tribini koja je održana u Novom Pazaru, Hasna to pominje u ovoj knjizi na strani 41, upozoravajući tako na nedostatke, jeste (citiram):

„... prof. dr. Sead Šemsović smatra da je obaveza Islamske zajednice da brine o unapređenju ove nastave, s obzirom na to da sve religijske zajednice u Srbiji imaju autonomiju u tom smislu djelovanja. Takva autonomija, kako je kazao, s jedne strane, može biti dobra, a s druge ne, jer postoji dovoljno mogućnosti da se sistem urušava a da pritom niko ne skrene pažnju na to šta ne valja. Prema tome, od angažmana Islamske zajednice zavisi uspješnost predmeta Islamska vjeronauka. U okviru tog angažmana važno je definirati ishode i standarde tog predmeta (šta je to što učenik zna na kraju svakog pojedinačnog razreda, za šta se on osposobljava na kraju svakog razreda – ishodi; šta to učenik umije i zna na kraju svakog ciklusa: IV i VIII razreda osnovne škole, te na kraju IV razreda srednje škole – standardi). Takođe, potrebno je poboljšati planove i programe, jer su postojeći neusklađeni shodno savremenom dobu, i zamijeniti postojeće udžbenike.

Da bi predmet bio zaokružen, treba procijeniti kojim savremenim metodama prići određenim temama, npr. definirati šta je to metodologija vjeronaučnog rada, šta je metodika nastave, po čemu se ona razlikuje od drugih metodika nastave, kako treba da izgleda savremeni pristup u predmetu Islamska vjeronauka itd.

Spajanje tradicijskih vrijednosti i procesa odgajanja mladih danas podrazumijeva jasnu procjenu onoga što se njima nudi u okviru predmeta Vjeronauka i usklađivanje istog sa vremenom u kojem im se pristupa.

Dakle, vrlo je važno da Islamska vjeronauka kao predmet bude zaokružena i da u tom pogledu ne zaostaje za ostalim predmetima u nastavnom procesu. Islamska vjeronauka mora biti ravnopravna sa ostalim predmetima u obrazovnom sistemu, jer jedino tako možemo osigurati kvalitetno obrazovanje koje poštuje sve aspekte i vrijednosti našeg društva.

Treća oblast koju pokriva jeste učenje i poučavanje u savremenoj školi, a to se tiče svih predmeta, ne samo Islamske vjeronauke. Korišćenjem različitih metoda i oblika rada, kao i uzimajući u obzir korelaciju, može se postići značajan napredak u nastavi Islamske vjeronauke.

Četvrto poglavlje bavi se primjenom obrazovnog softvera u nastavi, ističući razne edukativne alate koji poboljšavaju angažovanje učenika i efikasnost nastave. Angažovanje je ključno za predavače i koordinatore u nastavi da pruže kvalitetno obrazovanje svojim učenicima.

Peto poglavlje istražuje primjenu softvera u nastavi Islamske vjeronauke, nudeći konkretne primjere koji omogućavaju ne samo teorijski pristup, već i praktične alate koje možemo koristiti. Ovi primjeri pomažu da se Islamska vjeronauka približi učenicima, podstičući njihovu ljubav prema ovom predmetu umjesto da ga odbijaju.

Kao neko ko je direktno povezan s vjeroučiteljima i djecom, mogu posmatrati probleme s obje strane. Kao odjeljenski starješina, svjesna sam izazova s kojima se susreću učenici i vjeroučitelji. Važno je raditi na unapređenju statusa i pozicije Islamske vjeronauke, kao i povezivanju s djecom, a softverski alati nude odlične mogućnosti za to. Izdavanje ove knjige nam ukazuje na to koliko često zanemarujemo važnost Vjeronauke u nastavi. Autorica kroz nju opominje zajednicu i relevantne institucije da je krajnje vrijeme da se ovom temom ozbiljnije pozabave. Ovi softveri, kada su pravilno odabrani i predstavljeni, mogu biti izuzetno efikasniji od samog nastavnika.

Drago mi je što u publici vidim članove školske uprave, jer je važno da budu upoznati s problemima s kojima se suočava ovaj predmet. Čvrsto vjerujem da zajedničkim snagama možemo unaprijediti pristup ovom predmetu, koji je nezaobilazan u obrazovanju naše djece.

## Vjeronauka kao ključni element obrazovnog sistema: motivacija i istraživanje

Obrativši se prisutnima, Hasna Ziljkić je navela da su za objavljivanje ovog djela postojala dva motiva. Prvi motiv je bio po-

vezan sa njenim profesionalnim angažmanom u Kulturnom centru, gdje radi kao urednica za tradiciju i programe usmjerene na mlade, budući da se i u ovoj knjizi bavi mladima. Drugi motiv proističe iz njene lične emocije prema izučavanju vjere, ili, rečeno rječnikom sociologije, prema duši i njenim potrebama, jer čovjek se sastoji od duše i tijela, te je važno obratiti pažnju na tu njihovu međusobnu vezu.

Autorica smatra da je uvođenje vjeronauke jedno od najljepših dostignuća na ovim prostorima, posebno u kontekstu obrazovnog sistema. Njena generacija i stariji od nje imali su mektebsku nastavu i svjesni su koliko je bilo teško u to vrijeme obezbijediti šire obrazovanje u oblasti vjere. U njihovim domovima bilo je tek nekoliko knjiga, a znanja su uglavnom upijali od efendije tokom mevludskih svečanosti ili u mektebu. Također, muškarci su imali priliku da slušaju tokom džume sa mimbera.

Danas smo zahvalni tim takvim odgajateljima koji su značajno uticali na naše živote u pozitivnom smislu. Iz tog razloga autorica smatra da je Vjeronauka jedno od najljepših dostignuća i da bismo trebali biti svjesni njenog značaja i poštovati je.

Istraživanje teme o upotrebi softvera u nastavi Islamske vjeronauke zahtijevalo je proučavanje teorije savremene nastave, koja uključuje informatiku i informatičku pismenost. Iako to na prvi pogled može izgledati složeno, kada se uđe u knjiški fond, ključno je samo čitati, tvrdi ona. O savremenoj nastavi pisali su i profesori Sefedin Šehović, Danimir Mandić, kao i profesorica Firdusa Pružević Sadović, tako da nije bilo potrebe tražiti literaturu u većim gradovima i bibliotekama, jer je sve potrebno bilo dostupno lokalno.

Naravno, prije nego što se započne istraživanje, važno je potražiti neka ranija istraživanja. Jedino što je pronađeno je istraživanje koje je uradio Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, na zahtjev Ministarstva prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije 2013. godine. Tada je urađena evaluacija programa i nastave Islamske vjeronauke, pri čemu su utvrđena dva ključna predmeta evaluacije: kvalitet nastavnih programa za predmet vjerska nastava i kompetencije nastavnika koji realizuju tu nastavu u osnovnim i srednjim školama. U istraživanju je učestvovalo 18 nastavnika Islamske vjeronauke koji su predavali u osnovnim i srednjim školama.

Nažalost, osim tog, nije pronađeno nijedno novo istraživanje koje se desilo u međuvremenu. Hasna je dalje kazala:

- Da bih odgovorila na temu ovog rada *Softver kao tehnička osnova didaktičke tehnologije u kontekstu Islamske vjeronauke*, provela sam upitnik (anketu) među nastavnicima Islamske vjeronauke u osnovnim i srednjim školama u Novom Pazaru, Tutinu i Prijepolju. Što se ispitanika, učesnika u anketi, tiče, nisam ih klasificirala na osnovu spola, na one koji rade u osnovnoj ili srednjoj školi, niti koliko godina imaju radnog staža; uvjet je bio da su angažirani kao predavači u nastavi Islamske vjeronauke. U anketi su učestvovala 32 ispitanika…

Autorica je rezultate svog istraživanja predstavila u petom, završnom poglavlju knjige.

Kako je kazala, objavljivanjem ovog djela namjera joj je bila da da na značaju predmetu *Islamska vjeronauka*, ali i da podstakne nastavnike Islamske vjeronauke da svoj posao i predmet shvate u kontekstu sistema obrazovanja u Srbiji uopšteno, te da se shodno tome i edukuju i prihvataju mogućnosti savremene obrazovne tehnologije. U javnosti je stvoren utisak da su vjeroučitelji prepušteni sami sebi, a u prilog rečenome je nepostojanje studija o ovoj temi u skorije vrijeme, niti konkretan angažman u cilju postizanja konkretnih rezultata. ◆

## Biografija autora

**Hasna Ziljkić**, rođena 1981. godine, osnovnu školu završila je u Ribariću (opština Tutin), a srednju medresu „Gazi Isa-beg“ u Novom Pazaru. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli, na Odsjeku za žurnalistiku. Master rad na temu „Softver kao tehnička osnova didaktičke tehnologije u kontekstu Islamske vjeronauke“ odbranila je na Fakultetu islamskih nauka u Beogradu. Radi u Kulturnom centru Novi Pazar od 2007. godine do danas na poslovima urednika programa za tradicionalnu kulturu, amaterizam i dječiji program.

Radno iskustvo: urednik i lektor je brojnih izdanja, zbornika radova, udžbenika na bosanskom jeziku. Od 2012. do 2015. godine vršila je dužnost šefa Resora za informisanje pri Nacionalnom savjetu bošnjačke nacionalne manjine u Republici Srbiji sa sjedištem u Novom Pazaru. Kao stalni sudski tumač za bosanski jezik angažovana je od 2015. godine.

Pored rada u kulturi, ima dvogodišnje iskustvo kao profesor bosanskog jezika i književnosti u Sinan-begovoj medresi, autor je serijala emisija o kulturi, nauci i obrazovanju „Amfiteatar“ emitovanih na Radio-televiziji Novi Pazar. Predavač i trener je u nekoliko Škola novinarstva održanih u Novom Pazaru i Tutinu; također, izvještavala je za portal FREE media o temama iz oblasti kulture.

Aktivno objavljuje naučne i stručne radove (objavljivala je u: *Bošnjačka riječ, Tutinski zbornik, Damar, Glasnik Etnografskog instituta SANU* itd.).

Autor je monografija: „Književna nagrada Aladin Lukač, 2005–2018“ (izdavač: Kulturni centar Novi Pazar, 2019) i „Festival stvaralaštva mladih, 2009–2019“ (izdavač: Kulturni centar Novi Pazar, 2022), priređivač je i urednik Zbornika radova sa dva okrugla stola: Alhamijado književnost i Svečanost mevluda (izdavač: Kulturni centar, 2019).

Autor je tekstova nekoliko pjesama na prvom albumu dječijeg hora „Iznad duge“: „Moja Dina“, „Pamet luda“ i „Samo idi“ (izdavač: Kulturni centar, 2021; dirigent: Mubera Škrijelj).

Dobitnik je nagrade Zadužbine „Rodoljub Nićiforović“ – Velike nagrade osnivača za doprinos afirmaciji i realizaciji programa za mlade (Festival stvaralaštva mladih – Novi Pazar) 2015. godine itd.

## Nagrada Kulturnog centra Novi Pazar „Amir Dautović“ 2025

# PRIZNANJE ZA IZUZETAN DOPRINOS OBRAZOVANJU

*Isticanje postignuća i vizije budućnosti kroz predan rad i angažman u obrazovanju na bosanskom jeziku*

■ Pripremila: **Hasna ZILJKIĆ**
**Kulturni centar Novi Pazar**

Sanela Međedović, profesorica razredne nastave i pedagoška savjetnica, trenutna direktorica OŠ „Đura Jakšić“ (Trnava/Novi Pazar) i potpredsjednica Bošnjačkog nacionalnog vijeća, dobitnica je nagrade „Amir Dautović“ za 2025. godinu za izuzetan doprinos unapređenju obrazovanja na bosanskom jeziku i profesionalnom razvoju zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama. Na svečanosti organiziranoj u čast laureata, 12. februara 2025. u Novom Pazaru, plaketu joj je uručio direktor Kulturnog centra Novi Pazar, Dženan Palamar.

U uvodnom obraćanju, urednica programa u Kulturnom centru, Hasna Ziljkić, kazala je da nagrada „Amir Dautović“ nije samo priznanje za postignuto, već i podstrek budućim generacijama da nastave putem znanja, kreativnosti i predanosti zajednici, te podsjetila da su kultura suživota, međusobno razumijevanje i očuvanje identiteta kroz dijalog i umjetnost temelji na kojima gradimo budućnost.

■ **Hasna Ziljkić**

„Večeras slavimo ne samo nagrađenog, već i sve one koji svakodnevno, kroz svoj rad, doprinose kulturi, obrazovanju i društvu. Naš zadatak je da ih podržimo, ohrabrimo i zajedno s njima gradimo prostor u kojem umjetnost, jezik, nauka i tradicija ostaju živi i relevantni“, kazala je ona.

Žiri, koji je imao zadatak da odabere dobitnika priznanja, razmatrao je više kandidata, uzimajući u obzir njihov rad i doprinos društvenoj zajednici. Kako je Ziljkić ocijenila, odluka nije bila nimalo laka, ali nakon temeljitog istraživanja i diskusija, žiri je predložio, a Kulturni centar Novi Pazar pod vodstvom Dženana Palamara prihvatio, kandidatkinju koja je najviše doprinijela zajednici – gospođu Sanelu Međedović, profesoricu razredne nastave i pedagošku savjetnicu.

U ime ustanove koja dodjeljuje nagradu, Kulturnog centra, Ziljkić je uputila čestitku laureatkinji: „Želimo da Novi Pazar ima još mnogo ustrajnih pregalaca poput Sanele – posvećenih, istrajnih i inspirativnih, onih koji svojim radom, znanjem i ljubavlju prema zajednici grade mostove između tradicije i budućnosti. Ljudi koji ne odustaju pred izazovima, već ih pretvaraju u prilike za rast, koji inspirišu druge da sanjaju, stvaraju i vjeruju da je moguće mijenjati svijet – korak po korak, dio po dio.“

Govoreći o životu i radu ovogodišnje laureatkinje, član žirija dr. Mensur Zukorlić kazao je da je Sanela, svojim predanim radom, liderstvom i angažmanom na svim poljima, dala izuzetan doprinos u profesionalnom i društvenom okruženju. Njena sposobnost da integriše inovativne ideje i rješenja u različitim sektorima učinila ju je ključnom figurom u unapređenju uvjeta života i rada svojih kolega, djece, ali i zajednice u kojoj živi. Prema njegovim riječima, ova nagrada je priznanje njenoj posvećenosti i kontinuiranom angažmanu na unapređenju društva, kako u profesionalnoj sferi, tako i u širem društvenom kontekstu. „Sanela je pravi primjer kako posvećenost, odgovornost i borba kroz sistem mogu donijeti trajne pozitivne promjene“, zaključio je Zukorlić.

Drugi član žirija, Armin Šaljić, profesor sociologije i filozofije, u svom izlaganju podsjetio je da su mladi, njihov odgoj i obrazovanje ključni za temelj društva i države. U tom kontekstu, dobitnica naše nagrade, Sanela Međedović, prepoznata je kao zaštitnica obrazovanja koja se zalaže za prilagodbu nastave djeci i osiguranje prava svakog učenika na znanje. Prema njegovim riječima, Sanela je, kroz sistematičan i timski rad, unaprijedila nastavu, a njenu posvećenost prepoznali su i timovi s kojima je radila, kolege i, najvažnije, mladi.

„Njene kolege često je opisuju kao ‘izuzetnog saradnika’, ‘važnog člana tima’, ‘osobu koja pazi na detalje’, ‘odgovornu osobu’ i slično. Dakle, jasno se prepoznaje njen profesionalizam kako u planu kolegijalnosti, tako i u samoj učionici. Ona je, vodeći se tom poslovnom filozofijom, bila dio procesa implementacije obrazovanja na bosanskom jeziku u školama sandžačkih gradova.

U današnjem svijetu, gdje je ‘znanje moć’, Sanela se posvetila tome da mladima pruži alat za slobodu i dostojanstvo kroz kontinuirano učenje i razvoj. Ova nagrada ‘Amir Dautović’ predstavlja podstrek za još veće inicijative i motivaciju za dalju borbu i konkretne rezultate“, rekao je Armin Šaljić na svečanosti u Kulturnom centru.

■ *Svečanost u čast laureata. Uručenje plakete: direktor Kulturnog centra Novi Pazar, Dženan Palamar, i laureatkinja Sanela Međedović. Kulturni centar Novi Pazar, 12. februar 2025.*

Sanela Međedović, osma je dobitnica nagrade „Amir Dautović“, koju je Kulturni centar ustanovio u avgustu 2017. godine u znak sjećanja na tragično nastradalog profesora književnosti i jezika Amira Dautovića. Nagrada, koja se sastoji od Plakete i novčanog iznosa od 50.000 dinara, dodjeljuje se za: (1) afirmaciju kulture suživota, sa akcentom na afirmaciju bošnjačke tradicije i bosanskog jezika (kroz umjetnost, nauku, novinarstvo i druge javne sadržaje); podrazumijeva i materijalnu i nematerijalnu kulturu; (2) predstavljanje grada Novog Pazara kroz pojedinačno i grupno djelovanje na polju obrazovanja, nauke, kulture, novinarstva i sličnog izvan grada (ambasadori Novog Pazara) u protekloj godini.

## Predanost obrazovanju i očuvanju bosanskog jezika

Sanela Međedović, profesorica razredne nastave i pedagoška savjetnica iz Novog Pazara, dobitnica je nagrade Kulturnog centra „Amir Dautović“ u 2025. godini. U obrazloženju odluke stručnog žirija, u tročlanom sastavu čiji je predsjednik dr. Redžep Škrijelj, univerzitetski profesor, navodi se da ova nagrada predstavlja svojevrsno priznanje za uloženi trud, visoki profesionalizam, ustrajnost i dosljednost u gotovo dvije decenije pedagoškog rada, kao i za aktivnosti na afirmaciji bosanskog jezika i kulture i sveukupnih kulturnih vrijednosti Novog Pazara, te ostvarene ideje i kreativnost u prezentiranju svih ostalih vrijednosti sredine u kojoj laureatkinja živi i djeluje. U obrazloženju odluke žirija se dalje navodi:

„Prilikom donošenja odluke, žiri je konstatovao sljedeće:

- jedna je od najistaknutijih prosvjetnih, kulturnih i društvenih djelatnika mlađe generacije,
- više od decenije aktivno doprinosi prosvjetno-pedagoškom i kulturno-umjetničkom životu Novog Pazara i šire i bošnjačke zajednice,
- kroz svoj rad posvećena je unapređenju obrazovanja, promoviranju novih dostignuća i izgradnji kvalitetnijih odnosa među ljudima našeg podneblja.

Sanela Međedović, svojim uspjesima, jasno je potvrdila ljudski i etički potencijal. U vremenu ubrzane tehnološke ekspanzije, digitalizacije i globalne medijalizacije, koje mijenjaju način mišljenja, ponašanja i djelovanja čovjeka, ona je svojim pedagoškim i društvenim angažmanom zauzela istaknuto mjesto u našem, često podijeljenom, društvu.

U skladu s novim potrebama školskih generacija, zajedno sa svojim saradnicima, Sanela Međedović nesebično uvodi novi ritam, karakter i kvalitet odgoja i obrazovanja, s posebnim naglaskom na nastavu na bosanskom jeziku u osnovnim i srednjim školama. Kroz godine rada, pokazala je spremnost za timsku saradnju i ostvarila značajne pedagoške i kulturne rezultate.

Njen i uspjeh njenog tima u eri globaliziranog obrazovanja, digitalizacije i novih tehnologija oslikava suštinske odnose između pojedinca i društva. Žiri prepoznaje da Sanela Međedović ostvaruje ovu multidisciplinarnu aktivnost uprkos izazovima s kojima se suočava kao žena, javna djelatnica, društvena radnica i majka. U njenoj ličnosti ogleda se profil mlade stručnjakinje koja analizira i razumije suštinske fenomene savremenog svijeta.“

Na kraju, žiri zaključuje da, uz prepoznatljivu radnu energiju i postignuća, Sanela Međedović zaslužuje da ponese nagradu koja nosi ime rahmetli Amira Dautovića. Poput Dautovića, koji se istakao kao pedagog, lingvista i intelektualac posvećen traženju rješenja u očuvanju jezika i kulture bošnjačkog naroda, Sanela Međedović svojim radom i doprinosom ispunjava osnovne kriterije ovog priznanja – nagrađivanje najboljih među nama.

## Inspiracija za mlade generacije u obrazovanju (biografija laureatkinje)

Sanela H. Međedović (Klermon-Feran, Francuska, 1980), nastavnica razredne nastave iz Novog Pazara, istaknuta je prosvjetna, društveno-politička i kulturna djelatnica. Svoju profesionalnu karijeru započela je kao nastavnica bosanskog jezika s elementima nacionalne kulture u Osnovnoj školi „Đura Jakšić“ u Trnavi (Novi Pazar). U periodu od 2010. do 2021. godine u istoj školi radila je kao nastavnica razredne nastave, da bi od septembra 2021. godine preuzela funkciju direktorke ove obrazovne ustanove.

Kroz svoju karijeru, Sanela Međedović bila je aktivno uključena u rad Bošnjačkog nacionalnog vijeća, doprinoseći ostvarivanju prava na obrazovanje na maternjem jeziku i implementaciji potpune nastave na bosanskom jeziku u Sandžaku. Kao jedna od najaktivnijih učesnica u ovom procesu, učestvovala je u pripremi i odobravanju nastavnih planova i programa za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovne škole, kao i u razvoju nastave i učenja usmjerenog na ishode i proces obrazovanja za prvi ciklus osnovnog obrazovanja. Pored toga, Sanela Međedović je koautorica odobrenih udžbenika za predmet Bosanski jezik u prvom, drugom, trećem i četvrtom razredu osnovne škole, čime je dala značajan doprinos unapređenju nastave na maternjem jeziku u obrazovnom sistemu Sandžaka.

Jedna je od autorica i realizatorica odobrenog programa stručnog usavršavanja za nastavnike, odgajatelje, stručne saradnike i direktore za školske 2014/2015, 2015/2016, 2018/2019,

■ *Predsjednik Skupštine grada Novog Pazara Samir Lekić, nagrađena Sanela Međedović i direktor KC-a Dženan Palamar*

2019/2020 i 2020/2021. godine. Istaknuto mjesto zauzima i kroz svoj potpuni angažman na njegovanju maternjeg jezika i multikulturalnosti, posebno kroz nastavne sadržaje bosanskog jezika i književnosti u školama.

Autorica je programa stručnog usavršavanja za nastavnike i stručne saradnike: „Savremeni pristup nastavnim sadržajima jezika i književnosti u nastavi na bosanskom jeziku“ i „Uspješnije kroz digitalni svijet“ za školske 2022/2023, 2023/2024 i 2024/2025. godine.

Na prijedlog Zavoda za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja i Ministarstva prosvjete Republike Srbije, učestvovala je u radu diskusione grupe na temu: „Analiza stanja nastave srpskog kao nematernjeg jezika, kao dio priprema za razvoj općih standarda postignuća za srpski jezik kao nematernji“, kao i za razvoj ishoda učenja za nastavu na bosanskom jeziku u razrednoj nastavi. Ova aktivnost realizovana je u okviru projekta „Podrška razvoju ljudskog kapitala i istraživanju – opće obrazovanje i razvoj ljudskog kapitala (Razvionica)”.

Od februara 2017. godine, na osnovu rješenja Ministarstva prosvjete, angažovana je na poslovima savjetnika – spoljnog saradnika na području Školske uprave Novi Pazar za predmetnu oblast „Bosanski jezik i razredna nastava“. Od avgusta 2017. mentor je u projektu „Podrška obrazovanju učenika migranata/izbjeglica na teritoriji Republike Srbije“.

Rješenjem o listi spoljnih saradnika Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja 2017/2018. godine angažovana je za sljedeće poslove:

- pr iprema prijedloga programa nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i odgoja za maternji jezik i srpski kao nematernji;
- priprema prijedloga tri odgojna modela (za prvi i drugi ciklus osnovnog i za srednje obrazovanje) u okviru projekta „Jačanje odgojne funkcije osnovne i srednje škole“;
- priprema koncepta programa obuke nastavnika za ostvarivanje nastave usmjerene na ishode učenja;
- priprema specifičnih programa obuke nastavnika svih obaveznih predmeta u osnovnom i općem srednjem obrazovanju i odgoju za ostvarivanje nastave usmjerene na ishode učenja, za maternji jezik i srpski jezik kao nematernji.

Godine 2018. dobitnica je Plakete Bošnjačkog nacionalnog vijeća za izuzetan doprinos razvoju i unapređivanju nastave na bosanskom jeziku u Sandžaku.

Autorica je „Priručnika za primjenu standarda postignuća za prvi ciklus obrazovanja za predmet Bosanski jezik“, kao i realizatorica obuke „Primjena standarda postignuća za prvi ciklus obrazovanja za predmet Bosanski jezik“, namijenjene nastavnicima osnovnih škola.

Tokom školske 2020/2021. godine stiče zvanje pedagoškog savjetnika.

Od 2022. godine, u okviru aktivnosti savjetnika/spoljnog saradnika Ministarstva prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja, Školska uprava Novi Pazar, angažovana je kao mentorica na projektu „EU podrška Srbiji u upravljanju migracijama: nastavak podrške za povećanje i unapređenje kapaciteta za upravljanje migrantskom krizom u Republici Srbiji – MADAD 2“.

Trenerica je i voditeljica obuka u projektu „Pružanje podrške školama nakon spoljašnjeg vrednovanja“, kao i mentorica i trenerica u projektu „Unapređeni ravnopravni pristup i završavanje predуniverzitetskog obrazovanja za djecu kojoj je potrebna dodatna obrazovna podrška: ‘Učimo svi zajedno’“.

Kao moderatorica više obuka na MOODLE platformi Zavoda za unapređenje obrazovanja i vaspitanja, učestvovala je u realizaciji:

- „Unapređivanje međupredmetne kompetencije učenika za odgovoran odnos prema zdravlju“, koju sprovodi Ministarstvo prosvjete Republike Srbije u saradnji sa Centrom za interaktivnu pedagogiju;
- „Unapređivanje kompetencija zaposlenih u sistemu obrazovanja u oblasti zaštite mentalnog zdravlja mladih“, realizovanu u partnerstvu sa Ministarstvom prosvjete, Institutom za mentalno zdravlje i UNICEF-om u Srbiji;

■ *Kulturni centar Novi Pazar. Svečanost dodjele nagrade „Amir Dautović“, 2025. Fotografije: Kazim Dreković. Realizacija: Mirza Latifović, Nermin Šaranin*

- „Razvijanje inkluzivne prakse“, u organizaciji Centra za interaktivnu pedagogiju.

## Rukovodeći rad i doprinos obrazovanju.

Kao direktorica OŠ „Đura Jakšić“, od avgusta 2021. godine, svoj rad usmjerava na stvaranje podsticajnog i sigurnog okruženja, unapređenje nastavnog procesa i omogućavanje učenicima da u potpunosti razviju svoje potencijale. Kontinuirano unapređuje profesionalne kompetencije u oblasti rukovođenja i organizacije škole, s naglaskom na planiranje, postavljanje ciljeva, evaluaciju, donošenje odluka i motiviranje zaposlenih za izvrsnost.

U segmentu „Doprinos unapređivanju kvaliteta rada ustanove u skladu sa standardima direktora škola“, kroz realizaciju kapitalnih investicionih projekata, značajno je unaprijedila bezbjednosne, materijalno-tehničke i estetske uvjete u školi, čime su obezbijeđeni kvalitetni uvjeti za realizaciju nastavnog procesa.

## Ostali društveni angažman.

Od 2022. godine članica je Bošnjačkog nacionalnog vijeća, a od avgusta 2024. godine obavlja funkciju potpredsjednice ove ustanove.

Sanela Međedović živi i radi u Novom Pazaru, udata je i majka dvoje djece.◆

■ ***Kulturni centar Novi Pazar. Svečanost dodjele nagrade „Amir Dautović“, 2025. Fotografije: Kazim Dreković. Realizacija: Mirza Latifović, Nermin Šaranin***

■ ***Predstavnici Kulturnog centra Novi Pazar – Dženan Palamar (direktor) i Hasna Ziljkić (urednica programa), članovi žirija za nagradu Amir Dautović – dr. Redžep Škrijelj, dr. Mensur Zukorlić i Armin Šaljić, i ovogodišnja laureatkinja Sanela Međedović***

## „Osjećaj zahvalnosti i sjećanje na velikog čovjeka“

*Obraćanje laureatkinje Sanele Međedović na svečanosti dodjele nagrade „Amir Dautović, 2025“*

Zaista sam počastvovana i želim izraziti duboku zahvalnost prije svega Kulturnom centru i članovima žirija na ovom priznanju i nagradi, koja postaje vrijednosno mjerilo oplemenjeno kvalitetom i posebnostima. Nagrada „Amir Dautović“ okuplja stvaraoce iz oblasti umjetnosti, kulture i prosvjete. Značajne stvaraoce koji su dali veliki doprinos našem gradu i Sandžaku. Biti među laureatima ove nagrade je zaista ponos. Međutim, želim reći da ovo nije samo moja nagrada; ovo je odraz zajedničkog učenja, rada, napora, ohrabrenja i podrške svih onih koji su stajali uz mene.

Želim se prisjetiti rahmetli Amira Dautovića. To sjećanje vraća me na sami početak... Bilo je to vrijeme opšte nesigurnosti, kada je ulaganje u obrazovanje ili jezik bilo sporedno; vrijeme kada je u sali Bošnjačkog nacionalnog vijeća bilo samo nekoliko ljudi koji su vjerovali u nešto što je tada bilo izvan njih samih. Jako je teško razviti neku ideju, ali još teže je implementirati je.

Upravo ta Amirova posvećenost nagovarala je na korak naprijed. Rukovođen time, samouvjereno smo ostvarivali sve ono u što smo vjerovali, sve ono što smo zastupali. Svojim sveobuhvatnim znanjem širio je želju da napredujemo za opšte dobro. Naš posljednji posao bio je odobrenje realizacije seminara, prvog u Republici Srbiji na bosanskom jeziku. Nažalost, nismo uspjeli održati taj seminar. Bio je to neko ko unosi mir i lijepu riječ, a njegovog odlaska se i danas svi sa tugom sjećamo.

Zato ova nagrada ima poseban značaj za mene. Međutim, ne mogu reći da me ova nagrada obavezuje, jer je to pregruba riječ za prirodu kakve je bio Amir Dautović. Ova nagrada je potvrda da sam bila na pravom putu. Ona je potvrda da, iako sam imala mnogo neuspjeha, za učenje i rad dolazi veći uspjeh. Također, ova nagrada je podsjećanje da niko ništa ne može sam uraditi. Ona je podsjećanje da su sve moje kolege, a većina je danas ovdje, bile dio ovog ostvarenja, i bez njih, čak i hrabri pojedinci koji u vrijeme opšte etičke krize u svijetu rade na tome da čestito vode i očuvaju svijetlu našu profesiju, ne mogu doći do željenih rezultata.

Željela bih noćas da se zahvalim svojoj porodici, svojim prijateljima, na ljubavi, podršci i svakoj pomoći koju su mi pružili, jer bilo je perioda kada sam htjela odustati. Htjela bih se još jednom zahvaliti Kulturnom centru što se svake godine na ovaj način sjećamo rahmetli Amira Dautovića. A posebno se zahvaljujem za doprinos koji ste prepoznali i priliku da sve one koje volim večeras učinim ponosnim.

Zaista je u uvodnom dijelu bilo mnogo lijepih riječi, a moj govor nakon svega ovoga, čini mi se, nije dostojan zahvalnosti, i izvinjavam se zbog toga. Hvala vam puno!

# "TEVBA BOR" U PODGORICI

■ Piše: **Abdulah Bato ABDIĆ**

U bivšoj državnoj zajednici SFR Jugoslaviji, Podgorica je, nakon Banjaluke, bila grad s najviše uređenih parkovskih i šumskih površina. S pošumljavanjem kamenitih uzvišenja u centru grada, Gorice i Ljubovića, počelo se od najranijih dana, uz veliki zamah između dva svjetska rata, a po okončanju Drugog svjetskog rata, Podgorica je ozelenjena brojnim borovim šumama. Osnovni razlog bio je zaštita grada od udara snažnih sjeveroistočnih vjetrova, čiji udari su nekada iznosili i do 120 km/h, a duvali su bez prekida po 20-ak dana. Sve to nije drastično uticalo na normalno odvijanje života, već se jednako išlo u školu, na posao i u izlaske. Danas bi se u tim situacijama oglasio crveni meteo-alarm.

Pažljivijem promatraču ne može promaći da je, primjera radi, borova šuma na Zlatici blago nagnuta prema gradu, s obzirom na to da snažni udari sjevernih vjetrova nijesu dopuštali da se borovi pravilno razvijaju. Isto je to primjetno i u borovoj šumi na Ćemovskom Polju. Najveći park u Podgorici protezao se od ulice, pored tadašnjeg hotela "Crna Gora", sve do desne obale Ribnice. Produženjem centralne gradske saobraćajnice od mosta "Blaža Jovanovića" pored hotela i dalje prema Starom Aerodromu, park je bukvalno podijeljen na dvije izolovane cjelina, danas prepoznate kao Park kralja Nikole i Karađorđev park. Ono što je manje poznato jeste da se prazačetak ovoga parka vezuje za najstariji podgorički bor-(H)Alepski bor, čiju je sadnicu momčić iz podgoričkog bratstva Suknić namjenski donio iz dalekog Halepa, gdje je silom prilika bio prinuđen da se skrasi njegov otac. U mladosti njegov otac je bio naočit, ali istovremeno i mladić prijeke naravi, koja će ga trajno odvojiti od Podgorice.

Nakon bezazlenog verbalnog sukoba, koji se izrodio u žestok obračun, ovaj je lišio života lokalnog osmanskog juzbašu. Zbog toga mu je izrečena mjera surguna, odnosno doživotnog protjerivanja iz Podgorice u daleki Halep u Šamu, današnjoj Siriji. Mladi Suknić se tamo skrasio i, nakon što se oženio djevojkom iz ugledne lokalne porodice, organizovao je poslovne aktivnosti koje su ga za kratko vrijeme učinile jednim od imućnijih građana Halepa. Veći dio imovine namjenski je opredijelio svom prvorođenom sinu, na kojeg je prenio ljubav prema nekoj malenoj kasabi, u dalekoj osmanskoj provinciji Karadag.

U poodmakloj životnoj dobi, vremešni starac, je sve više vremena provodio u društvu stasalog sina, u borovoj šumi izvan Halepskih bedema, gdje je na toplom i suhom vazduhu udisao mirise u kojima je pokušavao prepoznati Podgoricu toliko mjeseci nakon surguna. Kopnio je ostarjeli Suknić, okajavajući grijehe svoje mladosti. Sluteći brzi kraj, sinu je ostavio u amanet da od tog novca uradi enterijer Glavatovića džamije, a sve po ugledu na lokalnu Halepsku tekiju, u kojoj je kao revnostan vjernik obavljao derviške aktivnosti. I dok je njegov komad vasione u prsima prizivao opojni miris borove šume, ostavio je istovremeno u amanet sinu da sedam sadnica Halepskog bora posadi u posnu podgoričku zemlju. Po očevoj smrti, mladi Suknić se zaputio na put u nepoznato kako bi ispunio očev amanet i sreo se sa svojim korijenima u dalekoj osmanskoj nahiji Karadag, o kojoj je čuo toliko očevih hvalospjeva.

■ ***Najstariji podgorički bor zasađen rukom mladog Suknića, čiju je sadnicu namjenski donio iz Halepa kako bi ispunio očev amanet***

Oprez koji ga je pratio tokom višemjesečnog putovanja, mučen sumnjom kako će biti prihvaćen u nepoznatoj kasabi iz koje njegova porodica vuče porijeklo, a nadasve da li će mu biti dopušteno da ispuni očev amanet, istopio se pri prvom susretu s mještanima i spoznaji da je iz znamenite porodice Suknića koja se silom prilika skrasila u Šamu.

Suknići su tako uradili enterijer Glavatovića džamije, koji je prepoznatljiv po uzanom drvenom balkonu, koji je išao južnom stranom džamijskog zida do samog mimbera, što je bila karakteristika alepske, ali i lokalne Skender čaušove tekije. Sadnice alepskog bora, koje je ponio sa sobom, mladi Suknić je posadio na slobodnom prostoru zvanom Livade, s desne obale Ribnice. Interesantno je da je jedna od njih izrasla u ogroman bor koji se sačuvao do naših dana i istovremeno je najstarije bor u Podgorici. Svaki znatiželjnik može ga vidjeti skloniti se u hladovini njegove razgranate krošnje, na krajnjem sjevernom dijelu hotela Hilton, tik uz njegovu metalnu ogradu. Konačno, gostoprimstvo građana učinje da se, mada prvi puta u ovoj kasabi, osjeća svojim na svome. Zbog toga je bez odlaganja napustio Podgoricu, bježeći od novih otkrića koja bi ga mogla odvući u neke nove početke, za koje ipak nije bio spreman. Gdje se sada i da li postoji potomstvo tih naših Suknića, istorija je pokrila je velom zaborava. ◆

# Rožajska "Zlatna Pahulja" – Evrovizija dječijeg stvaralaštva koja traje preko tri decenije

U Rožajama je krajem februara održan 32. Međunarodni festival dječije pjesme "Zlatna Pahulja" koji je okupio brojne izvođače i istaknute muzičke stvaraoce iz Crne Gore i inostranstva.

Opština Rožaje uložila je značajna sredstva kako bi se ova jedinstvena muzička manifestacija po kojoj je Rožaje prepoznato održala na visokom organizacijskom nivou. Predsjednik Opštine Rahman Husović naglasio je da će lokalna uprava podržati sve kulturne projekte koji afirmišu rožajsko stvaralaštvo na različitim nivoima, te koji daju mogućnost kulturnim stvaraocima, posebno mladima da izraze puni umjetnički potencijal.

Festival je bio podijeljen u dva programska segmenta. Prve večeri nastupali su izvođači iz Crne Gore. Druga noć bila je posvećena učesnicima iz Rusije, Ukrajine, Bugarske, Albanije, Bosne i Hercegovine, Srbije i Makedonije.

Glavna nagrada pripala je Miji Pavićević iz Podgorice koja je izvodila numeru pod nazivom "Pismo učiteljici".

■ Piše: **Dženana KUČ**

Mihailo Miha Radonjić, predsjednik stručnog žirija kazao je da je festival "Zlatna Pahulja" pravi promoter Rožaja i da mu je ogromna čast što učestvuje u dijelu njegove realizacije.

„Konkurencija je bila izuzetno jaka, svaka čast organizatorima i žiriju. U Rožajama se okupila autorska elita iz cijele Crne Gore. Sudeći po reakcijama publike, naročito dječije, sve je ispalo perfektno i svi smo uživali, iako posao nama u žiriju nije bio lak", naglasio je Radonjić.

Za pobjedničku numeru muziku je komponovao Danijel Alibabić, tekst je pisala Natalija Pavićević a aranžman potpisuje Nemanja Mihajlović.

„Ovo je pjesma koja nosi jednu posebnu emociju. Svakako sam svjestan da je Mija jedan vanserijski talenat o kojem će se tek posebno pričati. Jako sam ponosan što je ona dobila prvu nagradu za interpretaciju, prvu nagradu za kompoziciju a najviše me raduje to što je dobila prvu nagradu za tekst jer smo se nekako potrudili da čuvamo od zaborava one koje mnogo volimo a koji više nisu sa nama", izjavio je kompozitor Danijel Alibabić.

■ **Mija Pavićević**

## Otkriće festivala – sedmogodišnja Rahma iz Rožaja izazvala oduševljenje interpretacijom i scenskim nastupom

Posebnu pažnju na ovogodišnjem festivalu "Zlatna Pahulja" privukao je nastup sedmogodišnje Rahme Kujević iz Rožaja kojoj je pripala treća nagrada za interpretaciju. Upečatljivom koreografijom koju je pratila ležernost i izrazit talenat za muziku mala Rahma probudila je ponos kod svojih sugrađana i publike, te izazvala oduševljenje stručnog žirija.

Novinar i publicista Salko Luboder osvrnuo se na postojanost festivala "Zlatna Pahulja" tvrdeći da on spada među najkvalitetnijim muzičkim manifestacijama na Balkanu i u Evropi.

„Nije jednostavno održati jednu ovakvu manifestaciju koja u kontinuitetu traje više od tri decenije. Nije teško zaključiti da ovaj festival svojim kvalitetom privlači priznate autore iz Crne Gore i regiona. Ovo je zapravo svojevrsna evrovizija dječijeg stvaralaštva. Sa ponosom ističem kao Rožajac i kulturni poslenik da je ova muzička manifestacija prepoznata kao jedna od najkvalitetnijih ne samo u Crnoj Gori već i u regionu. Takvu reputaciju ima i kada je smjestimo u kontekst evropskog muzičkog stvaralaštva. Moram da napomenem da su najistaknutije muzičke zvijezde regiona muzičku karijeru započele upravo u Rožajama, na festivalu "Zlatna Pahulja". Rožaje živi za ovaj festival, dolazi puno ljudi iz cijele Evrope, donose nam divnu energiju, a što je još važnije, odavde nose divne životne uspomene", izjavio je Luboder.

Direktor Centra za kulturu Rožaje Sulejman Beća Kujević nije krio oduševljenje festivalskom atmosferom koja je u gradu pod Hajlom vladala 21. i 22. februara.

Uprkos jako zahtjevnoj organizaci ji koja je bila vezana za nastupe i scenu uspio je da sa svojim timom domaćinski dočeka svakog gosta.

„Djeca su naša radost, ovo je najbolji pokazatelj da ovaj festival zaslužuje da živi i da traje vjekovima. Želim da se zahvalim svim učesnicima, autorima i prijateljima festivala što su i ove godine bili u Rožajama, što nam pomažu da ovaj festival iz godine u godinu opravdava titulu rožajskog muzičkog brenda. Posebnu zahvalnost dugujem timu Centra za kulturu koji se potrudio da svaki detalj na sceni kao i svaki segment organizacije budu u skladu sa visokim standardima koji prate velike svjetske festivale. Posebno me raduje to što su i ove godine iz Rožaja svi otišli zadovoljni. Pokrenuli smo nove vidove saradnje, sklopili brojna prijateljstva, sve nam to garantuje da će ovaj festival još dugo živjeti u punoj stvaralačkoj energiji", naglašava Kujević.

Festival "Zlatna Pahulja" održan je pod pokroviteljstvom Opštine Rožaje i Ministarstva kulture i medija Crne Gore. Medijski pokrovitelji festivala su tradicionalno Radio televizija Crne Gore i Radio televizija Rožaje a prijatelj festivala PAM Crne Gore. ◆

■ Rahma Kujević

■ Danijel Alibabić i Mija Pavićević

# Mladi medresanti: Spajanje tradicije, kreativnosti i društvenog angažmana

Aktivnosti učenika u obrazovnim institucijama, naročito u medresama, imaju ključnu ulogu u njihovom ličnom razvoju, ali i u jačanju zajednice. Ove aktivnosti pružaju učenicima priliku da usmjere svoje talente i interese, razvijaju kreativnost, stiču važne životne vještine poput timskog rada, komunikacije, odgovornosti i kritičkog mišljenja. Kroz različite projekte, učenici ne samo da istražuju teme koje su im bliske, već aktivno doprinose društvenim promjenama, čime se povezuju sa širim kulturnim i društvenim okvirom. Ove inicijative također pomažu u očuvanju kulturnog naslijeđa, promoviranju vrijednosti i tradicije, te jačanju zajedničke odgovornosti među mladima.

Jedan od najistaknutijih projekata učenika „Sinan-beg“ medrese u Novom Pazaru je časopis „Medresant“, čiji treći broj je nedavno izašao iz štampe. Ovaj časopis, pokrenut od strane učenika, više je od običnog školskog izdanja. On predstavlja edukativnu platformu koja učenicima omogućava da istražuju različite teme, razvijaju svoje pisane vještine i istraživački duh. Sadržaj časopisa obuhvata širok spektar tema, od kulturne baštine Sandžaka, preko značajnih ličnosti iz historije ovog regiona, do islamskih vrijednosti, književnosti i aktuelnih globalnih pitanja. Učenici kroz ovaj časopis imaju priliku da se kreativno izraze i istraže teme koje su im značajne, a istovremeno aktivno doprinose kulturnoj i društvenoj dinamici zajednice.

■ Piše: **Amela BJELAK, prof. bosanskog jezika i književnosti**

Jedan od ključnih aspekata projekta „Medresant“ jeste njegov model samoodrživosti. Naime, prihod od prodaje svakog broja časopisa koristi se za finansiranje sljedećeg broja, što omogućava učenicima da razvijaju preduzetništvo i poslovne vještine, kao i odgovornost za upravljanje resursima. Ovaj pristup ne samo da osigurava kontinuitet projekta, već učenicima pomaže da prepoznaju vrijednost svog truda i angažmana, kao i značaj održivih projekata u zajednici. Uredništvo časopisa, predvođeno profesoricom Amelom Bjelak, uz podršku profesorice Amine Saračević, tehničkog urednika Irhada Salihagića, profesora saradnika, te direktora Medrese Kemala-ef. Hasanovića kao izdavača, vodi učenike kroz proces selekcije, pisanja i objavljivanja sadržaja, pružajući im dragocjena iskustva i upute iz novinarstva i timskog rada.

Posebna zahvalnost pripada novopazarskom fotografu Harisu Zoraniću, koji je ustupio svoje fotografije koje krase ko-

rice časopisa.

Osim časopisa, učenici Medrese su također aktivno angažovani kroz Hor „Sinan-beg“, koji doprinosi kulturnom životu škole i šire zajednice. Učešćem na promocijama knjiga i kulturnim manifestacijama, članovi hora pokazuju svoju posvećenost očuvanju tradicije i umjetničkom izrazu. Njihovo učešće u promociji knjige „Softveri kao tehnička osnova didaktičke tehnologije u kontekstu Islamske vjeronauke“ autorice Hasne Ziljkić, koja je realizirana 19. 2. 2025. godine u Svečanoj sali kulturnog centra Novi Pazar, dodatno ih je osnažilo da rade na sebi kako bi ubuduće imali ulogu kulturnih ambasadora unutar svoje zajednice. U narednom periodu planirane su aktivnosti hora kroz komponovanje ilahija, snimanje spotova i sl.

Pored kulturnih aktivnosti, učenici su pokazali društvenu odgovornost kroz osnivanje Humanitarnog društva „Sinan-beg“, koje im omogućava da prakticiraju solidarnost i aktivizam. Kroz prikupljanje donacija i organiziranje volonterskih akcija, učenici pomažu onima kojima je pomoć najpotrebnija, čime ne samo da pomažu ugroženim grupama, već i doprinose izgradnji društva zasnovanog na međusobnoj pomoći i razumijevanju.

Ove inicijative učenika Sinan-begove medrese u Novom Pazaru predstavljaju značajan korak u njihovom obrazovnom i socijalnom razvoju. Kroz ove aktivnosti, učenici razvijaju svoje vještine i svijest o društvenoj odgovornosti, čime ne samo da unapređuju svoje osobne sposobnosti, već aktivno doprinose pozitivnim promjenama u zajednici. Angažman u kulturnim, obrazovnim i humanitarnim projektima pomaže učenicima da se oblikuju kao odgovorni i angažovani članovi društva, spremni da svojim radom i idejama doprinesu boljoj budućnosti. Kroz ove aktivnosti, učenici Medrese pokazuju kako obrazovanje može biti most između tradicije, kreativnosti i društvenih promjena, te kako mladi ljudi mogu imati snažan utjecaj na razvoj svoje zajednice. ◆

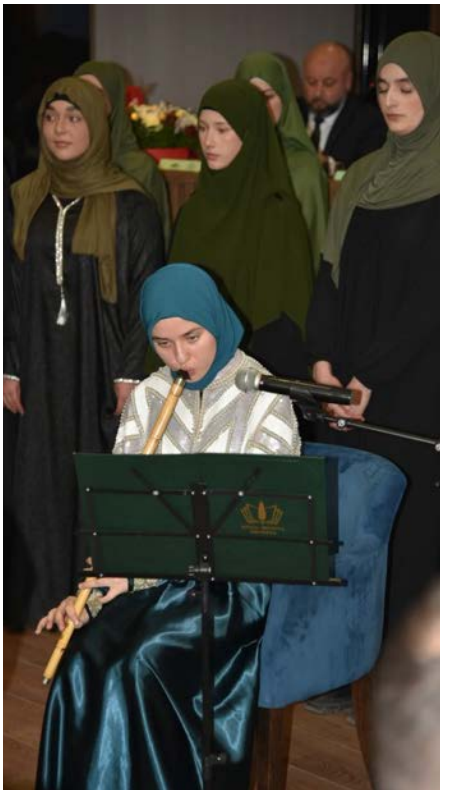

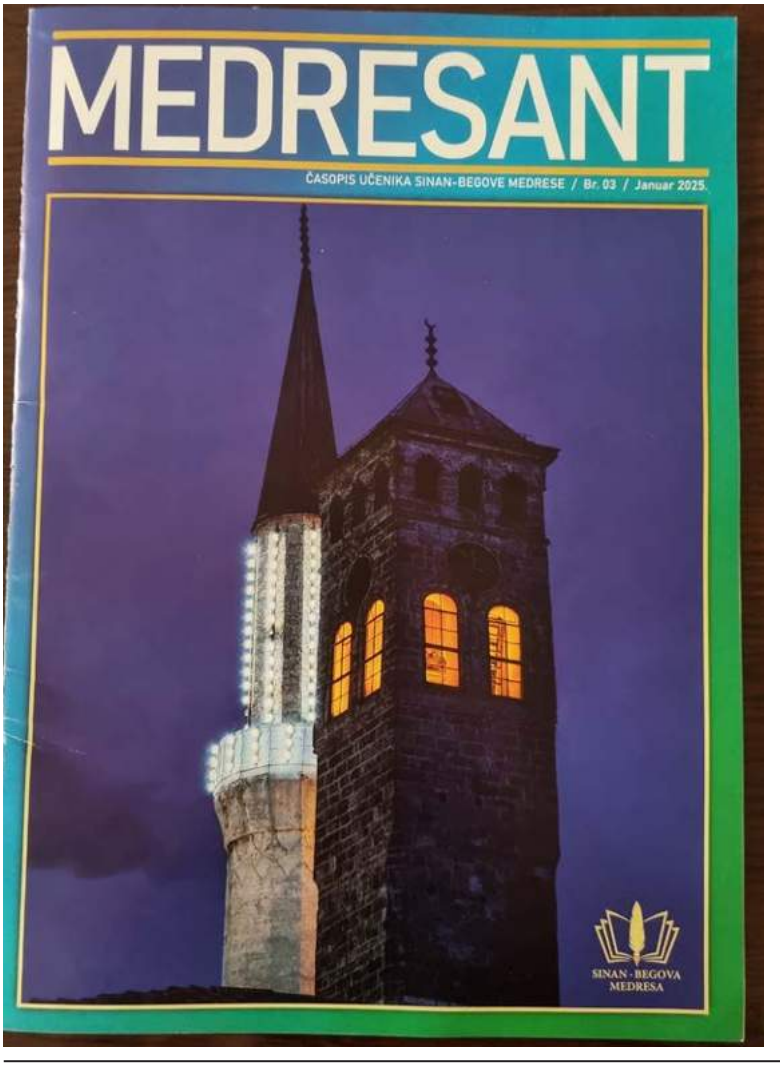

# IZ ŠTAMPE IZAŠLA KNJIGA AUTORA OSMANA – OMKA KURPEJOVIĆA

## BIBLIOGRAFIJA ROŽAJA

Impresivna „Bibliografija Rožaja“ autora Osmana - Omka Kurpejovića, na čak 700 stranica i s gotovo 5000 bibliografskih jedinica, izašla je iz štampe. Ovo djelo predstavlja ne samo bogat izvor informacija već i trajni legat kulturnoj, laičkoj i naučnoj zajednici, pružajući uvid u istoriju, kulturu, književnost, i društveni život ovoga kraja.

Autor Osman - Omko Kurpejović, dugogodišnji kulturni radnik i autor mnogih knjiga koje obrađuju teme istorije, kulture, religije, arhitekture, jezika... ovom bibliografijom krunisao je svoj dosadašnji rad, a kroz njegove ruke prošlo je nekoliko desetina hiljada arhivskih dokumenata u potrazi za onima koji se tiču Rožaja.

Za izradu jedne ovakve bibliografije bile su potrebne decenije intelektualnog rada, istraživanja i obilaska biblioteka, arhiva i antikvarnica, te hiljade pređenih kilometara od Rožaja do Beograda, Novog Sada, Cetinja, Podgorice... kako bi ovaj strastveni istraživač i hroničar učinio da Rožaje ima i drugo – prošireno izdanje bibliografije istog autora.

Drugo, dopunjeno izdanje „Bibliografija Rožaja” predstavlja rezultate nastavka višegodišnjeg istraživanja, prikupljanja i sistematizacije radova, objavljenih u knjigama i serijskim publikacijama (časopisi, listovi, almanasi, zbornici, dnevna štampa...) o Rožajama i njegovom stanovništvu od prvog pomena pa do 2024. godine. Istraživanja na ovu temu započeta su još 2006. godine. Prvi dio objavljen je 2014. pod nazivom „Bibliografija Rožaja do 2013. godine.“

■ Piše: **Mirza LUBODER**

Obzirom, da ova bibliografija spada u red zavičajnih bibliografija, ona obuhvata posebna izdanja (knjige, brošure, kataloge) kao i serijske publikacije u kojima je pisano o Rožajama i njenom stanovništvu (ili samo o pojedincima), bez obzira na mjesto objavljivanja; publikacije štampane u Rožajama ili im je sjedište izdavača Rožaje, te publikacije autora koji su rođeni ili su duže vremena živjeli i radili na području Rožaja, a objavljene na nekom drugom mjestu.

Za izradu ove bibliografije korišteni su fondovi biblioteka: Narodna biblioteka Rožaje, Centralna narodna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“ Cetinje, Univerzitetska biblioteka Podgorica, Narodna biblioteka Srbije Beograd, Narodna biblioteka „Dr Radovan Lalić“ Berane, Narodna biblioteka Bijelo Polje, Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“ Podgorica, Narodna biblioteka „Ivo Vučković“ Bar, Narodna biblioteka „Dositej Obradović“ Novi Pazar itd.

Većina objavljenog materijala u ovoj bibliografiji obrađeno je neposrednim uvidom, odnosno *de visu.* Dio priloga preuzet je iz drugih bibliografija: Dobrilo Aranitović: „Bibliografija o Vasojevićima“, Beograd, 1992. (u bibliografiji označeno kao: *[Aranitović],* Ljiljana Lipovina: „Bibliografija muslimanskog naroda Crne Gore“, Podgorica, 2004. *[Lipovina],* Vukić Pulević: „Bibliografija o flori i vegetaciji Crne Gore“, Podgorica, 1980; druga dopuna, 2004; treća dopuna 2012. *[Pulević]*), Nada Drašković: Bio-bibliografija Miroslava Đurovića (1938-1989), Podgorica, 2012; *[Drašković].*

Rožaje se pominje još od 1571. godine u turskom popisu Prizrenskog Sandžaka. No, prva štampana knjiga u kojoj se Rožaje pominje je „*Istoria della guerra di Leopoldo primo imperadore e de' principi collegati contro il Turco dall'anno 1683. fino alla pace",* koju je napisao Camillo Contarini, a štampana je 1710. godine u Veneciji. U ovoj knjizi autor na nekoliko mjesta pominje Rožaje i njegovo stanovništvo u borbi protiv turske vlasti. Ova knjiga je, kasnije, poslužila kao izvor, mnogim istoričarima.

Prošlost Rožaja su izučavali i istoričari: Ejup Mušović, Safet Bandžović, Branko Babić, Šerbo Rastoder, Redžep Škrijelj, Bogumil Hrabak, Hatidža Čar Drnda,

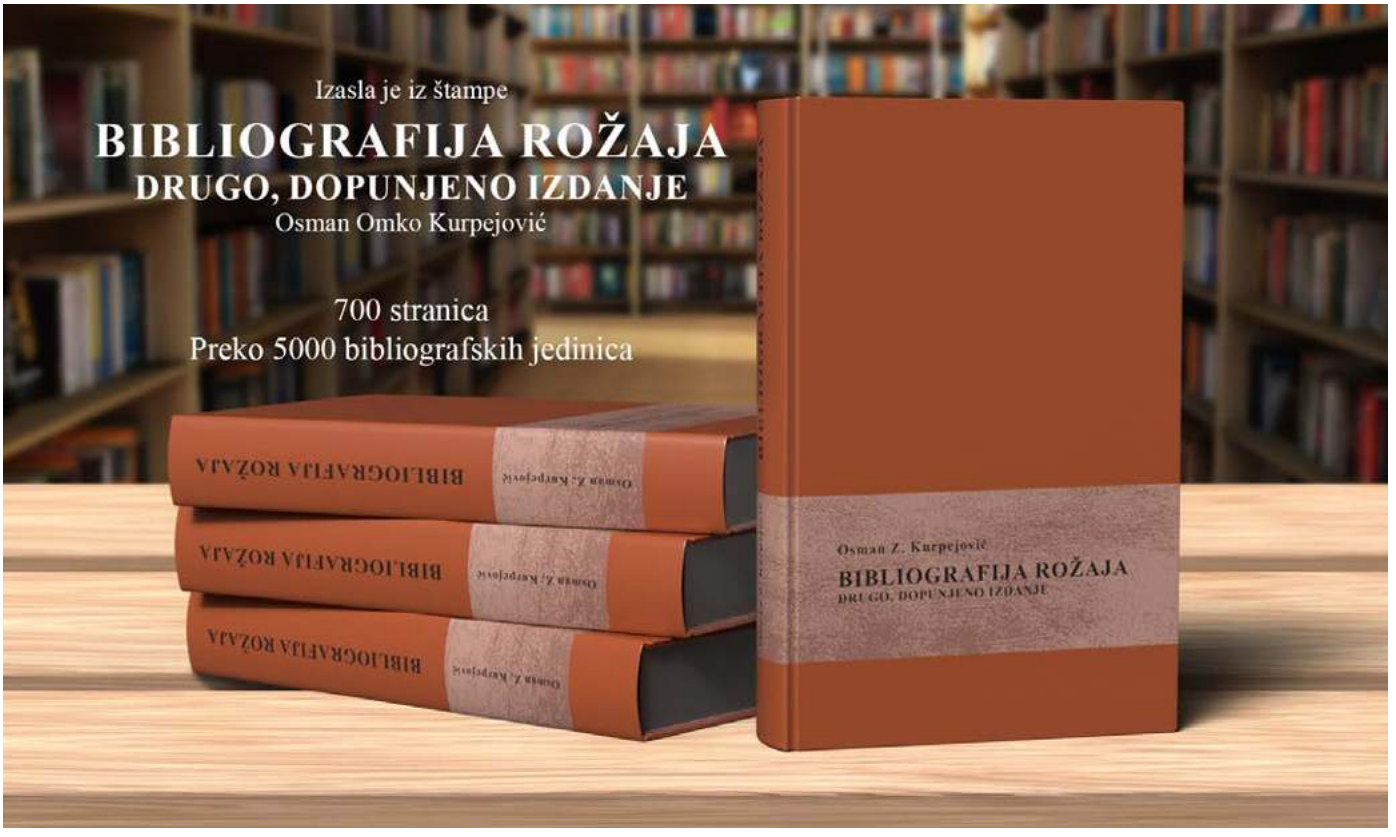


Olga Zirojević... Rožaje je bilo predmet interesovanja geografima: Milisavu Lutovcu, Živoradu Martinoviću, Safetu Nurkoviću, Marku Kneževiću i dr. Floru i vegetaciju Rožaja i njegove okoline proučavali su: Karlo Bošnjak, Fran Kušan, Igor Rudski, Radomir Lakušić, Halil Markišić. Narodno stvaralaštvo, folklor i običaje rožajskog kraja sakupljali i izučavali su Zaim Azemović, Husein Bašić, Ljubiša Rajković, Ibrahim Hadžić i Ibiš Kujević.

O tradicionalnoj rožajskoj kući i staroj arhitekturi Rožaja pisali su Jovan Krunić, Pajazit Hasić, Fatih Hadžić, Halil Markišić i drugi.

U Rožajama su rođeni književni stvaraoci: Zaim Azemović, Miroslav Đurović, Iso Kalač, Ibrahim Hadžić, Hamdija Kalač. Prvi od njih koji su objavili knjige bili su Miroslav Đurović („Leva leta“, 1959. i „Beskraj zavičaja“, 1968.), Ibrahim Hadžić („Harfavasiona“, 1970.) i Iso Kalač („Kandžanske bugarije“, 1971.).

Izdavaštvo i štamparstvo su, moglo bi se s pravom reći, mlađe djelatnosti u Rožajama. Samoupravna interesna zajednica za kulturu i Klub naučnih i književnih radnika javljaju se kao prvi izdavači u Rožajama i to tek 1984. godine. Prva knjiga štampana u izdanju ove dvije institucije je „Sunčanik“, zbirka pjesama Blagoja Nišavića. Kao izdavači, kasnije se javljaju Centar za kulturu Rožaje i NVO „Avlija“, „Priroda i baština”, „Orbis” i druge.

Prva štamparija u Rožajama otvorena je 1986. godine pri ŠC „30. septembar“. Nije nam poznato da su se u njoj štampale knjige. Početkom devedesetih godina prošlog vijeka otvorene su štamparije „Sigma“ i „Gradinar“. Obje štamparije su štampale knjige, i to uglavnom u broširanom povezu i u manjim tiražima (do 500 primjeraka). Danas u Rožajama postoji i štamparija „Kujević“ koja se i dalje bavi štampanjem knjiga. Pored ove štamparije rade i štamparije „Rovil“ i “Spektar”.

Prve knjige štampane u Rožajama su zbirke poezije „U njedrima samoće” (1992.) Ćamila Škrijelja i „Moj brat Vidomir“ (1993), autora Blagoja Nišavića. Obje knjige su štampane u štampariji „Sigma“ u tiražu od 500 primjeraka.

U Bibliografiji nisu obrađene muzikalije, odnosno nosači zvuka, kao ni razglednice. No, ipak, treba napomenuti da je prvu muzičku singl ploču iz Rožaja snimio Draško Magdelinić. Riječ je o junačkim crnogorskim pjesmama koje, uz gusle, izvodi Magdelinić. Ploča je izašla u izdanju PGP RTB 1983. godine.

Najstarija (do sada nađena) razglednica na kojoj stoji naziv „Rožaje“ datira iz 1915. godine. Radi se o razglednici rađenoj u crno-bijeloj tehnici, tonirana zelenom bojom, dimenzija 14 x 9 cm. Snimljena je na planini Žlijeb prilikom povlačenja Srpske vojske za Albaniju u toku Prvog svjetskog rata. Na poleđini je naznačeno mjesto izdanja: Ipek (Peć) kao i ime autora: G. Schotitsch. Na prednjoj strani, u gornjem dijelu razglednice, stoji natpis Zleb – Rožai kao i ćirilicom. Razglednica se čuva u Narodnoj biblioteci Srbije u Beogradu.

Ova bibliografija nije rađena po UDK sistemu, već je podijeljena na tematske cjeline:

1. Prirodne i privredne odlike Rožajskog kraja
2. Stanovništvo, život i običaji, narodno stvaralaštvo
3. Istorija Rožaja
4. Prosvjetne i kulturne prilike u Rožajama i okolini
5. Arhitektura, urbanizam
6. Zdravstvo
7. Udruženja, klubovi, političke partije, humanitarna društva
8. Islamska vjerska zajednica
9. Sport i rekreacija
10. Ličnosti
11. Odlikovana lica
12. Novine i časopisi
13. Registri.

Skoro svaka cjelina ima i svoje podgrupe. U odnosu na prvo izdanje, cjelini

br. 4 (Prosvjetne i kulturne prilike u Rožajama i okolini) najviše je dodato podgrupa, i to: 1. Predškolsko obrazovanje, 2. Osnovno školsko obrazovanje, 3. Srednjoškolsko obrazovanje, 4. Visokoškolsko obrazovanje i obrazovanje odraslih, 5. Likovi prosvjetnih radnika, 6. Bibliografije, 7. Bibliotečka djelatnost, 8. Kulturne aktivnosti, 9. Književno stvaralaštvo (poezija i proza), 10. Knjige autora iz Rožaja čija se tematika ne odnosi na Rožaje, Udžbenici, priručnici i stručne knjige autora iz Rožaja, 12. Intervjui, 13. Knjige drugih autora koje su štampane u Rožajama ili je sjedište izdavača u Rožajama, 14. Festival "Zlatna pahulja", 15. Muzejska djelatnost, arheologija, arhivistika, 16. Likovna umjetnost.

U svakoj tematskoj cjelini posebno su obrađene knjige, a posebno prilozi u serijskim publikacijama i časopisima. Prilozi su u svakoj tematskoj cjelini grupisani hronološki, a u okviru svakog godišta po abecednom redu prezimena autora.

Na kraju knjige su dati su registri: 1. Registar korišćenih periodičnih publikacija; 2. Registar autora, priređivača i prevodilaca; 3. Predmetni imenski registar; 4. Registar sakupljača, zapisivača; 5. Registar kazivača, informatora i pjevača narodnih umotvorina.

Za neke bibliografske jedinice date su i anotacije kako bi se korisniku Bibliografije jasnije približio sadržaj iste. Redni brojevi u registrima odnose se na redni broj bibliografske jedinice, a ne na redni broj stranice.

Vrijednost ovoga djela leži u tome što sistematizuje i čuva informacije koje bi inače mogle biti izgubljene ili rasute, pružajući neprocjenjivu osnovu za buduća istraživanja i proučavanja.

Sredstva za štampanje knjige obezbijedo je Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava. ◆

■ *Povlačenje Srpske vojske za Albaniju u toku Prvog svjetskog rata - 1915*

# SANDŽAČKI VAŠAR NA PEŠTERI

Pešterska visoravan nije poznata samo po nevjerovatnim prirodnim ljepotama. I tradicija je u tim krajevima veoma zanimljiva. Teferič, vašar ili aliđun je prilika da se sretnu komšije, prijatelji i rođaci rasuti po bijelom svijetu, ali i da se demonstrira moć i bogatstvo pešterskih porodica. U kolu su nevjeste s haljinama od zlata vrijednim i po nekoliko stotina hiljada eura. Za turiste su ovi događaji neviđena atrakcija.

Održavanje vašara u Sandžaku, posebno na Pešteri, predstavlja bogatu tradiciju koja ima duboke korijene u kulturi i životu sandžačkih Bošnjaka. Ovi vašari nisu samo trgovinske manifestacije, već i važan društveni događaj koji okuplja ljude iz različitih dijelova regije, dijaspore i čak iz drugih država, jačajući međuljudske odnose i zajedništvo.

## Značaj vašara:

- ***Društvena povezanost:***

Vašari pružaju priliku za okupljanje porodica i prijatelja, jačajući društvene veze i tradiciju zajedništva.

- ***Ekonomski aspekt:***

Ovi događaji omogućavaju lokalnim proizvođačima i trgovcima da predstave svoje proizvode, što doprinosi lokalnoj ekonomiji.

- ***Kulturna raznolikost:***

Na vašarima se često mogu vidjeti elementi tradicionalne muzike, igre i obredne kulture, što doprinosi očuvanju lokalne tradicije.

- ***Gastronomska ponuda:***

Posjetioci mogu uživati u tradicionalnim jelima i specijalitetima, što dodatno obogaćuje iskustvo.

## Tradicija i običaji:

Vašari na Pešteri obično se organizuju u različitim periodima godine i često su povezani s nekim vjerskim ili kulturnim

■ Piše: **Dževad KURTANOVIĆ**

događanjima. Na tim događajima, pored prodaje lokalnih proizvoda, često se organizuju i razne igre i takmičenja, kao i nastupi lokalnih muzičara.

Vašari su, stoga, više od samih trgovačkih manifestacija; oni su simbol identiteta, tradicije i zajedničkog duha sandžačkih Bošnjaka. Ova tradicija se nastavlja prenositi s generacije na generaciju, čuvajući kulturno nasljeđe ovog kraja.

Vašar, sabor ili teferič, tako zovu sve vašare na Pešteri, uključujući i najveći i najpoznatiji vašar na Pešteri i Sandžaku, koji se održava svake godine 2. avgusta na takozvani Aliđun u selu Braćak na Pešteri, a smatra se i jednim od najstarijih događaja tog tipa u Sandžaku.

Nakon prekida pandemije, stotine ljudi ponovo se okupljaju u podnožju Trojanskog brda na Pešteri, čuvajući tradiciju od zaborava. Prema predanju, upravo je na ovom mjestu epski junak Alija Đerzelez ubio aždaju tako što je mačem posjekao stijenu iz koje je potom izvirao izvor. Ovaj događaj se navodno dogodio na Aliđunu, koji pravoslavni hrišćani označavaju kao Ilindan, a čije porijeklo vežu za staroslovenske paganske tradicije vezane za kult sunca, groma i kiše. Poslednjih decenija sve je više posetilaca iz dijaspore, porijeklom s ovih prostora, za koje je vašar, odnosno Teferič, prilika da pokažu sopstveno blagostanje, isticanjem svojevrsnih statusnih simbola, ogrlica nanizanih na desetine dukata na nevjeste, koji se izrađuju posebno za ovu priliku.

Pored parade zlatnika, svoje blagostanje dokazuju i posjetioci iz dijaspore licitiranjem za pjesme koje su naručili. Vašar na Braćku najvećem Sandžačkom vašaru, odlična je prilika za domaće muzičare da i malo nešto zarade, svirajući tradicionalnu muziku i pjevajući nostalgične pjesme po želji posjetilaca.

Najveće ogrlice, odnosno Šorvane i Petolirka, kako ih ovdje zovu, nose udate žene da bi pokazale svoj materijalni status, dok neudate djevojke nose jedan ili više dukata.

*I dalje je sačuvana stara tradicija iz prošlosti - sajam je i danas prilika da se upoznaju djevojke i mladići na svakom sajmu u Sandžaku.*

## Vašari na Pešteri:

Karajukiće Bunari, 01.05.

Kladnica/Ponorac, 01.05.

Delimeđe 02.05.

Bijele Vode 05.05.

Rasno, 25.05.

Breza 06.05. Ili 25.06.

Braćak (jezero) poznato kao Aliđun, 02.08.

Žitnice, 04.07.

Ljeskova, 25.05.

Đerekare 18.08.

*I naravno ima još mnogo vašara u skoro svim pešterskim selima!*

Okupljeni posjetioci uvijek uživaju u raznovrsnim manifestacijama koje čuvaju tradiciju i kulturno nasljeđe Peštera, Sandžaka i Bošnjaka s ovih prostora. Brojne

tezge s domaćim proizvodima, rukotvorinama i tradicionalnim jelima upotpunile su atmosferu, stvarajući jedinstveni doživljaj za sve prisutne.

Organizuju se već nekoliko godina razne manifestacije koje okupljaju više gostiju, kao što su trka konja, razne sportske discipline kao što su trčanje, bacanje koplja, bacanje kamena ili skok u dalj, pa i potezanje konopca.

Na kraju programa većina posjetilaca odlazi, ali neke porodice ostaju na obroncima Trojanskog brda, uživajući na svježem zraku.

Organizatori Pešterskih vašara izražavaju svake godine svoje zadovoljstvo velikim odzivom i najavljuju još bogatiji program za sljedeću godinu, s ciljem da se očuva i unaprijedi tradicija Peštera, Sandžaka i Bošnjaka s ovih prostora!

■ *Broj dukata uvijek je neparan, a rekord su ogrlice sa 105 dukata, od kojih svaki vrijedi oko 1.000 eura, zajedno sa okovom izrađenim po narudžbini*

■ *Pored zlatnih dukata, obavezni su i drugi detalji, poput skupocjenog nakita*

Zlatne ogrlice koje žene nose na vašarima nisu samo nakit, već i dio porodične tradicije koja se prenosi s koljena na koljeno. U mnogim slučajevima, te ogrlice su nasljeđene dragocjenosti koje imaju veliku emotivnu vrijednost i simbolizuju status porodice. Količina i izgled zlata često su pokazatelj ugleda porodice u zajednici, ali i sjećanje na pretke i zajednički život.

Ogrlice su obično izrađene od čistog zlata, sa složenim i bogatim ornamentima. Često su povezane sa značajnim životnim događajima – poput vjenčanja, rođenja djeteta ili drugih važnih trenutaka u životu porodice. Upravo zbog toga, svaka ogrlica priča svoju jedinstvenu priču.

Na vašarima, žene sa zlatnim ogrlicama predstavljaju više od posjetilaca – one su čuvarke tradicije i običaja. Njihova nošnja je pažljivo ukrašena šarenim tkaninama, vezenim detaljima i zlatnim nitima, što dodatno ističe ljepotu zlata koje nose. Zlatni nakit, osim estetske vrijednosti, simbolizuje bogatstvo kulture i historije ovog kraja, a mnoge od ovih ogrlica prenose se s generacije na generaciju kao porodično nasljeđe.

Osim što pokazuju porodični ponos, ove žene na vašarima često imaju ključnu ulogu u predstavljanju lokalnih proizvoda – od domaćeg sira i pita do ručno izrađenih predmeta. Njihovo prisustvo doprinosi očuvanju tradicije ručnog rada i kulinarskog umijeća koje se vjekovima njeguje na Pešterskoj visoravni. Posjetioci vašara mogu uživati u demonstraciji izrade tradicionalnih rukotvorina, poput tkanja ili izrade nakita, što dodatno obogaćuje cjelokupno iskustvo.

Uz to, vašari su prilika da se mlađe generacije upoznaju sa starim običajima i kulturnim nasljeđem. Starije žene, koje su od malena učile vještine vezane za domaćinstvo i ručni rad, sada prenose to znanje na mlađe, osiguravajući da se ovi običaji ne zaborave. Kroz razgovore i druženja, ove žene podstiču zajedništvo i stvaraju atmosferu koja spaja prošlost i sadašnjost.

Vašari na Pešteri, sa svim svojim bojama, mirisima i zvucima, ne bi bili isti bez žena koje ponosno nose svoju narodnu nošnju i zlato. Njihova prisutnost daje poseban pečat ovim događajima, pretvarajući ih u jedinstvene svečanosti gdje se pro-

■ *Vašar na Pešteri*

slavlja kultura, tradicija i duh zajednice.

## Kako uticati na unapređenje organizacije vašara na Pešteri i povećanje broja gostiju?

To se može ostvariti kroz različite strategije i pristupe. Evo nekoliko ideja koje bi mogle doprinijeti uspješnoj organizaciji i većem interesovanju posjetilaca:

**1. Razvijanje tematskih sadržaja**

- ***Tematske manifestacije:***

Uvođenje različitih tema za svaki vašar (npr. folklorna, gastronomska, umjetnička). To može privući različite grupe posjetilaca.

- ***Radionice i prezentacije:***

Organizacija radionica za izradu tradicionalnih zanata ili kulinarske radionice gdje posjetioci mogu učestvovati i učiti.

**2. Promocija i marketing**

- ***Kampanja na društvenim mrežama:***

Aktivno promovisanje vašara putem društvenih mreža, kao što su Facebook, Instagram i TikTok, sa sadržajem koji uključuje slike, video klipove i priče.

- ***Saradnja sa influenserima:***

Pozvati lokalne influensere ili blogere da posjete vašar i podijele svoja iskustva na društvenim mrežama.

- ***Lokalni i regionalni mediji:***

- Uključivanje lokalnih medija u promociju događaja, uključujući intervjue, članke i izvještaje.

**3. Povećanje sadržaja i ponude**

- ***Gastronomska ponuda:***

Organizovati takmičenja u kuvanju tradicionalnih jela.

- ***Zabavni sadržaj:***

Uključiti muzičare, folklorne ansamble, ulične izvođače i zabavne igre za djecu. Različiti programi će privući širu publiku.

- ***Izložbe:***

Organizovanje izložbi rukotvorina, umjetničkih djela ili lokalnih tradicionalnih proizvoda.

**4. Usluge i infrastruktura**

- ***Poboljšanje infrastrukture:***

Poboljšati uslovi na samom mjestu događanja, kao što su parkirališta, sanitetski čvorovi i infopunktovi.

- ***Pristupačnost:***

Osigurati lakšu pristupačnost za sve posjetioce, uključujući i fizički pristupačne sadržaje za osobe s invaliditetom.

**5. Saradnja sa lokalnom zajednicom**

- ***Uključivanje lokalnog stanovništva:***

Saradnja sa lokalnim udruženjima, organizacijama i producentima može doprinijeti bogatijoj ponudi i većem interesovanju.

- ***Volonteri:***

Angažovanje volontera iz lokalne zajednice, što će povećati osjećaj zajedništva i pripadnosti.

**6. Promocija ekoturizma**

- ***Prirodne ljepote Pešteri:***

Uključiti ture i aktivnosti u prirodi (šetnje, biciklističke ture) kako bi posjetioci mogli da istraže prirodne ljepote regiona.

**7. Istraživanje i analiza**

- ***Anketiranje posjetilaca:***

Nakon svakog vašara, sprovesti anketu među posjetiocima kako bi se dobile povratne informacije i saznalo šta im se dopalo, a šta bi moglo biti bolje.

- ***Istraživanje trenda i ponude:***

Pratiti trendove i slične manifestacije u drugim regijama kako bi se uvele nove ideje i poboljšala ponuda.

Implementacijom ovih strategija, vašar na Pešteri može postati atraktivnije odredište za posjetioce, što će pozitivno uticati na njegovu popularnost i tradiciju. ◆

## Povodom desete godišnjice od smrti advokata Dragoljuba Todorovića

# BEOGRADSKI PRAVEDNIK

*Advokat Dragoljub Todorović - pravednik, buntovnik, svestrani intelektualac i čovjek u iskonskom značenju te riječi.*

Neko je davno i vrlo lucidno konstatovao da na brdovitom Balkanu, svakih pedeset godina dođe vakat kad „pametni zaćute, budale progovore, a fukara se obogati.“ Ova mudrost, u društvu koje sporo uči iz svoje prošlosti, nažalost potvrdila se mnogo puta. Srećom, nije apsolutno tačna. Odnosno, ne zaćute baš svi. Ostanu oni rijetki, posebni, hrabri i pravdoljubivi vizionari, koji tada budu najglasniji i najdragocjeniji. Stameni kao granitne stijene, stanu na put nadirućem zlu, braneći pravdu, obraz i čast.

U „renesansi nacionalizma“, s početka devedesetih godina prošlog vijeka, koja će kao požar uništiti Jugoslaviju, u najkrvavijim i najprljavijim ratovima, advokat Dragoljub Todorović će biti taj stameni kamen otpora i pravde. Njegovo djelovanje na pravnoj, političkoj i kulturnoj sceni Srbije, odnosno Jugoslavije, ostaće zabilježeno kao velika brana zlu. Blagoslovljen širokim spektrom talenata i interesovanja i, iznad svega moralnom dimenzijom, ovaj altruista i pravednik, je odvažno stao na put nepravdi, zločinu i svakojakom zlu, koje se ubrzano širilo jugoslovenskim prostorom. Takvi ljudi, nažalost ne žive dugo. Najčešće ginu u borbi, a ako kojim slučajem prežive rat, nepravda i emotivni naboj ih sagore brzo. Umiru mladi, skrajnuti, anatemisani ili zaboravljeni. Satisfakcija i priznanja, ako se i dese, najčešće dođu mnogo kasnije. Advokat Todorović je umro 2015. godine, u šezdesetosmoj godini života. Na vijest o njegovoj smrti, pokušao sam inicirati kod rijetkih i anemičnih bošnjačkih i bosanskih institucija, da iskažu saučešće porodici. Nažalost, niko nije reagovao na to. Na kraju, znajući da je g-din Todorović, nekim čudnim slučajem, otišao iz rodnog Čačka u Sarajevo, na studij prava, iako mu je beogradski univerzitet bio mnogo bliži, poslao sam putem e-maila pismo fakultetu, u kome sam obrazložio o kakvoj

■ Piše: **Ulvija MUŠOVIĆ**

ličnosti se radi, inicirajući adekvatnu reakciju te institucije. Nažalost, kako poznavalac naših društvenih prilika može pretpostaviti, nisu me udostojili ni kurtoaznog odgovora. Vjerovatno je moje pismo završilo u korpi za otpatke nadobudnog dekana. Na kraju sam porodici poslao telegram saučešća, u svoje ime, duboko nesrećan zbog moralne impotentnosti mog naroda. Toliko sam u tom trenutku mogao učiniti.

Prošlo je deset godina. Na društveno-političkoj sceni Srbije, on je već zaboravljen. Možda će nekad biti valorizovan i priznat njegov doprinos demokratiji i pravednom društvu. Vjerujem da hoće, ali se izgleda mora još čekati. Međutim, ono što mene još više boli, to je osjećaj da ga zaboravljaju Bošnjaci. Mislim na Bošnjake u Sandžaku, za čija prava je advokat Todorović založio sve svoje umne, moralne i fizičke kapacitete, izlažući se borbi u kojoj je neminovno, prerano izgorio. A, kad su u pitanju Bošnjaci u Bosni, oni nažalost, nikad nisu ni registrovali njegov doprinos, pa nisu imali šta ni zaboraviti. Eto, takav neki narod. No, dok je vjetrenjača, biće i Don – Kihota. Ja ipak pišem ovaj omaž, želeći bar kod dijela javnosti evocirati uspomenu na izuzetnog čovjeka.

Dragoljub Todorović, kao što rekoh, rođen je u Čačku. Djetinjstvo je proveo u selu Mirosaljci, kod Arilja, gdje je završio osnovnu školu, a potom je u Požegi završio gimnaziju. Životni put ga je odveo u Sarajevo, gdje je u periodu od 1968. do 1972. godine studirao na Pravnom fakultetu. Zanos „studentske šezdeset osme“ je bio vrlo živ. Studenti su sebe smatrali avangardom društva i vodećom intelektualnom snagom, te su se vrlo aktivno i smjelo uključivali u društveni život. Već u toku studija, Todorović je iskazivao interesovanje za filozofska pitanja, umjetnost i kulturološku sferu, nalazeći se često u društvu, tada vodećih sarajevskih intelektualaca i umjetnika, Izeta Sarajlića, Maka Dizdara, Marka Vešovića i Hajrudina Krvavca. Ta sklonost ka sferi umjetnosti i filozofije biće opredmećena u njegovim zapaženim esejima, književnim kritikama i filozofskim opservacijama, objavljivanim u elitnim časopisima na cijelom jugoslovenskom prostoru. Više od 300 tekstova, na pravne, istorijske, političke i kulturološke teme, čine bogatu Todorovićevu, intelektualnu ostavštinu. Evo jednog citata iz novinskog teksta „Kontinuitet velikosrpskog projekta“ objavljenog u časopisu „Riječi“, Zagreb, prosinca 2012. godine. „Kompletnu srpsku istoriju, od polovine XIX veka do današnjih dana karakterišu, sublimiraju, opredeljuju i čine okosnicu svih srpskih stremljenja, planova i ratova, četiri programska dokumenta i četiri ličnosti koji su ih doneli, i to: „Načertanije“ Ilije Garašanina, sa devizom -Obnoviti Dušanovo carstvo; Organizacija „Ujedinjenje ili smrt“ Dragutina Dimitrijevića Apisa, sa sloganom -Ujedinjenje ili smrt; Spis „O našoj državi i njenim granicama“ Stevana Moljevića, sa sentencom - Ujedinjeno srpstvo; i „Memorandum“ SANU

■ **Dragoljub Todorović**

Dobrice Ćosića, koga karakteriše misao - Rešiti srpsko državno i nacionalno pitanje.“

Pored novinskih tekstova, eseja i studija, Todorović je objavio „Knjigu o Ćosiću – Dobrica Ćosić, prilozi za političku biografiju“, u kojoj je do srži razgolitio esencijalnu ulogu, takozvanog srpskog „oca nacije“ u raspadu Jugoslavije i prljavim ratovima iz devedesetih godina prošlog vijeka. Kada se u istoriji, kao naučnoj disciplini bude sumirala uloga i značaj ličnosti Dobrice Ćosića, Todorovićeva knjiga, skupa sa poglavljem iz knjige „Dominantna i neželjena elita“, ugledne istoričarke Latinke Perović, biće nezaobilazna literatura.

U briljantnoj analizi korijena srpskog nacionalizma, očitovanog u neprijateljstvu prema svim susjedima i teritorijalnim pretenzijama kao i anti-evropejstvu, Todorović nalazi osnovne uzroke krvavih ratova i sveukupnog društvenog posrnuća na jugoslovenskom prostoru, krajem XX vijeka..

Iz bogate bibliografije Dragoljuba Todorovića, pored pomenute „Knjige o Ćosiću“, izdvajam knjige: „Boja đavola – hronika zla 2000-2006“, zatim „Bilans srpskog termidora – mali lični brevijar“ i „U Srbiji prilike su take – srpske teme i dileme 2007-2014 Lični pogled“. Za časopis „Heraldikus“, u rubrici „Dosije“, priredio je dokumenta sa suđenja književnicima Milanu Milišiću, Ivanu Ivanoviću, Zoranu Gluščeviću, i Gojku Đogu i napisao uvodne tekstove. Takođe, u monografiji – spomenici, pod naslovom „Zločin bez kazne“, koji je objavila stranka SPO, povodom atentata na Vuka Draškovića i članove rukovodstva, na Ibarskoj magistrali, advokat Todorović je na više od 200 strana, pravničkom analizom rasvjetlio sve elemente stravičnog zločina.

Radeći kao saradnik i član redakcije Fonda za humanitarno pravo, u okviru podlistka dnevnog lista „Danas“, u periodu od godinu dana, sedmično su objavljivani tekstovi i komentari u rubrici „Hag među nama“, gdje su praćeni i stručno analizirani predmeti suđenja pred Haškim tribunalom. Ti tekstovi su naknadno objedinjeni i štampani u formi knjige. Advokat Todorović je u knjizi zastupljen sa deset stručnih analiza haških predmeta. Duboko involviran u predmete zločina izvršenih nad Bošnjacima i Albancima, priredio je knjige dokumenata o suđenjima za ratne zločine: Otmice i ubijanja Bošnjaka iz voza na stanici Štrpci, pod naslovom „Otmica u Štrpcima“; Ubistva 14 albanskih žena i djece u Podujevu, pod naslovom „Podujevo 1999. van svake sumnje“; Ubistva šest bošnjačkih civila u Trnovu, pod naslovom „Škorpioni od zločina do pravde“. Ove tri knjige, dugoročno veoma značajne u kontekstu pravnog rasvjetljavanja i dokumentovanja zločina“ izdao je „Fond za humanitarno pravo“ iz Beograda.

Izvan tema u sferi politike i pravne nauke, u sferi umjetnosti i kulture, značajan doprinos Todorović je dao studijom – raspravom o smrti pjesnika Branka Miljkovića, njegovim odnosima sa Brankom V. Radičevićem i njihovoj prepisci neposredno pred Miljkovićevu smrt, pod naslovom – „Dva Branka – kontroverze oko smrti Branka Miljkovića“. Potom je sastavio bibliografiju Branka V. Radičevića, koja će biti objavljena u knjizi „Sujeverice i druge reči IV“ – izdanje „Prosveta“ Beograd 1999. godine.

No, kao što se vidi iz bibliografije objavljenih radova, pored kulturoloških tekstova, eseja i prikaza književnih djela, Dragoljub Todorović ni u jednom trenutku nije zapostavljao svoju osnovnu profesionalnu funkciju, temeljito gradeći uspješnu karijeru pravnika. Nakon završetka studija, nekoliko godina je radio kao saradnik u Okružnim sudovima u Užicu i Beogradu, a potom je bio sudija Drugog opštinskog suda u Beogradu, da bi od 1986. godine nastavio rad kao advokat u samostalnoj advokatskoj kancelariji u Beogradu. Poznato je, da nema pravnog sistema, niti pravde bez advokata. To je onaj drugi tas na vagi, koji omogućuje da se izmjeri krivica, odnosno dokaže nevinost. Već su uveliko trajale „devedesete“ i “vaga“ je bila ozbiljno pokvarena. Ljudi su kvarljiva roba, a u krizama i u ratu duša postaje tražen espap. Ali istovremeno, u tim okolnostima je najizraženiji kontrast između dobra i zla. Advokat Todorović je stao na branik zaštite obespravljenih i potlačenih. Njegova misija je slična onoj koju je sebi odredio Amor Mašović, koji je dvadeset i pet godina kopao masovne grobnice, tražeći posmrtne ostatke stradalnika, kako bi dokazao zločin, omogućio kažnjavanje zločinaca i dao satisfakciju žrtvama. Kao opunomoćenik Fonda za humanitarno pravo, on je sve svoje profesionalne, umne i fizičke kapacitete stavio u funkciju pravde, kažnjavanja zločina i zaštite žrtava, besplatno zastupajući porodice Bošnjaka, u predmetima pred Specijalnim sudom u Beogradu, vezanim za etnički motivisane zločine kidnapovanja i ubistava Bošnjaka iz autobusa u Sjeverinu 1992. i voza u Štrpcima 1993. godine. Iz njegove vrlo obimne dokumentacije vezane za ovaj zločin, koju je prezentovao na suđenju, izdvajam jednu upečatljivu i dokumentovanu konstataciju: „Kompletan železnički, policijski, vojni i politički vrh Srbije i SRJ na čelu sa predsednikom SRJ Dobricom Ćosićem, mesec dana unapred bio je tačno obavešten da će otmica Bošnjaka iz voza biti izvršena 27. februara 1993. i to na stanici Štrpci, od strane pripadnika vojske Republike Srpske, i ništa nije preduzeto da se otmica spreči.“

Neumorni advokat Todorović je zastupao i Albance optužene pred sudovima u Srbiji i porodice Albanaca, stradalih, takođe u etnički motivisanom pogromu, na Kosovu, krajem devedesetih godina prošlog vijeka. Pored toga, kao što sam pomenuo, veoma značajnu ulogu odigrao je u rasvjetljavanju atentata na Vuka Draškovića, na Ibarskoj magistrali i kasnije u Budvi, pa potom i u rasvjetljavanju atentata na

novinara Slavka Ćuruviju. Sve to su zločini koje je organizovao i zataškavao vladajući režim, te je samim tim borba pred „režimskim sudovima“ bila sizifovska. Golgota kroz koju su, u potrazi za pravdom, istinom i posmrtnim ostacima stradalnika, prolazile porodice, koliko je bilo moguće, olakšana je nadljudskim naporom ovog izuzetnog pravednika i Fonda za humanitarno pravo. Naravno, niukom slučaju ne smije se zaboraviti ni doprinos drugih subjekata i pojedinaca, kao što su „Helsinški odbor za ljudska prava“, „Žene u crnom“ i „Centar za kulturnu dekontaminaciju“, „Beogradski krug“ i „Građanski savez“, ali u pravničkoj borbi pred postupajućim sudovima, doprinos advokata Todorovića i „Fonda za humanitarno pravo“, na čelu sa Natašom Kandić, bio je najvažniji.

Činjenica da, ni poslije više od trideset godina, nisu pronađeni posmrtni ostaci velikog broja stradalnika u ovim zločinima, jasno ilustruje dubinu stradanja, nepravde i trauma kroz koje prolaze porodice žrtava. Ipak, taj majušni tračak svjetlosti u opštem moralnom mraku, davali su ljudi poput advokata Todorovića i pomenutih nevladinih organizacija. Porodice žrtava su to prepoznale i poštovale. Kada su ih, manje-više, sve institucije i političari zaboravili i prepustili sopstvenoj sudbini, ostali su im samo ovi rijetki pravednici. Pored advokata Todorovića, nebi se smjelo zaboraviti da je Staša Zajović i „Žene u crnom“ obilježila svaku godišnjicu kidnapovanja i ubistva Bošnjaka iz voza u Štrpcima, protestnim skupovima u Beogradu i Prijepolju, gdje je skupa sa rodbinom stradalnika, sa dubokim osjećajem nepravde i tuge, najiskrenije plakala. Vidio sam te suze mnogo puta. A kada bi se protokolarna manifestacija okončala, ona bi ostala skrajnuta, a novinari bi pohitali da uzmu izjave od nižih režimski dužnosnika koji su poslije nekoliko godina počeli prisustvovati manifestaciji, kako bi navodno iskazali saučešće sa porodicama žrtava, a ustvari, obezbijedili kontrolisano odumiranje nezadovoljstva, protokom vremena. Zbog svega toga, ovim prikazom, povodom desetogodišnjice smrti, želim podsjetit javnost na ovog iskonskog borca za pravdu i demokratiju.

Vjerovatno će proteći još nekoliko godina dok Srbija i Crna Gora, u čije ime su vršeni ti zločini, priznaju i valorizuju moralni iskorak i doprinos spašavanju obraza srpskom i crnogorskom narodu, koji su davali pojedinci poput advokata Todorovića, Nataše Kandić, Sonje Biserko, Borke Pavićević, Staše Zajović, Nebojše Popova, Vesne Pešić, Žarka Koraća, Vladana Vasilijevića, Miljenka Derete, Bogdana Bogdanovića, Milike Pavlovića, Slavka Perovića, Marka Vešovića, Andreja Nikolaidisa i još nekih, u nažalost nevelikom broju pojedinaca koji su se uzdigli iz tog opšteg posrnuća.

Inspirisan ličnošću i djelom ovog izuzetnog čovjeka, posvetio sam mu pjesmu, objavljenu u knjizi „Zatočenik oka“ 2020. godine. Ovom prilikom želim je podijeliti sa čitaocima i time završiti ovaj tekst.

p.s. U vrijeme egzaktnog državnog udara u BiH, bez suvisle reakcije Bošnjaka, pisati o drugim temama je deplasirano. Ja sam o scenariju Dodikovog državnog udara pisao davno, bezuspješno upozoravajući i najavljujući upravo ovakav epilog. Očigledno, to nije većinsko mišljenje. Ipak, ovom digresijom od trenutno najvažnije političke teme, želio sam evocirat uspomenu na izuzetnog čovjeka. ◆

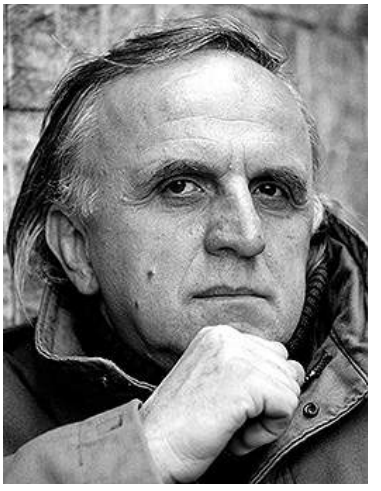

# IN MEMORIAM BEOGRADSKOM PRIJATELJU

## Dragoljubu Todoroviću

Zanimljivo,
Nismo se ni poznavali,
a bio si mi najrođeniji.

Bio si mi luka, pribježište od oluje.
Ruka na ramenu.
I više od svega, bio si nada.

Uz tebe bih povjerovao
da dobro na kraju pobjedi.
Pravednik.
Buntovnik.
Najrjeđe u vremenu zla – Čovjek.

David ispred Golijata.
Prkos.
Prezir isukanim mačevima
i otrovnim strijelama plemenika.

Bio si putokaz,
Svjetionik na mračnom ostrvu.
Mjera za čovjeka.

Boli.
Onako ljudski.
Malo vas je, a odlazite prerano.
Nečujno.

Oprosti.
Puk ne pamti.
Neće da zna. Ne vraća.
Pravedniče.

# ISLAM I NAUKA (II)

*Kako je kada i zašto prestala da se razvija Islamska nauka*
*-Historija prešućenih činjenica-*

## DOMINACIJA

Između ostalog, značajan doprinos razvoju nauke ima se zahvaliti snažnom razvoju trgovine i veoma čestim kontaktima s drugim narodima bliskog i dalekog istoka koji su koristili „put svile“, te dodatno Sredozemlja, gdje su dominirali trgovci muslimanskih zemalja, a posebno oni iz Andaluzije koji su razvili snažnu pomorsku trgovinu. Iz tih sredstava koja su obezbjeđivana trgovinom i koja su u jednom momentu vladavine Omejadske države iznosila ١٢ miliona dukata, što je bilo neuporedivo više nego što su imali svi tadašnji vladari Evrope, nije bilo teško finansirati razvoj naučnih disciplina. Ti pronalasci su fascinirali učenjake nemuslimane tadašnje Evrope, tako da su mnogi od njih dolazili da žive i stvaraju u muslimanskim zemljama, jer su u zemljama Evrope bili proganjani zbog svojih slobodoumnih ideja i stavova. Mnogima je prijetila i smrt. Zbog toga su bukvalno „hrlili“ ka muslimanskim zemljama, posebno ka Andaluziji, gdje su u ugodnim baščama i hladovini Kordobe i Granade, uz uvijek prisutan žubor vode s mnogobrojnih česama mogli čitati šta su željeli i stvarati šta su htjeli.

Dok se u Evropi toga doba sputavala i proganjala svaka slobodoumna misao i ideja koja nije korespondirala s crkvenom dogmom, dotle su u islamskom svijetu ljudi slobodnog duha slobodno pokretali proces otkrivanja nauke i njenih beskrajnih mogućnosti, bez straha i opasnosti da ih neko institucijski nadgleda ili ugrožava.[1]

Tu pokretačku snagu su činili krugovi dobrostojećih ljudi koji su se neformalno, dakle vaninstitucijski okupljali u velikim gradovima, centrima nauke i trgovine kao što su Bagdad, Damask, Alep, Karo, kasnije Fes u Maroku te Kordoba i Granada u Andaluziji, i tu razmjenjivali svoje ideje, znanja i iskustva.[2]

Nažalost, djelovali su uglavnom individualno (kao uostalom i danas) i bili upućeni sami na sebe bez neophodne uzajamne kompeticije, što je vremenom dovelo do toga da, pored ostalih uzroka, islamska nauka počne zaostajati, naročito u komparaciji s naukom koja se u međuvremenu užurbano razvijala u kršćanskoj Evropi.

■ Piše: **Dr. Šemsudin HADROVIĆ**

I danas fasciniraju sposobnosti POLIMATA/HAKIMA da u tako davnom vremenu bez mnogo naslijeđenih znanja i pomagala prepoznaju prioritetne teme koje se tiču države, društva i svakodnevnog života naroda u cjelini. Posebno su veliki njihovi konkretni izumi i doprinosi svjetskoj nauci u svakom smislu i svakoj oblasti.

Šta se dešavalo u tom periodu od sedam-osam vjekova? Nauka se razvijala u svim pravcima. Entuzijazam je na sve strane rastao. Islamski državnici su proširivali teritorije svojih uticaja, i finansirajući individualni razvoj nauke, obezbjeđivali dominaciju u svim oblastima tada poznatog svijeta.

Međutim, nakon tih prvih stotinu godina ekspanzije, te kasnije između dvanaestog i trinaestog stoljeća, očito je da su muslimanski lideri toga doba na trenutak „prispali“, pa potom zaspali čvrstim snom, uljuljani u blagodeti nasljeđa svojih predaka te svekolikog komfora koji su te blagodeti pružale. Kršćani su, u međuvremenu, boraveći u islamskim zemljama, malo po malo preuzimali stečena znanja i naučna iskustva muslimana, i dok su ovi „spavali“, ili se međusobno borili i ratovali za vlast, dijeleći se na sunite i šiite prije svega, kršćani su strasno nastavili razvijati naučne discipline, ujedinjavali se i tako kroz vrijeme preuzeli primat i apsolutnu dominaciju koju i dan danas imaju.

## PAD

Šta je još uticalo na tako drastičnu promjenu odnosa „islamske“ i „kršćanske“ nauke nakon XIII stoljeća? Analitičari navode da je ključni momenat početka pada islamske nauke bio pad Bagdada 1258. godine, kada su Mongoli predvođeni Hulagu-khanom za svega 12 dana (29. januar, 10. februar) osvojili, porušili i opljačkali Bagdad, počinivši mnoga zlodjela. Uništena je ogromna bagdadska biblioteka, srušena i potpuno uništena „Kuća mudrosti“ koju je u cilju razvoja i unapređenja nauke osnovao Harun al - Rašid, (763-809), peti Abasidski kalifa. Tako je Abasidski kalifat počeo lagano da propada, a sa njim prvo da stagnira, a potom da slabi i nestaje islamska nauka i njen uticaj na svijet.

Pored toga, uvriježeno je mišljenje da su kasnije Osmanlijski vladari, odrekavši se Khalifata i formirajući Sultanat, bili prije svega osvajači i graditelji, a da su manje ili slabo podržavali ili davali značaj nauci koja je nastavila da stagnira. Oni koji su raspolagali tadašnjim budžetima (parama) prestali su finansirati naučnike toga doba, a tada, kao i sada, nauka je zavisila od razumijevanja i materijalne potpore vlastodržaca.

Veoma važnu ulogu u procesu stagniranja i zaostajanja islamske nauke odigralo je i pomanjkanje komunikacije između gradova, centara nauke i kulture

■ ***(Tu su se školovali tadašnji veliki duhovi Evrope: Gerbert od Orijaka kasnije postao papa Silvester II, Anđelard von Bat, Leonardo de Pisa - obnovio matematiku na zapadu, Albert Veliki, Robert Bekon, Mišel Skot, Alfonso X, Toma Akvinski, Francuz Abelar i mnogi drugi koji su strastveno pristupili prevođenju islamskih knjiga iz svih naučnih oblasti te tako postavili temelje kasnijoj evropskoj nauci koja je postepeno preuzimala primat).***[3]

te samih aktera – učenjaka. Putovanje iz jednog centra u drugi trajalo je mjesecima, što je usporavalo mogućnosti neophodne saradnje i razmjene ideja i iskustava. Evropa se u tome, pored ostalog, mnogo bolje snašla. Tako je primat lagano počeo da se gubi..

Tome je u velikoj mjeri doprinijela i činjenica da je islamska religija sve više preuzimala stvari u svoje ruke, u čemu se velikani islamske nauke „Zlatnog doba“, djelujući individualno, bez neophodnih institucija, nisu najbolje snašli. Tadašnji vjerski autoriteti - tumači Kur´ana i hadisa su neoprezno proizvoljnim objašnjenjima dodatno doprinijeli da se „uguši“ nauka koja je kao prioritetni princip Kur´ana u njemu postojala.

Aktuelnost tumačenja Kur´anskih ajeta i hadisa je poseban problem. Naime, njihovo tumačenje ima više pouzdanosti i preciznosti što je bliže današnjem vremenu. Suprotno tome, mnogi pripadnici današnje uleme skloni su vjerovanju da je tumačenje Kur´ana i hadisa završen proces te da se tu nema šta dodati ni oduzeti, jer je to tumačenje dato od strane najuglednije islamske uleme iz prošlosti.[4]

Tačnost Kur´ana i hadisa je neupitna, ali je njihovo tumačenje dinamična kategorija u kontekstu vremena u kojem se na njih pozivamo i oslanjamo. Prosto je nedopustivo zanemarivanje naučno-teh-

■ **Fatima al Fihri (800-)**

■ **Fes, Maroko, Univerzitet Al Karaouine (859)**
*https://wikipedia.org/wikiUniverzitet_Al_Karauin/*

noloških i svih drugih civilizacijskih napredaka u posljednjem mileniju te se oslanjati na stavove onih koji su tumačili Kur´an i hadise u vremenu u kojem su im bila dostupna tadašnja naučna i druga znanja.

Međutim Kur´an i hadisi su multidisciplinarni islamski izvori, i služe kao koristan izvor mnogih naučnih otkrića, a ta srednjovjekovna tumačenja nisu, niti su mogla uključivati sadašnja naučna dostignuća iz fizike, hemije, biologije, medicine, astronomije, psihologije, sociologije i drugih naučnih disciplina.[5]

Tumačenje Kur´ana i hadisa je naučna disciplina i to je vječan proces koji obavezuje svakog islamskog učenjaka da istražuje njihov smisao u skladu s novim saznanjima kojima nas Allah dž.š. podučava. Ne smijemo dozvoliti da naučna otkrića realiziraju naučnici sa zapada koristeći tumačenje Kur´anskih ajeta za svoja nova otkrića.[6]

Postavlja se također i pitanje: Da li je islamski konzervativizam na istoku dodatno „ugušio“ skeptični duh i ambiciju islamskih učenjaka da nastave s uspješnim razvojem nauke? Što bi trebalo dodatno istraživati i utvrđivati. Svakako je u dugom periodu vladavine Osmanlija nauka zapostavljena na račun tradicionalne vjere koja je za sve aspekte svakodnevnog života tražila potvrdu u Kur`anu, hadisima, iskustvu vjernika, a tek na kraju prijedlozima racionalnih. Na taj način je „sumnja“ kao univerzalni pokretač naučne misli do te mjere obeshrabrena da je skoro i nestala.

Posebno je zanimljiva u poražavajuća činjenica da su se ovom temom (ISLAM I NAUKA) neuporedivo više bavili, čak i u savremenom dobu, naučnici nemuslimanske provenijencije, nego što su to činili oni kojima je to bila obaveza, dakle muslimanski učenjaci. Nostalgični osjećaji muslimana i muslimanskih naučnika danas neće pomoći da se Islamska nauka vrati na put „zlatnog doba“, tj. put kada je punih 500 godina arapski jezik bio sinonim za nauku i svekoliko stvaralaštvo, dok je, recimo, perzijski jezik prije svega bio sinonim za filozofsko i poetično stvaralaštvo.

Današnji odnos muslimana i nauke generalno je odraz viševjekovne stagnacije islamske nauke. To se najočitije vidi kada se kompariraju naučna dostignuća kršćanskog svijeta i zemalja u kojima žive muslimani. Naravno, pri tome ne treba smetnuti s uma niti zaobići naučnu i svaku drugu ekspanziju kineske i drugih civilizacija. Kada je u pitanju taj odnos u zemljama Evrope, odnosno zemljama Balkana u kojima žive muslimani, više je nego jasno da je tek ovdje egzaktna nauka, najblaže rečeno, zapostavljena u korist vjere i vjerske pokornosti koja je u ekspanziji. Pri tome se zaboravilo na univerzalni princip da je *Intuitivni um sveti Božji dar koji vodi ka napretku*, a da je ono *racionalno postalo vjerni sluga Boga*. Zaobilaženjem znanja (al-ilm), sumnji, novih pogleda i promišljanja učinila se velika nepravda religiji, u ovom slučaju islamskoj.

*Ipak, najveći doprinos islamske nauke je pored ostalog i to da su u praksu uveli naučni metod.*

I S. H. Nasr (Teheran,1933-) je kao pionir-nosilac savremene historije i filozofije nauke u Islamu nastojao prezentirati svoje stavove i redefinirati mjesto, karakter i značaj moderne nauke u islamskom svjetonazoru.[7]

## ŠTA NAM JE ČINITI?

- Danas bi trebalo iznova preispitati odnos vjere i nauke, ulogu religije i racionalnih nauka i njenih metoda u kreiranju svakodnevnog života muslimana, obzirom na etičke implikacije koje proizvodi. U ostalom i veliki El- Gazali i Ibn Haldun su još u 14 stoljeću pokušavali dokučiti „razloge opadanja naučne aktivnosti na islamskom Magribu“.[8]

- Moramo biti svjesni svoje posebnosti na ovim prostorima. Da bismo to postigli, potrebno je da se upoznamo sa svojom prošlošću, tradicijom, svojim tradicionalnim identitetima i velikanima koji su doprinijeli usponu i „Zlatnom dobu“ Islama i islamske nauke.

- Prije svega je potrebno objektivno i principijelno razdvojiti vjersku i svjetovnu nauku, izbjegavajući ponavljanje nepotrebnih nesporazuma koji proizilaze iz objektivne različitosti vjerskog i svjetovnog.

- Kako nesumnjivo imamo veliki broj istaknutih naučnika diljem svijeta, pronaći način kako da se oni institucijski animiraju, pri čemu moramo imati na umu da sadašnji vjerski narativ nije ono što bi za njih bio motiv u tom smislu.

- U okviru postojećih nacionalnih institucija osnovati fondaciju koja će se isključivo baviti potporom (stipendiranjem), praćenjem (do najviših akademskih referenci) i profesionalnim etabliranjem posebno nadarenih kadrova koji bi kroz vrijeme bili garant kontinuiranog napretka u naučnom smislu.

- Islamska zajednica (u svakoj zemlji) bi mogla- trebala biti nosilac i garant realizacije i opstojnosti tog i takvih projekata, ali bi prije toga trebala promijeniti i pomiriti sadašnju percepciju vjere i nauke kao objektivne i egzaktne djelatnosti, bez koje sav smisao bivstvovanja na planeti zapravo nebi imao smisla.

## DOKAZI:

- Dali je i kada ko čuo da imami pominju bilo koga od velikih umova, učenjaka. Vjerovatno nije, jer se pominju samo oni koji se zovu „Sakupljači i čuvari hadisa“. A dali je to dobro, prosudite sami.
- Politika Talibana i Mudžahedina u Afganistanu i drugim islamskim zemljama;
- Stanje nauke danas generalno u islamskim zemljama;
- Današnji odnos Islamske religije i nauke u svijetu sa posebnim osvrtom na odnos u zemljama bivše Jugoslavije;
- Ažurnost naroda prilikom izgradnje vjerskih objekata-džamija;
- Sveprisutnost religije u svakodnevnom životu pojedinca i zajednice;
- Konformizam i samodovoljnost solitarne naučne elite;
- Nepostojanje institucija i neadekvatan doprinos postojećih institucija;
- Lična Iskustva sa Hadža iz kontakata sa Talibanima, Mudžahedinima, Sudanskim muslimanima, muslimanima iz Kine, Indonezije, Bangladeša, Čada, Malija, Rusije..
- *Zanimljivo bi bilo istražiti teme diplomskih, magistarskih i doktorskih radova muslimanskih učenjaka generalno sa posebnim osvrtom na učenjake muslimane Evrope i Balkana u poslednjih 100 godina.)*
- *Također bi bilo zanimljivo istražiti teme radova svih stupnjeva*

*akademskih obrazovanja evropske uleme, sa posebnim osvrtom na ulemu IZ u SFRJ, i kasnije u zemljama nakon raspada iste.*

*(Pri tome nas ne smije zavarati činjenica da se ulema ipak bavi mislimanskim učenjacima „ Zlatnog doba" islamske nauke, ali se to bavljenje odnosi na skupinu naučnika toga doba koji su poznati kao „Sakupljači hadisa") tj. „prenosioci hadisa" i prevashodno su bili teolozi. Među njima se posebno ističu:Muhamed ibn Abdul Vahab (1703-1792), Abdulah ibn Abas (618-687), Abu Hanifa (699-767),Abd al-ahman al Awzai(707-774) ,Abu Abdulah al-Basri( 900-980), Ibn Haldun (732-806), El Gazali i EL Buhari, Al Rumani, Said ibn Džubaj, Davud al Zahiri, Ibn Šahrašub, (1075-1192). mnogi drugi.)*

*Uostalom ako je ljudski um unverzalan, zašto i danas nebismo prihvatili značaj i doprinos savremenih POLIMATA i Hakima koji veoma često dopunjuju ono što „prifesionalci" propuste ili ne stignu?*

Muhammed a.s rođen 570 - umro 632 godine. (Doba pravednog khalifata za vrijeme vladavine prve četiri Khalife) Objava počela 610 – 632. (23 godine) ◆

[1]Marija Benić Penava, Đuro Benić, Srednjovjekovna islamska civilizacija, Sveučilište u Dubrovniku, 2019.
[2] Marija Benić Penava, Đuro Benić, Srednjovjekovna islamska civilizacija, Sveučilište u Dubrovniku, 2019
[3] Resul Mehmedović, Preporod Evrope je došao s muslimanskim osvajanjem Španije, Sarajevo, DIALOGS, 2020.
[4] Džavid Begović, Preporod, Sarajevo, 2016 godine
[5] Idem.
[6] Idem.
[7] https:/ wikipedia.org.wiki.
[8] Benić, Penava, Doprinos islamske nauke razvoju ekonomske misli na zapadu, Sveučilište u Dubrovniku, 2019.god.

**LITERATURA**


- Marija Benić Penava, Đuro Benić, Sveučilište u Dubrovniku, Odjel za ekonomiju i poslovnu ekonomiju, 2019 god.
- AVICENNA, ABI ALI IBN SINA, Metafizika, Demetra, Zagreb, 2012.
- Al- BIRUNI, The Book of Instruktion in the Elements of the Art of Astrology
- Wright, R. Ramsay (prev.), Kessinger Publishing, 2004.
- Al Farabi, Uzorita država. Demetra, Zagreb, 2011.
- ARISTOTEL, Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka, Zagreb, 1982.
- Sahib Muminagić, Zlatno doba islamske medicin, Sa, 2021.
- Tanja Rudež, Zaboravljeni islamski geniji: što su arapski učenjaci dali svjetskoj znanosti, Tabula rasa Zg, 2009.
- Bučan, Danijel, Al Gazali i Ibn Rušd: Mišljenje u svjetlosti vjere i razuma, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1991. Kale, Eduard, Al Furghani on he Astrolabe, Franz Steiner Verlag Wiesbaden GmbH, Stuttgart, Conger, Heat 2005.
- Owerbay, Schaw - Schorer, Jimmy Conger, Hearter: „Al Hhawarizmi, University of Kemtucky, < http:/www.ms.uky.edu/- carl/ma330/project2/al-khwa21.html>, (15.IX.2019.).
- O¨Conor, John Joseph-Robertson, Edmund F., Abu Ja´far Muhammad ibn Musa Al Khwarizmi", Mac Tudor History of Mathematics archve, University of St.Andrews. Scotland, <www-history.msc.st-andrews.ac.uk
- /Biografies/Avicenna/.html>, (4.09.2Georg Saliba," Al –Biruni: „Persian Scholar and scientis", Encyclopedia Britannica, >www. Britannica.com./al-Biruni<, (15. XI.2019.)
- Stanojević, Vladimir, Arapska medicina (Istorija medicine) Medicinska knjiga Beograd-Zagreb,1953.
- Džavid Begović, Blokad islamskog uma, Preporod, Sa, 2016.
- Resul Mehmedović AtTELJE, aprilsko izdanje+384, 2021, Sa, O Kitabal-Haragu, najpoznatijem djelu imama Abu Jusufa
- https://sh Wikipedija/ org/wikiKategorija: Muslimanski učenjaci
- https://www.deutschlandrundfunkkultur.de/muslimischeuniversalgelehrte-die-bluetezeit-der100.html
- https://de.wikipedia.org/wiki/Blutezeit_des_Islam
- https://znaci.ba/tekstovi/islam-i-moderna-nauka-I-dio
- https://www.dialogos.ba/sredovjekovnim- predodžbama -islama –je- mjesto -u -srednjem -vijeku
- https://arhiva.tacno.net/kultura/uspon-i-pad-islamske-nauke/
- Https:// wikipedia:/islamski ucenjaci/
- https://www.dialogos.ba/nauka-u-osmanskom-carstvu-sputan-okovima-tradicije/
- Zekat, Duhovnost, Nauka je farz, SA,2023
- https:tabuislama.net/tabu-serijatsko-sakaćenje/
- https://sr.wikipediaorg/wiki/Universitet_Al_Karauin
- https://voxfeminae.net/strasne –zene/fatima-al-fihri-osnivacica-prvog-svjetskig-sveucilista/
- https://www.dialogos.ba/preporod-evrope.je.dosao-s-muslimanskim-osvajanjem-spanije/
- https://stav.ba/vijest/bez-djela-islamskih-znanstvenika-renesansa-bi.kasnila.200-godina/864https://www.dialogos.ba/islamski-primat-i-stagnacija-u-nauci/
- https:/www.poziistine.com./zasto-se-presucuje-muslimanski-doprinos-nauci/
- https://www.dialogos.ba./genijalni-um-islamske-civilizacije-al-masudi-arapski-herodot/
- https://balkantimes.press/kolijevka-nauke-kucamudrosti-da-li-moderna-nauka-svoj-razvoj-duguje-bagdadu-iz-9-stoljeca/

# Antimikrobni potencijali biljnih vrsta roda perunika (Iris) Bosne i Hercegovine

■ Pišu: **mr. Belmina ŠARIĆ-MEDIĆ, prof. dr. Lejla POJSKIĆ, prof. dr. Kasim BAJROVIĆ**
Univerzitet u Sarajevu-Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

## Problem antibiotske rezistencije

Usljed pojave sve većeg broja rezistentnih sojeva mikroorganizama na antibiotike, antimikrobna rezistencija danas predstavlja globalni zdravstveni problem koji iz dana u dan postaje sve nezaobilazniji. Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije (SZO) sve je veći broj ljudi koji teško oboljevaju i umiru zbog infekcije bakterijama otpornim na antibiotike tj. multirezistentnih bakterijskih sojeva što nas vraća u "post-antibiotsku" eru, odnosno eru prije otkrića antibiotika.

Revolucionarno otkriće antibiotika značilo je da je opasne bakterije koje uzrokuju bolesti moguće staviti pod kontrolu, međutim to mišljenje je veoma brzo opovrgnuto. Nedugo nakon uvođenja antibiotika u kliničku primjenu došlo je do pojave patogenih sojeva bakterija koje su postale rezistentne na njihovo djelovanje (Slika 1).

Tako naprimjer, nakon uvođenja antibiotika penicilina u liječenju rana kod vojnika tokom Drugog svjetskog rata, javili su se rezistentni sojevi bakterija na penicilin. Već do 1960.-tih godina taj problem je zahvatio pandemijske razmjere. Danas je to rastući javno-zdravstveni problem, gdje se može reći da se ulazi u takozvanu "post-antibiotsku" eru, odnosno eru prije samog otkrića antibiotskih supstanci. Iz tog razloga naučnici širom svijeta rade na tome da strukturnim modifikacijama postojećih antibiotika prevaziđu taj problem ili eventualno razviju nove vrste antibiotika prirodnog porijekla koji su efikasni u liječenju rezistentnih bakterijskih sojeva.

Svjetski stručnjaci su raznim smjernicama uspjeli usporiti ovaj rastući problem, a pravci fundamentalnih biomedicinskih istraživanja su okrenuti ka identifikaciji novih supstanci koje bi se eventualno mogle koristiti u terapijske svrhe. U tom pogledu, supstance biljnog porijekla imaju veliki potencijal obzirom da su u brojnim studijama pokazali svoje antimikrobno dejstvo.

■ **Slika 1. Prikaz nastanka antibiotske rezistencije**

## Biljke kao izvor antimikrobika

Poznate su brojne biljne vrste po svom izrazitom antimikrobnom djelovanju. Da bi se dokazala njihova efikasnost i djelotvornost potrebne su detaljne analiza te brojne kako pretkliničke tako i kliničke studije. Biljne vrste roda perunika (Iris) su široko poznate po svom antimikrobnom potencijalu. Perunika je najveći rod porodice Iridaceae i jedan je od najvažnijih rodova cvjetnica, sa bogatom raznolikošću, koje rastu na teritoriji Evroazije i Sjeverne Amerike. Ovaj rod predstavlja rezervoar vrijednih biljnih vrsta ne samo za potrebe uzgoja, već i kao izvor važnih biološki aktivnih supstanci. Naziv Iris potiče od grčke riječi „duga" što odražava raznolikost boja njihovih cvjetova.

Rod perunika je jedan od najvažnijih i najvećih rodova cvjetnica koje se koriste u farmaciji, ali je poznata i njihova primjena u kozmetici. Brojni radovi, uključujući i istraživanja grupe naučnika sa Univerziteta u Sarajevu, ukazuju da njihovi ekstrakti pokazuju izrazito inhibitorno dejstvo na mikroorganizme. Međutim do primjene u liječenju, potrebne su dodatne analize i angažman kliničkih istraživača kojima bi se potvrdio njihov mehanizam djelovanja, efikasnost i sigurnost.

Vrste roda perunika su poznate po svojoj širokoj upotrebi u farmaceutskoj,

kozmetičkoj i prehrambenoj industriji, obzirom da djeluju antioksidativno, antikancerogeno, hepatoprotektivno, protivupalno i antimikrobno, a neke vrste se široko koriste u tradicionalnoj medicini za liječenje bakterijskih i virusnih infekcija i upala a u nekim slučajevima kao pomoćna terapija za liječenje raka. Sve navedene biološke aktivnosti rezultat su prisustva bioaktivnih spojeva kao što su ksantoni, kinoni, flavonoidi i njihovi derivati, terpeni, jednostavni fenoli itd u ekstraktima pomenutih biljaka.

Brojni naučni radovi govore o pozitivnim efektima i antimikrobnom djelovanju perunike. U jednom istraživanju navodi se da metanolni ekstrakti odabranih biljnih vrsta perunike (*Iris pallida, Iris germanica, Iris versicolor, Iris carthaliniae, Iris lactea*) imaju antibakterijski efekat na bakterije *Pseudomonas aeruginosa* i *Staphylococcus aureus koje mogu biti izrazito rezitentne na antibiotike, zatim djeluju na bakterijske vrste zastupljene u usnoj duplji čovjeka Streptococcus gordonii, Veillonella parvula, Fusobacterium nucleatum* subsp. *nucleatum*, i *Actinomyces naeslundii. Osim toga, ovim istraživanjem je utvrđeno 180 biološki aktivnih komponenti koje u većini slučajeva pripadaju skupini flavonoida, a pored toga se pokazalo da metanolni ekstrakti Iris versicolor i Iris carthaliniae, nisu toksični za ćelije humanih fibroblasta. U konačnici, autori ovog istraživanja ističu da bi se metanolni ekstrakti odabranih vrsta roda Iris mogli koristiti u polju stomatologije i farmakologije kao proizvodi za oralnu higijenu. Skorašnji rezultati jedne skupine istraživača pokazuju da su vodeni i metanolni ekstrakti biljne vrste Iris persica L. subsp. persica pokazali inhibitorno dejstvo na bakterijske vrste Staphylococcus aureus i Klebsiella pneumoniae te na gljivice Candida albicans, Candida tropicalis i Candida parapsilosis.*

## Rasprostranjenje roda perunika

Iris pumila (poznata kao majušna perunika) raste širom Evrope, od Austrije zapadno do Mađarske, Ukrajine, preko Balkanskog poluostrva pa sve do Turske (Slika 2). Adaptirana je na hladne i suhe predjele, te većinom raste na višim nadmorskim visinama ali može da raste i u toplijim predjelima. Jedna je od najmanjih vrsta perunike koja može imati veliki raspon boja (plava, ljubičasta, žuta, bijela).

*Iris reichenbachii* je endemična perunika koja raste na nekoliko lokaliteta na Balkanskom poluostrvu *(I. bosniaca* G. Back 1960, *I. balkana* Janka, 1960, *I. skorpilii* Velenovsky, *I. serbica* Pančić, 1856). Osim *I. reichenbachii,* postoji još samo jedna vrsta iz roda perunika koja se smatra endemom Balkanskog poluostrva, južnojadranska perunika (*Iris pseudopallida* Trinajstić). *I. reichenbachii var. bosniaca* ili bosanska perunika je bosanskohercegovački endem, koji raste na suhim livadama i pašnjacima. Ova patuljasta perunika cvjeta u maju i junu, te uglavnom ima žute cvjetove.

*Iris illyrica* ili ilirska perunika je izvorno rasla na dijelovima drevne regije Ilirije, po kojoj je i dobila ime, smještene na Balkanskom poluostrvu. Danas raste u Sloveniji, Dalmaciji (Hrvatskoj), Albaniji, Kosovu, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, te dijelovima Srbije i Sjeverne Makedonije. Iliri (a kasnije i Rimljani) *Iris illyrica* su smatrali ljekovitom biljkom, koja se koristila za zacjeljivanje čireva i ublažavanje glavobolje. Također se vjerovalo da biljka može izazvati pobačaj. Dijelovi biljke su se u antičkom svijetu koristili kao sredstvo protiv znojenja i za proizvodnju parfema.

Osim ovih biljnih vrsta perunika, na području Bosne i Hercegovine rastu i druge vrste perunike poput *Iris orjenii*, *Iris sibirica* i druge vrste.

## Antimikrobni potencijali bosanskohercegovačkih vrsta perunika

Ciljevi našeg istraživanja su bili utvrditi potencijalne antimirobne efekte biljnih vrsta *Iris pumila* L., *Iris reichenbachii* G. Beck i *Iris illyrica* Tomm. (Slika 3), koje rastu na području Bosne i Hercegovine.

U radu je analizirano antibakterijsko dejstvo vodenih, te 50% i 80% etanolnih ekstrakata navedenih biljnih vrsta na multirezistetnu bakteriju meticilin-rezistentni *Staphylococcus aureus* (MRSA). MRSA je postala jedna od najvećih prijetnji u

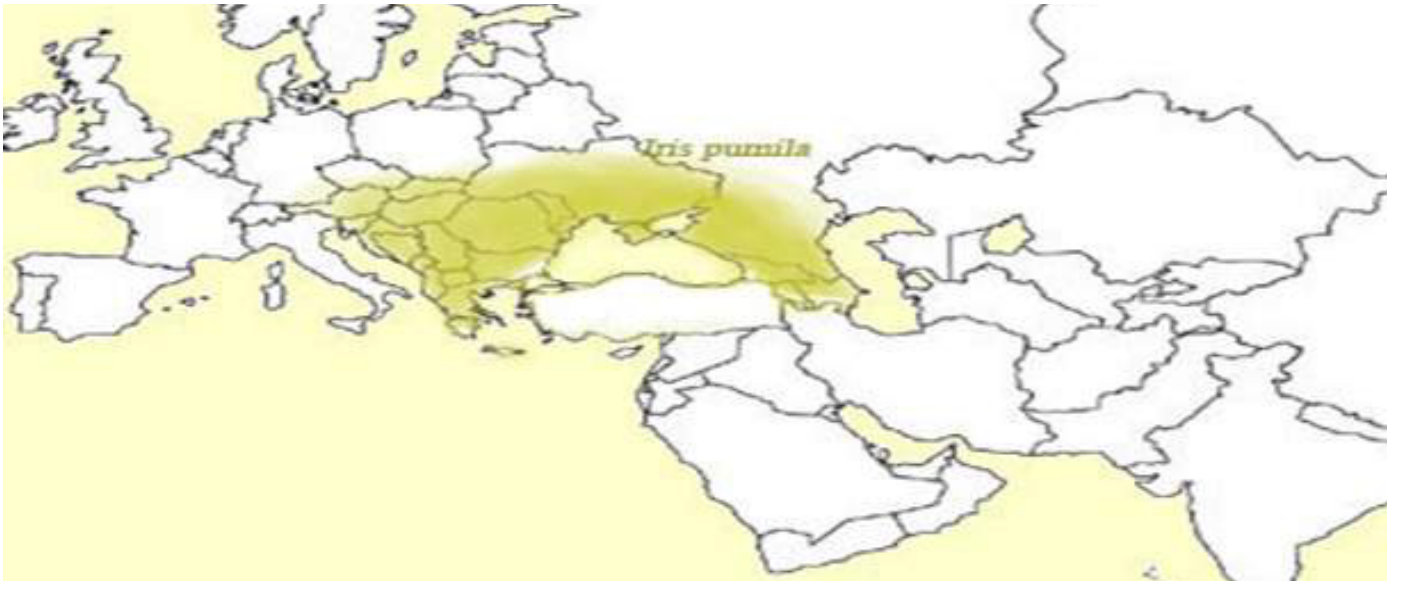


■ **Slika 2. Geografska rasprostranjenost majušne perunike**

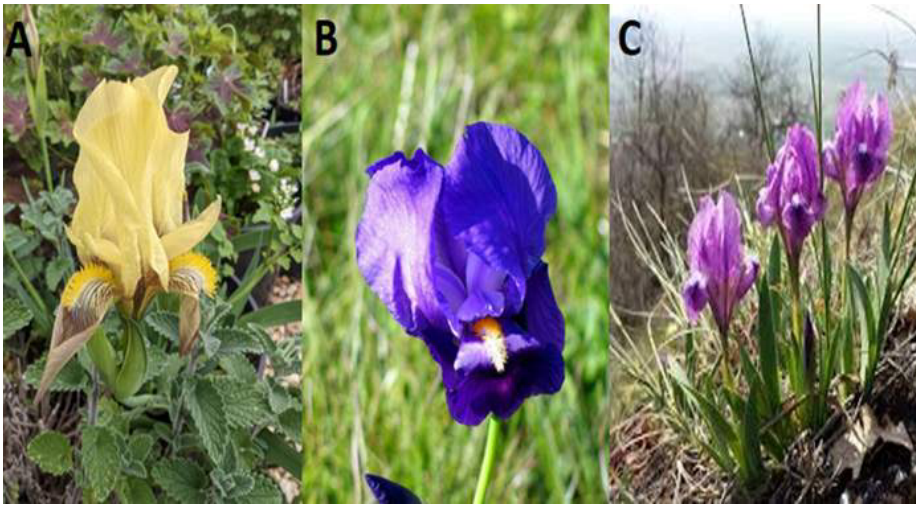


■ **Slika 3. Prikaz istraživanih vrsta A - Iris reichenbachii. ; B - Iris illyrica; C - Iris pumila.**

kliničkoj medicini zbog teških infekcija i jako skupog načina liječenja. Prema analizi iz 2019. objavljenoj u Lancet-u, navodi se da je MRSA uzročnik više od 100.000 smrtnih slučajeva diljem svijeta.

Analitičkom metodom sirovih biljnih ekstrakata ispitivanih vrsta perunike utvrđeno je prisustvo visoko aktivnih bioloških komponenti poput fisetina, kaempferola, kvercetina, hesperidina, genisteina, i isorhamnetina. Rezultati naših istraživanja ukazuju da vrste roda *Iris*, sa područja Bosne i Hercegovine, imaju veliki potencijal kao vrijedan izvor antimikrobnih spojeva, posebno protiv multirezistentnih bakterijskih sojeva kao što je MRSA (Slika 4).

Naši rezultati pokazuju da ekstrakti biljne vrste *Iris illyrica* potpuno inhibiraju rast bakterija *Staphylococcus aureus.* To potvrđuju prozirne zone inhibicije oko diska sa bilnim ekstraktom u kojima nema vidljivog rasta bakterija (Slika 4). Svakako da su požene dodatne analize kako bi se potvrdio mehanizam djelovanja ovih ekstrakata te ustanovili njihovi eventualni citotoksični i genotoksični efekti prije upotrebe u farmakoterapiji. Ovo istraživanje može biti osnova za dodatna istraživanja bioloških aktivnih svojstava biljaka Bosne i Hercegovine.

Svjetski stručnjaci su raznim smjernicama uspjeli usporiti razvoj antimikrobne rezistencije, pri čemu se dosta istraživanja preusmjerilo na istraživanje novih supstanci koje bi se eventualno◆

■ ***Slika 4. Zone inhibicije rasta nastale djelovanjem ekstrakata Iris illyrica na meticilin rezistentni Staphylococcus aureus***

**LITERATURA**

1. Hoang, L., Beneš, F., Fenclová, M., Kronusová, O., Švarcová, V., Řehořová, K., Švecová, E. B., Vosátka, M., Hajšlová, J., Kaštánek, P., Viktorová, J., & Ruml, T. (2020) Phytochemical Composition and In Vitro Biological Activity of Iris spp. (Iridaceae): A New Source of Bioactive Constituents for the Inhibition of Oral Bacterial Biofilms. Antibiotics (Basel, Switzerland), 9(7):403.

2. Unver, T., Uslu, H., Gurhan, I., & Goktas, B. (2024) Screening of phenolic components and antimicrobial properties of Iris persica L. subsp. persica extracts by in vitro and in silico methods. Food science & nutrition, 12(9):6578–6594.

3. Jevremović, S., Lojić, M., Jeknić, Z., Trifunović-Momčilov, M.M., Antonić, D., Petric, M., Subotić, A.R., & Radojević, L. (2015) In vitro propagation of Iris reichenbachii Heuff . and clonal fidelity of regenerated plants.

4. Fan, L., Gao, Y., Hasenstein, K.H., & Wang, L. (2021) 'Flower Angel': A new Iris sanguinea cultivar. HortSci, 56:617-618.

5. Šarić Medić, B., Jerković-Mujkić, A., Cubara, B., Durmić-Pašić, A., Hanjalić Kurtović, J., Bajrović, K., Omeragić, E., Dedić, M., Bogunić, F., & Pojskić, L. (2024) Crude Extracts of Three Iris Species as Sources of MRSA Antimicrobial Compounds. European Journal of Biology, 83(2).

## Prof. dr. Mithat ASOTIĆ
## ( Životni put: od Sandžaka do Bosne i Hercegovine)

# ORTOPEDSKI HIRURG IZ TRAVNIKA ZNANSTVENIK KOJI POMJERA GRANICE

Neposredan povod za pisanje ovog priloga jeste javno oglašavanje građanina Ferida Mehića iz Bosne, koji se javno zahvalio prof. dr. Mithatu Asotiću (1963. Sjenica), hirurgu iz Travnika, koji je dana 7. januara, sa svojim timom u Kliničkom centru u Travniku, uspješno operirao njegovu majku Zejnu Mehić (koja je tri dana ranije pala i slomila kuk) u 99. godini života. Nakon uspješno obavljenog operativnog poduhvata, dva dana kasnije, 9. januara, stala je na svoje noge. Istoj osobi ovaj istaknuti stručnjak je prije 13 godina operirao drugi kuk.

S obzirom na to da je i potpisnik ovih redova prošao kroz operativni tretman prof. dr. M. Asotića prije više godina, ovo je divna prilika da se javno oglasim i posebno istaknem da se radi o jednom ekspertu, fenomenu, koji rijetko susrećemo u ovom vremenu opće krize humanosti i stručnosti. U tom kontekstu, dr. M. Asotić je relevantna paradigma našeg vremena, koji je veoma uspješno izašao u susret stotinama pojedinaca iz Bosne

■ Prof. dr. Mithad Asotić

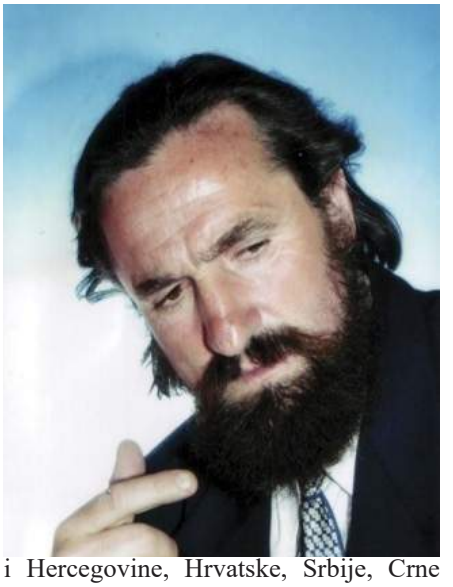

i Hercegovine, Hrvatske, Srbije, Crne Gore, regije Sandžaka i regiona, bez obzira iz kojeg je kraja, kojem etnosu ili konfesiji pripadaju.

■ Piše: **Acc. dr. Šefket KRCIĆ**

Helem, ostaje da istaknemo, u ime brojnih insana kojima je ovaj elitni doktor medicine, svojom stručnošću izašao u susret, u pravo vrijeme, dana ili noći.

### Rezultati na djelu i reference

Jasno, u pitanju je jedinstven izazov koji spaja struku i humanosti. Zato, otvoreno kažem, prema dr. M. Asotiću, kapa dolje. Zato naglašavam: veliki aferim za njegov opus i ukupnu djelatnost Čovjeka, s velikim slovom "Č", koji plijeni pažnju svojim ljudskim osmjehom i dostojanstvom, moralom i etičkim pristupom kojim pomjera granice i postavlja nove standarde poput legendarnih ličnosti iz svijeta znanosti, koji su svojim izumima pomjerili granice u Kosmosu. Tako i dr. Asotić u javnosti izaziva pažnju svojom profesionalnošću i podstiče divljenje i poštovanje. U pitanju je ekspert koji ima svoju individualnu etiku, te odgovornosti i posvećenosti svom odabranom životnom pozivu. Veliki odjek u Bosni i regionu.

### Dakle, ovdje imamo HUMANOST U SRCU I UMU TRAVNIČKOG HIRURGA PROF. DR. MITHATA ASOTIĆA

Za ovakav medicinski i ljudski čin akademik Dževad Karahasan je znao reći:

„Čovjek od svog života mora nešto napraviti, neće biti da nas je Stvoritelj postavio u Svoj svijet da bismo ga ukrasili, jer ima, ruku na srce, i ljepših stvari i pojava od čovjeka. Jasno je da nas je On pozvao s nekim zadatkom, radi neke svrhe koju moramo ispuniti, i to svakog od nas pojedinačno. Zato se pitaj za šta si i koja bi to mogla biti tvoja svrha. Blago tebi ako na ovom svijetu možeš boraviti (...) miran i sabran, sav posvećen onom važnom i neprolaznom. Ali je malo takvih, čak ni njima ne polazi baš uvijek za rukom da skrenu pogled s pojava ovog svijeta na ono neprolazno."

### *Interesantna zapažanja u javnosti o fenomenu dr. Asotić*

Izvojićemo nekoliko relevantnih konstatacija.

Akademik dr. Ferid KUGIĆ, sa svojim kolegijalnim respektom, govori o fe-

nomenu dr. Asotić.

Svakako, jednog dobrog liječnika obilježavaju najmanje četiri osobine. Prvo, ljubav prema pozivu; drugo, vjera u sebe i nadređenu inteligenciju; treće, humanizam; i četvrto, stručnost. Sve ostalo će doći samo od sebe, ističe akademik Kugić.

Građanska aktivistkinja Indira Balija Kuburović iz Sjenice, pored ostalog, ističe da su braća Asotići kao doktori, na početku svoje profesionalne karijere, bili zapaženi u sjeničkom kraju. Jasno, za njihovu djelatnost je bilo "pretijesno", da su željeli ostvariti sebe na širem prostoru. Posebno, to važi za dr. Mithata Asotića, koji je utemeljio hirurško-ortopedijsku kliniku u Travniku, gdje je operirao stotine i stotine pacijenata iz raznih krajeva i iz različitih životnih dobi. Poseban uspjeh ostvario je kada je svojom racionalnošću pobijedio emocije i uspješno operirao kuk kod svoje majke u njenoj devedesetoj godini. Zatim, ljudi pričaju da je brojnim građanima veoma humano izašao u susret. Uz to, stvorio je i svoju polikliniku „Medikal centar" u Travniku i Sarajevu. Posebno se posvetio razvoju svog Farmaceutsko-zdrastvenog fakulteta, koji djeluje u sastavu Univerziteta u Travniku, na kojem studiraju studenti iz regiona i svih kontinenata, od kojih mnogi danas imaju privatne prakse, a pored ostalog su direktori zdravstvenih ustanova, bolnica, klinika i apoteka, naglasila je između ostalog aktivistkinja Indira Balija.

Pored toga, dr. Asotić je osnivač Naučnog instituta za biomedicinska istraživanja i dijagnostiku, koji je akreditiran od Europske agencije za akreditaciju laboratorija, a u čije sadržaje rada spada i bavljenje mikrobiološkom i hemijskom analizom hrane i vode, što je jedno od prioriteta za vođenje i usmjeravanje mladih k zdravim stilovima života.

■ **Dr. M. Asotić rado viđen sudionik na mnogim međunarodnim konferencijama**

Zatim, interesantno je zapažanje studentice Zehre Huseinović, koja kaže: „Dr. Asotić je moj omiljeni profesor. Veoma su posjećena njegova predavanja iz hirurgije. On je inspirativni profesor koji nama studentima širi vidike iz oblasti medicinskih znanosti, prenoseći nam značajna praktična iskustva, kako da lakše formiramo i njegujemo medicinski pogled na svijet i život," zaključuje ova pasionirana studentica u svom javnom obraćanju, ukazujući pohvalu svom profesoru.

## Završno slovo

Dakle, podvig koji je ovaj stručnjak oduševio civilizirani svijet.

Bez sumnje, dr. M. Asotić voli i razvija svoj posao. Otuda dolaze spontano njegovi uspjesi, koji su izuzetno zapaženi u javnosti.

Da uspješno operira kuk kod stogodišnje starice „koja je nakon samo 2 dana ustala na svoje noge." Šta bi rekli njegovi brojni pacijenti, potrebna bi bila velika knjiga da se objavi.

Gotovo da nemamo adekvatnu riječ za ovaj veličanstveni MEDICINSKI I LJUDSKI ČIN, koji vraća, zapamtite, povjerenje u medicinsku struku i humanost na djelu.

Prema svim referencama, prof. dr. Mithat Asotić, zaslužuje, svojom stručnošću i humanošću, najveće pohvale i nagrade, priznanja koja se nominiraju. Skrenuo je pažnju svojim djelom, da bude kandidiran za najveća javna priznanja. ◆

# BOŠNJACI DIJASPORE

*„Ostajte ovdje!... Sunce tuđeg neba,*
*Neće vas grijat ko što ovo grije;*
*Grki su tamo zalogaji hljeba*
*Gdje svoga nema i gdje brata nije.”*
*A.Šantić*

Ovim citiranim stihovima iz pjesme „Ostajte ovdje“ započinjem ukratko nešto reći o Bošnjacima dijaspore. Stihovi zaista slikovito, snažno, upečatljivo i veoma emocionalno govore o ljudima, narodu koji je silom bio prinuđen da ode trbuhom za kruhom u tuđinu i time postane pečalbar. Oni su se borili, i u tome uspjeli, za opstanak sebe i svojih familija, a drugog izbora im nije ni bilo. Dobro je to uočio pjesnik Šantić i vapio, borio se, opominjao pjesmom da se ne ide iz svoje domovine, znajući da bolje zemlje od svoje nema, a mi pisci za drugo oružje i ne znamo, osim za stih, pjesmu i slično tome. Tačno, bili su to gorki zalogaji hljeba, teškom mukom zarađeni, sticali imetak hladnog srca, više i praznog stomaka, pa im i toplo sunce u tuđini, pri kojem su radili, nije grijalo, nije im sjalo, niti toplinom dušu ispunjavalo.

Poštovani Bošnjaci, želim vas upoznati kratko sa životom, statusom nas Bošnjaka u sadašnjem vremenu u kojem se nalazimo u dijaspori. Kada smo sa svog kućnog praga odlazili, bili smo i sjetni i sretni. Neki su odlazili svojom voljom, nadajući se u boljem sutra, a neki iz velike nevolje, tj. moranja, samo da se spasi goli život i da se familija prehrani. Jednom riječju, odlazili smo ne znajući šta nas u tom nepoznatom svijetu čeka. Uglavnom, to su bile one strašne godine kada je rat buktao svuda oko nas, bližio se i do naših kućnih pragova, vladala je bojaznost, neograničeni strah za egzistenciju, za život porodica. Svako od nas je pošao sa svojim opravdanim razlogom, ni slutili nismo na kakve ćemo sve prepreke naići, proći ili ne proći. Svima nama bio je samo cilj neka od evropskih

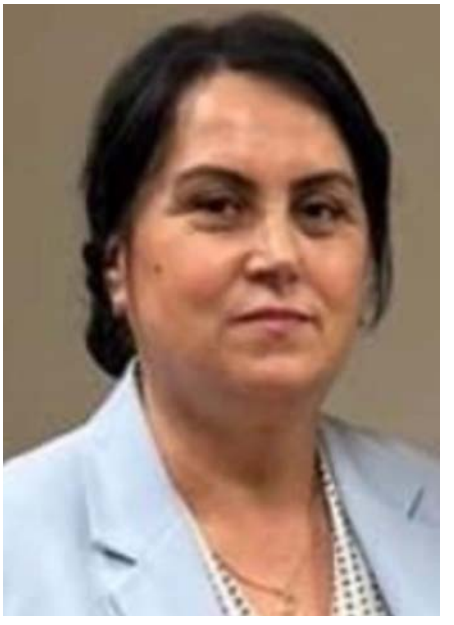

■ Piše: **Mahija DEMIROVIĆ-DOLOVAC, književnica**

država, i samo što dalje od rata koji se najavljivao i već mnoge kane su bile isukane za našim vratovima.

Istrpjeli smo svašta, neizvjesnost od samog polaska, tužnih i nezaboravnih ispraćaja, a onda sve prepreka za preprekom veća. Ipak, došli smo do nekih svojih ciljeva; jedni su imali sreće, a Boga mi, mnogi i nisu uspjeli, puno su patili i razočarani ostali u svom životu. Teško je bilo opstati i izboriti se sa svim izazovima što tuđina nosi i nudi.

Danas, poslije toliko godina, dala sam sebi za pravo, jer sam i ja jedna od njih što sam sve te puteve morala preći, iako danas s ponosom mogu reći da sam uspjela, da sam postigla svoj cilj. Zato opušteno pišem o Bošnjacima u dijaspori. Rasuti smo po cijelom svijetu, kao ono jesenje žuto lišće koje vjetar raznosi na sve strane; eh, to je naša slika i sudbina Bošnjaka u dijaspori! Uglavnom, Bošnjaci u dijaspori uspjeli su, pustili su duboko svoje korijenje iz kojih čvrsta stabla rastu, a grane se šire, dajući korisne plodove. Svako od nas mašta da se vrati otadžbini kad-tad, svojoj porodici sa zarađenim novcem i da u blagostanju živi u svom zavičaju, ko zna? Bošnjaci u dijaspori osposobili su se za život, stambeno obezbijedili, izrodili svoju djecu, formirali brojnu familiju, iako je to bio trnovit put do cilja, jer nije bilo svoga da pruži ruku, a posebno se nailazilo na teškoće jer se nije znalo govoriti službenim jezikom te države.

Danas smo ponosni na sebe, što smo Bošnjaci, vrijedan i razborit narod. Brzo se uklapamo i prihvatamo sve one upute, zakone države u kojoj boravimo, kujući bolju, sretnu budućnost za naše potomke. Treba naglasiti i zahvaliti se evropskim državama po kojima smo rasuti, što su nas prihvatili, pružili nam šansu da poštenim radom i kućnim vaspitanjem postižemo zacrtane ciljeve.

Svi smo radili i radimo, neki u svojoj struci, drugi u svojoj snalažljivosti, a što je najbitnije, naša djeca, većina sada obrazovana, napreduju u svakom pogledu. To su, u stvari, treće generacije Bošnjaka, gledajući s ove distance vremena. Pošto smo sada daleko od svojih, a imamo ih u velikom broju u otadžbini, ovim putem apelujem da se češće njima vraćamo, da ih obilazimo, da im u svemu što je potrebno pomognemo. To nam nalaže i naša vjera, tradicija, kultura i običaji da se rodbinske veze ne prekidaju, naprotiv, još više održavaju, a prvenstveno i zbog maternjeg jezika da naša mlađa populacija u tuđini ne zaboravi jezik svojih predaka.

Mlađa populacija sve više postiže

evropske standarde, uživa u blagodatima koje im ta država omogućava, što je za pohvalu, ali treba i svoje da zadrže, primjenjuju i poštuju ono što su naslijedili od roditelja. U našim domovima apelujem da se što češće govori bosanskim, maternjim jezikom, da djeca redovno pohađaju mejtepe, da uče o svojoj vjeri, kulturi i tako će uvijek voljeti svoju domovinu iz koje potiču. Nažalost, mnoga naša djeca u dijaspori ne znaju da govore pravim bosanskim jezikom, niti znaju o običajima i kulturi, što ne vodi dobru, jer u tim slučajevima mi nestajemo kao Bošnjaci, utapamo se u strane narode, a to nije bila naša želja kad smo odlazili iz zavičaja, a dolazili u tuđu zemlju.

Zato, dragi moji Bošnjaci u dijaspori, preduzmimo sve što je neophodno, dok još nije kasno, a što je bitno za bošnjački narod. Pored stečenih brojih blagodati i bogatstva, što se dragom Bogu treba zahvalit, najveće je bogatstvo pravilno odgajati i usmjeriti našu omladinu na pravi put, da sutra budu uzorni ljudi, poštovani Bošnjaci i da ih svako želi u društvu.

Naš cilj Bošnjaka, treba da bude što više gajiti svoju tradiciju, poštovati svoje običaje i kulturu, prenoseći to na buduće generacije, što više pohađati visoke škole u dijaspori da naša djeca budu visoko obrazovana, intelektualno i vjerski usavršena, a da se mi Bošnjaci ponosimo s njima kao i ostali narodi koji žive u toj državi. Znači, djecu treba učiti da postanu humani ljudi, da ne vlada mržnja i netrpeljivost među različitostima, nasuprot, da se što više zbližavaju i uvažavaju, ali ne zaboravljajući svoje korijene, svoje najbliže, svoj jezik. Ovo naglašavam, jer dragi moji Bošnjaci, znate da je mržnja i zavist nešto što je najgore kod čovjeka, a ljubav, poštovanje i uvažavanje su vrline.

Pružimo jedni drugima ruku saradnje, gajimo ljubav, otvorimo iskreno dušu i srce prema svom bližnjem, i onda neće biti nedaća, nasuprot biće sreće i blagostanja, a mi kao bošnjački narod to najbolje znamo.

Boli me duša, srce mi često zatreperi, kad nažalost čujem da nas iz dijaspore u svom zavičaju nazivaju "stranci", a kad smo ovdje, u tuđoj zemlji, opet nas nazivaju "strancima". E pa šta smo onda, gdje smo se to pogubili? To se mora zauvijek iskorijeniti!

## Put u tuđinu

Na polasku mome
padala je kiša,
kao tuga moja
sve jača, a tiša.
Dok polako krećem,
ne znam šta je teže,
daljina ili želja
što za dom me veže.
Dok ja sanjam bajku
gradova i ulica,
ja ostavljam majku
i sva draga lica.

## Rasuti po svetu

Slušam priču o mnogima rasutim po svijetu,
neko morao, neko svojom voljom, a u duši s bolom.
Sudbina je i mene odvela, otidoh iz svog sela,
sve sam svoje ostavila, da bih svoj cilj ispunila.

Otišli smo, ostavili roditelje, cijele familije,
niko od nas slutio nije, kakve muke tuđina krije.
Mnogi od nas, nijesu više ni vidjeli kuće svoje,
zaboravili naše sunce kako toplo grije,
Izgubili roditelje što za nama želju poniješe,
ne vidoše, ne sretoše, amanet, samo ostaviše.

Mi rasuti po bijelom svijetu i bespuću,
više znamo za očaj, tugu, nego za sreću.◆

# OTPOR PREMA PROLAZNOSTI

*Ovaj tekst je na izvjestan način najava knjige o poznatom likovnom umjetniku Džeku Hodžiću koja bi trebala da izađe iz štampe u maju mjesecu o.g. pod naslovom* ***Džeko Hodžić: Sveobuhvatno.***

Knjiga naslovljena sa **Džeko Hodžić: Sveobuhvatno** nudi vrijedan uvid u sagledavanje ličnosti i djela istaknutog slikara Džeka Hodžića.

Ovaj umjetnik dobio je svojevremeno zasluženu monografiju (2011. god.) koja je do tada pružila sveobuhvatnu analizu i ocjenu njegovog djela i potvrdila njegovo mjesto u istoriji umjetnosti ovih prostora. Ova knjiga je, sada, još jedan interesantan dokument o njemu.

Hodžić je svoj opus započeo krajem 70-ih godina prošlog stoljeća. Od tih godina do danas on se potvrđuje kao stvaralac od kontinuiteta, kao umjetnik koji je izgradio svoj slikarski stav. U tom umjetnikovom stavu subjektivizam ima status osnovnog načela. (Riječ je o izrazito subjektivističkom viđenju svijeta i vremena i u njima čovjeka). U svom dosadašnjem višedecenijskom kreativnom radu on je odlučnim koracima napredovao uzlaznom linijom stvaralačkog diskursa, dovodeći neprestano u pitanje tradicionalne prostoumne definicije estetike.

Tokom tog dugog stvaralačkog procesa savremena likovna kritika pratila je njegovu umjetničku karijeru sa dužnom pažnjom, o čemu svjedoči veliki broj napisa. Pored uvodnih tekstova samog slikara Hodžića koji u kratkim crtama predstavlja svoj životni i umjetnički credo, ova knjiga sadrži i jedan broj tekstova likovnih kritičara i intelektualaca o stvaralaštvu pomenutog umjetnika; tu su i fotozapisi njegovog novog ciklusa *Portreti (Autoportreti)*, zatim stihovi pjesnika posvećeni umjetniku, te jedan broj brižljivo odabranih reprodukcija Hodžićevih likovnih djela; tu je i sažetâ njegova biografija.

Likovni umjetnik Džeko Hodžić svoj

■ Piše: **Faruk DIZDAREVIĆ**

dosadašnji opus realizovao je u preko 20. ciklusa slika (precizno 24). Pomenućemo neke od njih. Među prvima su *Zlatarev prsten* i *Sjeme mladog bora*, zatim nešto kasnije *Počitelj, Ljudi iz sjene, Stradanja, Ratni crteži, Pisma iz svemira,* i tako dalje, pa sve do skorašnjih serijala *Apokalipsa* i *Oteta zemlja* i najnovijeg *Portreti (Autoportreti)*. Realizaciju svakog ciklusa prate na desetine skica i crteža. Tako nastaje ta izložbena cjelina.

U ovoj knjizi, rečeno je, objavljuje se jedan broj tekstova kojim su kroz različita mišljenja i stavove predstavljeni razvojni tokovi Hodžićevog umjetničkog stvaralaštva. Osobenost koju Hodžićevo djelo pokazuje od samih početaka sačuvalo se do danas. Dvije filozofske discipline su, naročito posljednjih godina, u izuzetnom zamahu – etika i estetika. Razlog leži u etici. Novi, svakodnevni problemi industrijskog društva: ideološko-vjerske suprotnosti, ratovi, ekologija, nezaposlenost, genetika... stalno povećavaju potrebu za etikom. Razlozi za pridodavanje estetike etici leže na drugom mjestu. Svoj polet estetika ima da zahvali ne spoljašnjim posledicama, već jednom unutarnjem faktoru procesa racionalizacije, naime, okolnosti da se istina kao vodeća kategorija naučne racionalnosti sve više pokazivala/prikazuje kao estetički obojena. Tako je i estetika postupno napredovala ka jednoj fundamentalnoj disciplini. Kovanica *est/etika*, formirana zajedničkim skraćivanjem *estetike* i *etike,* treba da označi onaj dio estetike koji *sam po sebi* sadrži etičke momente. Estetička teorija je važna, ne samo po sebi, već i za utemeljenje vrjednovanja i kritike. Pitanje o jednoj takvoj est/etici može se ovom prilikom govoriti samo na nivou jedne skice.

Zašto pominjemo ove katagorije? Zbog toga što su one vrlo relevantne za Džeka Hodžića i kao čovjeka i kao umjetnika. Njegov umjetničko-stvaralački i intelektualni angažman je veoma širok. U nadahnutom otporu prema prolaznosti on to sugeriše svojim umjetničkim djelima. Njegovo stvaralaštvo prevazilazi uže područje; ono obuhvata šire tematske oblasti estetičkih istraživanja i obuhvata tematske oblasti istorije, sociolagije umjetnosti, kulturologije, kao i mitologije i filozofske antropogije. I ljubitelji slikarstva i likovni kritičari saglasni su da je riječ o autentičnoj pojavi u bosanskohercegovačkom slikarstvu, umjetniku velikog likovnog zamaha i široko zasnovane kreativne komunikacije.

Slikar Džeko Hodžić se, između ostalog, bavi problemom čovjekove alijenacije, egzistencijalne ugroženosti i njegovog spasenja. Ciklus Apokalipse pregled je ne samo estetičkih već i istorijskih i filozofskih stanovišta kakvim do sada

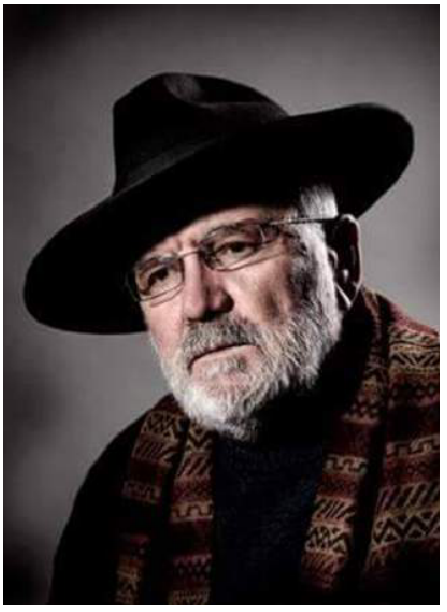

■ *Džeko Hodžić*

naša likovna umjetnost nije raspolagala. On se sve snažnije zagledâ u život praćenjem energije koja čovjeku dopire iz unutrašnje projekcije ideja.

Svijet, to oduvijek znamo, nije ružičasta luka u kojoj možemo naći spokoja, nego vjetrometina istorijskih događaja i mijena, pripravna da oduva krhko tijelo čovjeka, i raznježenog umjetnika. U ciklusu slika *Oteta zamlja* Hodžić iskazuje pobunu što čovjek živi u stegama, što negativne ljudske sile otimaju čovjeku slobodu, domovinu, prirodne resurse, ruše individualnu i kolektivnu čovjekovu sudbinu. Hodžićeve likovne meditacije kojiput dobijaju obrise dobro osmišljene priče i opomene, sa izvjesnom dozom kritičkog pristupa tumačenju čovjekove sudbine ugrožene prevashodno nepoćudnim ljudskim moćima. To se naročito vidi u narečenom ciklusu slika *Oteta zemlja*. Gubljenje domovine, slobode, korijenâ podcrtava dramu gubljenja identiteta, dehumanizacije odnosa među ljudima i potpunog otuđenja. Ova tematika otvara pred „čitačima“ Hodžićevih slika i pitanje slikarevog odnosa prema historiji. Radi se, dakle, o jednoj složenoj i diferenciranoj estetičkoj koncepciji koja potstiče misaoni izazov za gledaoce. To su slike sa kojih, kao likovni fluid, silazi misao o čovjekovoj patnji i bolu. Slikar vodi umjetnički, ali na izvjestan način i društveni dijalog sa vremenom i o vremenu današnjem.

U poslednje vrijeme Hodžić se je opredijelio za portret (autoportret) kojim traži u sebi korijene. Slikar nastoji da u svakom od njih ovaploti određenu unutarnju energiju kojom, kao mislima, ozračuje prostor. Svedene forme ciklusa autoportreta, odlučno definisane kao misao o čovjeku koji traga za slobodom i identitetom, gdje se utišanom paletom akomuliraju iskustvo *moderne*, mišljenja smo zauzeće značajno mjesto u njegovom stvaralaštvu. Ove slike djeluju kao posvećeni lirski (artistički) zapisi o čovjeku između mašte i stvarnosti, sna i jave, sudbinski određenom da se snalazi u haotičnom poretku stvari i bori za unutarnji sklad i ravnotežu koju mu ne pruža darivani život, po mjeri i zaslugama. Hodžić je slikar i filozof, maštovnjak raspet preko doboša u koji udaraju podjednakom snagom grubi i nježni, razumni i nerazumni ljudi koji atakuju na čovjekovu senzibilnu strukturu i onî koji smiruju uznoseći život povremeno i do najljepše ljudske egzistencije.

Rekonstrukcija Hodžićeve estetičke pozicije je veoma zahtjevan i nimalo jednostavan misaoni zadatak. Ova knjiga/dokument potencira inspirativnu i bogatu likovnu biografiju Džeka Hodžića. Mišljenja smo da će ovo interesantno štivo savremenicima kao i onima koji tek dolaze približiti ličnost i djelo ovog umjetnika. Istoričarima umjetnosti biće ovo zanimljiv dokument u istraživanju vremena u kojem je ovaj slikar živio.

Bez pretjerivanja, kazaćemo i mi da je ovdje riječ o autentičnom stvaralačkom životu, jer, kako se jednom švajcarski likovni umjetnik Antoin Twerenbold izrazio, ovaj umjetnik svuda oko sebe zrači autentičnom stvaralačkom aurom. Ljepota i traganje ovog umjetnika imaju duboki smisao u potrebi da nas pred razjedinjenim svijetom uvede u traženju istine. A njegova istina je u slici, njenom motivu, boji, ekspresiji...

Zaključimo na kraju da knjiga **Džeko Hodžić: Sveobuhvatno** svojom sadržajnošću i dokumentarnošću i komunikacijskim kvalitetom na najbolji način potvrđuje ideju da likovna umjetnost kojoj je ovaj izuzetni čovjek i autor posvećen, tvori izvanredan kulturološki smisao.◆

■ *Faruk Dizdarević i Džeko Hodžić sa otvaranja njegove izložbe „Oteta zemlja“*

## Esej o Pjesmi o Limu Huseina Bašića

# POETIKA POVRATKA I IDENTITETA

Husein Bašić govorio je da ne prođe nijedna noć a da mu kroz um ne promine rijeka Lim. Ova rijeka za njega nije bila samo geografski pojam, već neiscrpni izvor nadahnuća, simbol vječnog toka, snaga koja spaja prošlost, sadašnjost i buduća vremena. Lim je bio njegova inspiracija, utočište u kojem su se preplitale uspomene, snovi i priče, vječni sagovornik, u kojem je nalazio i mir i nemir, tihu pjesmu i glasnu buru. U njegovim stihovima Lim nije bio samo voda koja teče, već rijeka koja nosi dušu zavičaja, njegovu ljepotu, tugu i ponos.

Husein Bašić, rođen 1938. godine u Brezojevici kod Plava, jedan je od najvećih bošnjačkih književnika i čuvara kulturne baštine plavsko-gusinjske doline. Njegova književnost duboko je ukorijenjena u nasljeđu ovog kraja a kroz svoja djela uspio je da prenese emotivnu povezanost sa zavičajem, identitetom i tradicijom. Bašićeva djela odišu duhovnim nasljeđem njegovog naroda, ona prenose priče i osjećaje koji su duboko usađeni u kolektivnoj svijesti ljudi ovog podneblja. Njegova poezija, često inspirisana prirodnim ljepotama i istorijskim previranjima, odiše specifičnim osjećajem nostalgije i čežnje za domovinom. Kao jedan od najvažnijih glasova bošnjačke književnosti, Bašić je ostavio neizbrisiv trag. Pisao je o univerzalnim temama, migraciji, pripadnosti i povratku, svojim je stvaralaštvom oživljavao duh prošlih vremena i čuvao kolektivno sjećanje svog naroda. Njegova poezija i proza obuhvataju univerzalne poruke o gubitku, ponovnom nalaženju i vječnoj vezi s korijenima.

U Pjesmi o Limu Lim se pojavljuje ne samo kao rijeka već i kao simbol vječne povezanosti sa zavičajem i identitetom, što ovu pjesmu čini jednim od najvažnijih Bašićevih poetskih ostvarenja. Dotaknuvši teme koje su univerzalne i

■ Piše: **Senada ĐEŠEVIĆ, profesor**

vanvremenske, Bašićeva poezija nadilazi vremenske i prostorne granice, što njegov rad čini relevantnim i u savremenom kontekstu.

Husein Bašić je pjesnik, prozaista, esejista, autor koji je svojim stvaralaštvom doprinio očuvanju bošnjačke i crnogorske kulturne baštine, te su njegove pjesme i prozna djela prepoznati kao važan segment književnog kanona na ovim prostorima. Pjesme poput Pjesma o Limu ne samo da su lirske refleksije o zavičaju već i duboka promišljanja o identitetu, egzilu i povezanosti s prirodom i prošlošću. Bašićev stil karakterišu bogata simbolika, duboka emocionalna intonacija i pažljivo odabrane stilske figure koje oživljavaju pejzaže Plava, kao i unutrašnji svijet lirskih subjekata.

Kroz cijelu svoju karijeru Bašić je pisao o zavičaju, ali u ovoj pjesmi dostiže dublje filozofske sfere. Ne slavi samo prirodu već ulazi u raspravu o suštinskoj ljudskoj potrebi za povratkom korijenima, osjećaju pripadnosti i potrazi za smirenjem. Rijeka Lim, koja protiče kroz plavsku dolinu, nije samo geografski pojam već ključni simbol pjesme – rijeka je metafora za tok života, za neprestano vraćanje zavičaju, i fizičkom i duhovnom. Kroz tu povezanost Bašić reflektuje ljudsku potrebu da pronađe balans između prošlosti i sadašnjosti, tuđine i doma, između sopstva i zajednice. Lim u pjesmi simbolizuje vječnu vezu između čovjeka i prirode, između pojedinca i njegove prošlosti, koja nikada ne nestaje, već je stalno prisutna u čovjekovom unutrašnjem životu.

U Pjesmi o Limu Bašić koristi prirodu, a posebno rijeku Lim, kao ključni motiv za stvaranje snažnih pjesničkih slika koje prenose emocionalni naboj čežnje, mira i povratka. Već u stihovima „voda mi se tvoja odazove, nebo mi se otvori, put se pokori“ primjećujemo personifikaciju rijeke Lim. Ovdje rijeka postaje živi entitet, simbol duboke povezanosti lirskog subjekta s prirodom i zavičajem. Personifikacija Lima, kao prirodnog fenomena koji odgovara na subjektov poziv, stvara sliku harmonije čovjeka i prirode, sugerišući da priroda aktivno učestvuje u čovjekovom povratku i smirenju. U trenutku kada Lim odgovara, dolazi do jedinstva između čovjeka i zavičaja, sve prepreke nestaju, a subjekt postaje potpuno povezan sa svojim izvorima.

Motiv povratka iz tuđine, prisutan u stihu „kad ti dođem iz tuđine, Lime, napoj me vodom tišicom“, predstavlja, osim fizičkog povratka, duhovnu potrebu za povratkom sebi, svojim korijenima i unutrašnjem miru. Voda se ovdje koristi kao simbol pročišćenja i obnove. Ovom metaforom Bašić Lim predstavlja kao čuvara zavičaja i identiteta, koji pruža emocionalnu obnovu onima koji su izgubili povezanost sa svojim korijenima. Ovaj motiv pročišćenja jasno govori o emocionalnoj ispunjenosti koja dolazi s povratkom korijenima. Subjekt se vraća iz tuđine kao neko ko je bio izgubljen, te

kroz povezanost s Limom pronalazi duhovni mir i unutrašnju stabilnost.

Slike „neba mramorom“ i „gore sedefom“ metafore su koje pojačavaju osjećaj vječnosti i trajnosti zavičaja. Nebo od mramora i planine od sedefa simbolizuju nepromjenjivost i postojanost zavičajnog pejzaža, stvarajući sliku vječne ljepote i čvrste povezanosti s prošlošću. Bašić kroz te slike uspijeva da prenese ideju da je zavičaj nešto što nadilazi fizičko vrijeme i prostor. Zavičaj je prisutan i u svijesti pojedinca, u njegovoj duši, gdje pejzaži postaju simboli onoga što je trajno i nepromjenjivo. Bašić time naglašava snagu identiteta i kulturne baštine kao vječnog izvora inspiracije i duhovnog smirenja.

Stilske figure, poput metafora i personifikacija, čine Bašićevu poeziju snažnom i slikovitom. Metaforom „veži me granom besanom da ti više nikad ne odem“ pokazuje vezanost za zavičaj, sugerišući da je veza između čovjeka i njegovog zavičaja neraskidiva. Slika grane koja vezuje subjekt pojačava osjećaj duboke ukorijenjenosti i povezanosti s prirodom. Bašić putem ovih stilskih figura uspijeva da prenese duboku misao o tome da čovjek ne može istinski napustiti svoje korijene, jer su oni dio njegovog unutrašnjeg bića. Lim ima aktivnu ulogu u subjektovom povratku, on je most između prošlosti i sadašnjosti, između otuđenja i pripadanja.

Jezik pjesme je pažljivo biran, kako bi se postigla harmonična veza između prirode i osjećanja lirskog subjekta. Bašić koristi slikovit i ritmičan jezik, bogat pjesničkim slikama, koji se prirodno uklapa u opise prirode i stvara osjećaj smirenja i spokoja. Iako nenametljiv, ovaj jezik izuzetno je snažan: uspijeva da prenese dubok emotivni doživljaj, povezujući čitaoca s prirodnim svijetom i temom povratka. Bogatstvo slikovitih elemenata u Bašićevoj poeziji daje pjesmi univerzalnu privlačnost, omogućavajući čitaocu da se emotivno poveže s motivima povratka, identiteta i unutrašnje potrage. Ton pjesme je meditativan, usmjeren ka unutrašnjem svijetu subjekta koji traži povratak svojoj biti, a prirodni motivi kao što su voda, nebo i planine dodatno pojačavaju tu unutrašnju potragu.

Pjesma o Limu nije samo oda rijeci Lim, ona je i duboko razmišljanje o povratku, identitetu i vječnoj vezi između čovjeka i zavičaja. Ovom pjesmom Bašić naglašava nepromjenjivost zavičaja kao duhovnog utočišta koje čovjeka uvijek poziva nazad, nudeći mu mir i obnovu. Bašićeva pjesma nudi bezvremensku poruku, posebno relevantnu u savremenom svijetu punom migracija i otuđenja, gdje potraga za identitetom i povratak korijenima postaju univerzalne teme. U svijetu koji se često suočava s pitanjima migracije i otuđenja, ova pjesma nosi poseban značaj jer simbolizuje čovjekovu vječnu potragu za smirenjem i pripadanjem, a Lim postaje vječni simbol te povezanosti sa zavičajem, identitetom i korijenima.◆

## *Pjesma o Limu*

***Kad te zovnem zeleni Lime***

***voda mi se tvoja odazove***

***nebo mi se otvori***

***put se pokori***

***polje se pokloni***

***da ti dodem.***

***Kad ti dođem iz tudine Lime***

***napoj me vodom tišicom***

***okuj mi neba mramorom***

***ogradi s gore sedefom***

***veži me granom besanom***

***da ti više nikad ne odem.***

**Husein Bašić** je rođen 1. februara 1938. godine u Brezovicama, Plav. Umro je 3. novembra 2007. godine u Podgorici. Ostavio je bogatu riznicu proznih i poetskih djela, te djela o usmenoj književnosti. Tokom gotovo pet decenija stvaralačkog rada napisao je deset romana, jedanaest knjiga poezije, tri knjige priča i novela, dvije knjige antiratnih prozno-poetskih tekstova. Priredio je i devet knjiga iz usmene književnosti. Za svoj stvaralački rad dobio je brojna društvena priznanja i nagrade od kojih izdvajamo: Trinaestojulsku nagradu za roman „Tude gnijezdo“ (1981), nagradu „Blažo Šćepanović“ za knjigu poezije „Od sunca ogrlica“ (1970), nagradu „Isak Samokovlija“ za knjigu priča „Neviđena zemlja“ (1973) i prvu nagradu na jugoslovenskom konkursu povodom 40-dišnjice oslobođenja zemlje od fašizma za roman „Krivice“ I i II (1986). Njegovo djelo je zastupljeno u školskim programima Crne Gore i Bosne i Hercegovine, kao i programima za manjine u Srbiji i Kosovu. Za cjeokupno životno djelo dobio je „Povelju Kulina Bana“ (2005), najvišu nagradu koju dodjeljuje Bošnjačko nacionalno vijeće sa sjedištem u Novom Pazaru. Bošnjačko vijeće u Crnoj Gori ustanovilo je nagradu za književnost pod imenom „Husein Bašić“ (2009). Bašićevo ime nose kulturni centar u Plavu i ulice u Bijelom Polju i Vitomirici.

Bašićev roman „Crnoturci san i jazija“ uvršten je u ediciju „Sto slovenskih romana“, međunarodni projekat koji je pokrenula Slovenija, a priključile su se Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Srbija, Hrvatska, Makedonija, Poljska, Rusija, Belorusija, Ukrajina i Bugarska.

Bašić je idejni tvorac i utemeljivač „Almanaha“ (1993), najznačajnije kulturne institucije Bošnjaka u Crnoj Gori koja je postala nezaobilazni svjedok sveukupnog kulturno-istorijskog trajanja Bošnjaka na ovim prostorima. Učestvovao je i u stvaranju i radu Crnogorskog PEN Centra, Crnogorskog društva nezavisnih književnika i Dukljanske akademije nauka i um-jetnosti, kulturnih institucija koje su imale izuzetno važnu ulogu u razvijanju ideje o Crnoj Gori kao nezavisnoj državi.

Objavio je knjige poezije: „Od sunca ogrlica“ (1970), „Bestražje“ (1972), „Prošle očí“ (1974), „Utra“ (1979), „Jato u nevidjelu“ (1980), „Breme“ (1986), „Uzma“ (1986), „Sjutradan“ (1987), „Glasovi s vode“ (1987), „Kad su gorjele Božje kuće“ (1994. i drugo dopunjeno izdanje 2002) i „Čuma“ (1997); knjige antiratnih prozno-poetskih tekstova: „Smrt duše“ (1992) i „Trag po tragu“ (1997); knjige priča i novela: „Neviđena zemlja“ (1973), „Trpija“ (1984) i „Vjetar s Prokletija“ (1985); romane: „Tude gnijezdo“ (1980, 1990, 1998, 2000), „Krivice“ I i II (1986), „Kolovrat“ (1993), „Crnoturci - san i jazija“ (1996), „Pusta vrata“/ „Krivice“ III (1998) i ciklus romana „Zamjene“ 1-5 (2000, „Tude gnijezdo“, „Kapija bez ključa“, „Kosti i vrane“, „Pusto tursko“, „Bijeli Azijati“); knjige iz usmene književnosti Bošnjaka/Muslimana iz Crne Gore i Srbije: „Crni dukati“ (1970), „Ispod zlatnih streha“ (1972), „Može li biti, što bit ne može“ (1989. i 1991), „Zeman kule po ćenaru gradi“ (1991), „San i pola života“ (1996), „Antologija usmene lirike Bošnjaka iz Crne Gore i Srbije“ (2003), „Antologija usmene epike Bošnjaka iz Crne Gore i Srbije“ (2003), „Antologija usmene proze Bošnjaka iz Crne Gore i Srbije“ (2003), „Hrestomatija usmene književnosti Bošnjaka iz Crne Gore i Srbije“ (2003).

U poodmakloj fazi bolesti, osjećajući da nema više snage za novi, veći prozni poduhvat, Husein Bašić je je radio na poeziji objavljenoj u četiri knjige: „Utra“ (Nolit, Beo-grad 1979.), „Uzma“ (Udruže-nje književnika Crne Gore, Titograd 1986.), „Sjutradan“ (Univerzitetska riječ, Nikšić 1987.), „Čuma“ (Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica 1997.). Tako je nastao rukopis kojem je dao naslov „Nedovršene tuge“. Ostavio je amanet da se objavi kad se za to stvore povoljni uslovi. Knjiga je objavljena 2017. godine, deceniju od preseljenja autora u bolji svijet.

## Selvija Ferizović: „Razlog bez buntovnika“

# Naučila sam da ljude treba vidjeti, ne samo gledati

Selvija Ferizović, mladi i ambiciozni glas na književnoj sceni tromeđe bez međa, kategorično i bez ustručavanja je izabrala da bude na strani intelektualno-duhovne elite.

Takav utisak nameće se poslije promocije njene zbirke poezije “Razlog bez buntovnika”, u kojoj višestruko talentovana i razuđena autorka, polimorfno i fragementarno, traži izlaz iz svakodnevnog košmara i nesanice. Najčešće sudbinski zagledana u tragove prijevoda svog imena, čije značenje utjeha, umnogome otkriva blagu, nježnu i miroljubivu prirodu sedativnog dejstva.

Zatečena na hegelovskom prelazu “An sich”- Od sebe i ka sebi, najradije put putuje, na sandžačkim koridorima nade. Selvija traga i pronalazi optimizam, riječi utjehe i nazire svjetlo u balkanskom ćorsokaku, u kome većina onih što su slučajno ili namjerno legli na maglovitu rudu, čim otvore oči, kao po inerciji, brže-bolje su poželjeli da ih zauvijek zatvore. I da odlazeći okrenu leđa tradicionalnoj neizvjesnosti:

*“Odlaze ljudi.*

*Nekad su bježali od rata, danas bježe od posljedica rata.*

*Bilo je najteže prihvatiti to da lajt motiv odlaska nije novac, već mir. Ovdje ga, nažalost, nikad nije ni bilo.*

*Idealisti će reći da je mir u čovjeku, realisti će se složiti, uz digresiju, da je mir u čovjeku koji zanemari etiku, empatiju i želju za pravdom.*

*Sve to ne mijenja činjenicu da odlaze ljudi.*

*A, kad se vrate, niko od njih ne govori o novcu, već o miru: o infrastrukturi, o ekonomiji, o pravosuđu, slobodama, o pravilima, o obavezama, o navikama, o načinima… o životu. Govore, kao da pre nisu znali da to postoji.*

*Govore već decenijama unazad, a mi se i dalje čudimo.*

■ Piše: **Prof. dr. Esad KUČEVIĆ**

*Nije glad ono što tjera ljude sa ognjišta, već sitost.*

*Siti svega što država nudu, odlaze.*

*(Siti mržnje, odlaze!)”.*

Selvija Ferizović i kad govori u šali prepunoj zbilje, vješto balansira na ivici apsurda i brutalne realnosti. Neumorno pravdoljubivo svjedoči, o jalovom povjerenju u etiku i estetiku, jer “*Ne brinite: Svemir pamti, pa vrati*”.

Hronološki je razapeta između karakterističnih amplituda koje formatizuju zbunjujući karakter, ispoljen od stidljivosti i plašljivosti do vrlo otvorenog izražavanja prijateljstva, krunisanog izlivom emocija i prepoznavanja znakova pored životnog puta. Negoduje i ne slaže se da je “*bolje išta, nego ništa, ali je bolje je ništa, nego svašta*”.

U njenom lirskom stvaralaštvu, uz intuitivnu pratnju velikodušnosti i nesebičnog davanja prema najbližima, ipak je osjećajnost osnovna crta, iz koje vulkanski izvire urođena sposobnost pronicljivog pamćenja detalja i događaja, što drugima, a naročito drugačijima, djeluje beskompromisno, iako se iza tog armiranog oklopa krije (ne)sigurna priroda, okrenuta običajima i prošlosti. Bez obzira na očiglednu sklonost prema sanjarenju, ponajviše se bazira na instinkt i intuiciju, prevashodno zbog najače biološke veze prema porodici. Vjerna zavičaju i istomišljenicima, kao jednoj kući, sinonimu sigurnosti zbog kojeg bi svoj Kutak ponijela sa sobom, kad bi mogla, baš kao što njen horoskopski znak rak nosi svoj oklop.

U čežnji za mirnijim snom, nerijetko traži predah u mentalitetskoj usamljenosti, kako bi poslije Punog mjeseca obnovila energiju, te onda iznova ljubazno i predusretljivo pronašla utočište u književnosti. Ispletenu od prizvuka uspomena, iako u ormaru čekaju neraspakovane stvari, radoholički, kao svaki ljubitelj starina, Selvija Ferizović u prilog najsentimentalnijeg neprikosnovenog romantičara savršeno i ponosno dijagnostikuje simptome zajedničke ranjivosti, apostrofirane u pjesmi “*Identitet*”:

*“Ovaj momenat teški klešem u papir,*

*da opomena budem budućem naraštaju.*

*Današnjom generacijom podrugivat će se budućnost,*

*zvanično zaludivanje:*

*Imunitetom protiv identiteta.*

*A, odlaze.*

*Djeca odlaze.*

*Naša djeca odlaze.*

*I šta mi drugo ostaje osim da opstanem,*

*na bojnom polju gdje iz zasjede vrebaju*

*glad, bijeda i siromaštvo.*

*Ako zaćutim, zgaziće me,*

*ako progovorim, kazniće me.*

*Ja sam manjina te cjeline*

*i kriv sam.*

*Kriv sam što tako mali želim biti cio.*

*Ja sam greška reljefa.*

*Ja sam bolna tačka geografske karte.*

*Ne pripadam tu gdje sam,*

*ne znaju da postojim tamo gdje pripadam.*

*Niko me neće,*

*i samo zatočenici navike vole me*

*dok ne osjete miris putnih isprava.*
*A, šta mi drugo ostaje osim da opstanem,*
*da kad se vrate,*
*kad se naša djeca vrate*
*imaju gdje da se vrate.”*

Uporedo, suptilno i saglasno natalnoj karti i lunarnom kalendaru. U vremenu u kojem se suština često zamagljuje iluzijom, u kojem se riječi troše i gube na značenju, Selvija Ferizović pripada rijetkoj vrsti posebnih intelektualki koje ih doživljavaju kao svetinju. Zato ne čudi što inspirativno i nadahnuto, kalimerovski priznaje: ”Naučila sam da ljude treba vidjeti, ne samo gledati”.

Nije onda iznenađenje što je Selvija multitalentovani romanopisac, pjesnikinja i pripovjedač, kolumnistikinja i nagrađivani video režiser, pripada upravo tom krugu onih čiji su odgovori promišljeni, jasni i satkani od iskrene potrebe da se kaže nešto što ostavlja dubokoumni trag. Poput po(r)uka iz pjesme “Istina”:

*“Odvajkad se kantar o istinu klati*
*od tereta silnog počeo da puca,*
*pre nego smo pali morali smo stati*
*i odložit negde kamena nam srca.*
*Gledali smo skupa sav jad i strahotu*
*bez trzaja u svom komfornom životu,*
*bez straha i stida, bez imalo tuge*
*sad tim strahom gledamo i jedni u druge.*
*Gledali smo skupa kantar što se klati,*
*i napukle karike glad je precenila,*
*zato deca s nama danas neće pasti*
*jer deca ni onda nisu bila kriva.*
*Odvajkad se kantar o istinu klati,*
*od tereta silnog počeo da puca,*
*pre nego smo pali morali smo znati,*
*koliko je teška nevinoga suza.*
*Ima nečeg svevišnjeg u ovome trenu,*
*dove što su padale ko zvezde na tremu*
*oči što se strahom sklopiše pred gardu,*
*naš hal neizmerno podseća na pravdu.”*

Najbliže satiri i odlučno sarkastično. Pod pseudonimom Luz, kao po obligatornom pravu, dobronamjerno i suštinski, suprotno neizbježnim pešterskim adetima. Valjda zato njeni poetski odgovori na jednostavna pitanja ne odaju samo skromnost, već i duboku misaonost posmatra dunjaluk izvan nametnutih kalupa i stega.

Više nego dovoljno Selviji Ferizović da u svom stilu, individualno i sebi svojstveno, razumije emocije skrivene ispod riječi, pogleda i gestova. Dostojanstveno, jedan dan u životu, makar u ukrštenim riječima.

Uspravno i ispravno. Na razboritom elhanu, sve počiva. ◆

■ **Selvija Ferizović**

# OBJAVLJENA ZBIRKA PRIČA „KONJANIK TAME“ BOŽIDARA PROROČIĆA

## Koncentrični krugovi naracije

U izdanju Javne ustanove „Ratkovićeve večeri poezije“ iz Bijelog Polja od nedavno je pred čitaocima u Crnoj Gori o regionu zbirka priča poznatog crnogorskog književnika i publiciste sa Cetinja Božidara Proročića pod nazivom **„Konjanik tame“.** Riječ je o dvadest i dvije priče širokog tematskog raspona, koje su, sva je prilika, nastajale u dužem vremenskom periodu. Takva vremenska činjenica uobličava jednu od značajnih karakteristika ove knjige budući da ocrtava tragove spisateljske evolutivnosti Božidara Prororočića. To se gotovo otvoreno očituje kroz tematske varijacije koje su zaokupljale njegovu spisateljsku pažnju kroz različite etape interesovanja i stvaralačke imaganicije.

Naviknuti na njegovu izuzetnu stvaralačku plodnost kroz brojna publicistička djela sa različitim tematskim preokupacijama, eseje, osvrte i angažovane tekstove koji skreću pažnju crnogorske i regionalne javnosti, Božidar Proročić je eksponiran kao markantan stvaralac na planu afirmacije univerzalnih ljudskih i društvenih vrijednosti, odnosno onoga što se u Crnoj Gori prepoznaje pod kolokvijalnom sintagmom „**čojsko i sojko“**. Bez sumnje, ključ etičke spisateljske dosljednosti Proročić čvrsto drži u rukama i kada je riječ o najnovijem proznom literarnom ostvarenju. Naime, u knjizi „Konjanik tame“ razvija koncentrične krugove naracije u kojima prepoznajemo nekoliko srodnih tematskih cjelina koje zapravo struktuiraju zbirku priča o kojoj je riječ.

Nadahnut viteštvom svoga zavičaja i mudrošću lovćenskih visina, napojen predanjima, mitovima i legendama

■ Piše: **Salko Luboder, publicista**

svoga okruženja, koji su očigledno od ranog djetinjstva zaokupljale njegovu radoznalost kao osobe već predodređene da perom sebe legitimiše, Proročić u prvi plan čitalačke percepcije stavlja tradicionalne vrijednosti crnogorskog čovjeka – ljudskost, prijateljstvo, kumstvo, čojstvo i hrabrost nad sobom i drugima. Sve to povezuje spontana, prirodna i pitka priča koja otiče sa izvora života, nekada davnašnjeg, iskonskog i arhetipskog, a s vremena na vrijeme Proročićeva naracija nas vezuje za današnje vrijeme i njegove izazove.

Božidar Proročić zbirku priča ***„Konjanik tame“*** podastire kroz četiri tematske cjeline. Okosnicu i pripovjedački temelj knjige, koja će bez sumnje predstavljati zapaženu proznu literaturu na književnoj sceni Crne Gore i regiona, čine nesvakidašnja, ne rijetko i uzbudljiva, životna iskustva naratora ovih kazivanja, koja su data u prvom licu jednine, tako da djeluju posve prirodno i spontano. Jezik je jasan, prijemčiv, sa svedenom stilskom organizacijom. U suštini priče donose etičke i filosofske poruke i nadasve životne vrijednosti literarizovane alhemijskim umijećem i transponovane u književne tekstove kao tragove naših sudbina.

Knjigu otvara priča ***„Molitva u magli“*** koja čitaoca današnjeg vremena uvodi u davnašnje kanone tradicije, kumstva, običaja, svetaca i narodnih vjerovanja, s nadom da ćemo poniranjem u vrijednosti minulih vremena izvući makar neku od pouka koja neće drastično odudarati od matice ovovremenog življenja. Naravno, svaka od Proročićevih priča ima slojevite poruke i vrijednosti imanentne magiji čitanja, te zbog toga zbirka priča zaslužuje posebnu čitalačku pažnju i intelektualnu posvećenost.

U istom tematskom ciklusu, istina izmještanjem radnje u drugo vrijeme i ambijent, u pripovijesti pod naslovom ***„Pismo“,*** odslikavajući kolonizaciju ljudi sa naših prostora i navikavanje na životne okolnosti u novoj sredini, Proročić, kroz vješto postavljanu narativnu mrežu, u fokus ponovo stavlja etički ideal i uneverzalne vrijednosti poštenja i ljudskosti. Stoga se i ova priča može uzeti kao paradigma moralnosti, odnosno životna pouka da se u ovozemaljskom životnom trajanju valja držati etičkih normi čak i u okolnostima kada vam se učini da vam može i drugačiji biti.

U skokovitoj vremenskoj perspektivi, kroz još jedan pripovjedački medaljon, odnosno kroz priču pod naslovom ***„Koliba u planini“,*** Božidar Proročić

nanovo potvrđuje svoj moralni spisateljski kredo, osnažujući poznatu aksiomatsku postavku da bez unverzalnosti zapravo nema umjetnosti. U priči o kojoj je riječ, kroz fabularni sažetak obuhvata spasavanje bespomoćnog turskog oficira zatečenog u životnoj opasnosti, luk naracije se ponovo penje do nivoa da visoko uzdiže čojstvo i vrlinu.

Čini se da svega tri sekvence iz inače obimnijeg narativnog opsega zbirke priča **„Konjanik tame“,** koje su iz razumljivih razloga date u najracionalnijem formatu, ipak dovoljno jasno i posve uvjerljivo ukazuju na književne, etičke i sociokulturne vrijednosti Proročivoćevog štiva koje je pozicionirano u tematskoj cjelini na koju je prethodno skrenuta pažnja.

U smisaonoj i sadžinskoj skladnosti sa vrijednostima i osobenostima koje smo segmentarno osjenčili kao polje etike, čojstva i ljudkosti nadovezuje se tematska cjelina u kojoj Božidar Prororočić literarno eksponira multikulturalnost, po čemu je inače odveć poznat crnogorskoj i regionalnoj javnosti. Istina, riječ je o uslovnoj karakterizaciji. Imeneovanje jednog dijela Proročićeve knjige multikulturalnom prozom na prvo zapažanje može izgledati beslovesno, budući da su kultura i umjetnost univerzalni fenomeni. Međutim, kako sociologija kulture i društveni tokovi naših prostora i vremena u kojem živimo s pravom ukazuju na diferencijacije i nijansiranja takvoga tipa u kulturi i umjetnosti, percepcija ove vrste ipak može imati smisao. Dakle, multikulturalno angažovanje Božidara Proročića je odlika njegovog stvaralačkog i ljudskog ontosa koju godinama unazad velikodušno stavlja na raspolaganje čitaocima njegovih publicističkih i književnih ostvarenja. Praveći žive veze između života i literature, znajući za Proročićeva iskustva vezana za bliske veze sa Bihorom i Bihorcima, prosto ni u književnom odrazu nije mogao da odoli a da taj, za njega očigledno magični kutak dunjaluka, ne uključi u sopstvenu literarnu fikciju. I to jeste vrijedno posebne pažnje. Makar kao dio dobrih spisateljskih namjera i umjetničkog transponovanja onoga što životno iskustvo donosi. I umjesto zaključka - kada je riječ o jasno multikulturalnom tematu u knjizi priča „Konjanik tame“, naročito u aktuelnom sociokulturnom i društvenom kontekstu, treba naglasiti još jednu vrijednu osobenost Proročićevog književnog angažmana - objedinjavanje kulturnog i duhovnog prostora Crne Gore i međuuticaj književnih tradicija.

U pričama ***„Bihor mog djetinjstva“, „Gost je ovdje svetinja“ i „Tvrđava“,*** uz naracije koje reflektuju pojedine aspekte i danas aktuelne bihorske zbilje, odslikavaju se lica i naličja davnašnjice Bihora, koja se došla kao plod Proročićeve književne imaginacije i stvaralačkih premisa kako je nešto bilo ili je moglo biti... I sve su to legitimni književno-stvaralački postupci sa kojima se staje pred čitaoce.

U još jednom analitičkom uvidu u tematske slojeve zbirke priča **„Konjanik tame“,** kroz govor svojih naratora identifikujemo Proročića kako ulazi u vrtove života, mladosti i ljubavi. Svakako radi se o očekivanoj fabulaciji vedrije strane života budući da je riječ o životno mladom autoru, od kojeg s pravom očekuje da se refleksima književnog uključivanja spusti u vrela sokova života, životnih radosti, čežnji i radosti mladovanja. Ovo tim prije ako je osnovana pretpostavka da su priče uklopljene u korice ove zbirke nastajale u dužem vremenskom periodu, što zapravo znači da su nastajale u zamahu pune mladosti autora. No, uprkos i takvoj okolnosti, priče inspirisane ovim temama date su sa puno smisaonosti, decentnosti i metafizičke obuzetosti.

***„Ljubavna kopija“, „Mjesečev san“, „Nostalgija“ i „Jeza mladog kapetana“*** naslovi su priča koji dodatno motivišu da se knjiga **„Konjanik tame“** nađe pod širokom čitalačkom pažnjom budući da svojim sadržajem, vrijednostima i autorskom originalnošću zaslužuje pažnju čitalačke javnosti..

U pripovjedačkom kaleidoskopu **„Konjanika tame“** treba najzad markirati i tematski sloj u kojem su pozicionirane priče sa okrutne i opskurne društvene pozornice. Pripovijesti koje nose tegobu života, delikatne i nekada opsane životne situacije u kojima i sami život zna da bude ulog. Našavši se između odbrane oficirske časti i odnosa prema životu rođenog djeteta, jedan od Proročićevih junaka žrtvuje sina... Otkrivaju to redovi priče ***„Sin pukovnika Vernera“.***

Na kraju, osvrt koji je pred vama nema ambiciju da konvergira sa na našim prostorima odavno poznatim „kultom pozitivne recenzije“ već da odškrine vrata intelektualne radoznalosti za knjigu koja će nesumnjivo obogatiti čitalačko iskustvo i otvoriri nove horizonte percepcije pisane umjetnosti.

**Renomirani izdavač knjige priča Božidara Proročića „Konjanik tame“, kakve su bez sumnje „Ratkovićeve večeri poezije“, svojvrsni su zaštitni znak dobre literature.** ◆

## Tri decenije Baltićevog romana „Fetva“

# Zabrana je vječno priznanje i istina

■ Piše: **Prof. dr. Esad KUČEVIĆ**

Na sandžačkoj tromeđi, život je tradicionalni niz beskonačnih promjena.

Međutim, istorijske sjenke ne mogu da zaklone Sunce. Diktatura, tiranija, restrikcije i tortura, nemaju snagu samo za ono što je poželjno, nego sve granice, čak i laži povećavaju istinu, bio je ubijeđen Murat Baltić, dok u najtežim vremenima, sredinom devedesetih, kad su živi vukli svoje ralo po kostima mrtvih, nije napisao monumentalni roman „Fetva“.

Onda je uslijedio kopernikasni obrt. Istina je silovana, po viševjekovnom scenariju uniformisanih zločinaca čija su ubjeđenja opasniji neprijatelji od laži. Naročito, u životu koji, najčešće nije ono što se događa, već kako praktično reagujemo na podvale.

Istorija je puna primjera pojedinaca i ekstremnih grupa koje su zabranjivale i spaljivale knjige. Na primer, prema legendi kineski car Kin Ši Huang je 213 godine p.n.e. spalio većinu knjiga i zvaničnih dokumenata, u cilju da naredne generacije njegovu vladavinu ne mogu da upoređuju sa onima iz prošlosti.

■ **Murat Baltić**

To, indirektno, znači da nikad nisu bile ćorave samo kutije. Praktično, u ime arogancije, ovdje i tamo, najveći neprijatelj istine nije namjerno smišljena izmišljotina, nego uporan mit da je istina zemlja bez puta, kojoj ne možeš prići nijednom cestom, religijom ili sektom. Poput Baltićevog nekrunisanog romana, koji nije samo refleksija neslavne eprošlosti, već i ogledalo savremenog društva, jalovog da usvoji „ako govoriš istinu, ne moraš pamtiti ništa“.

Ali, tremilienjumske generacije vole ono što je zanimljivo i čudno, bez obzira koliko je istinito ili lažno. Iako se vremešniji čitaoci oslanjaju na ono što je utemeljeno na istorijski provjerenoj istini, čak i ako se čini da je ona obična i prosta, nerijetko i dosadna prosječnoj osobi, željne povoljnih uzročno-posljedičnih istina. Tako je uprkos carstvu orvelovskih laži dočekan Baltićev roman, okrutno kao svetogrđe koje je zabranjeno da se bavi motivima kontradiktorne pravde, moralnih dilema i rigidnosti sistema osmanskog carstva.

Srećom među nesretnim okolnostima, Niče kaže bez lumetnosti umrli bismo od istine i bili najmanje svoji, baš kad govorimo u svoje ime, poput Baltićevih likova čija dramatična priča počinje trenutkom sazivanja putem dobošara, što simbolizuje mimikrijski autoritet bivših kajmakamskih vlasnika vlasti.

U sjeničkom univerzumu, Murat Baltić politički angažovano preispituje društvo, moral i zakon. Kroz hod po mukama autor otresito dokazuje da pravda nije samo pravni fenomen, već prije i poslije svega etičko pitanje, na koje izostaje odgovor, koji se pod maskom bori za ljudsku empatiju i istinu.

U dosljednom traganju za odgovorom na pitanje šta je više višak ili sve, Baltić ide ispred Sijarića i Bašića. Zato njegov književni dragulj višesčojni roman “Fetva” ne samo da budi, već i čuva jezik, običaje i kulturu bošnjačkog naroda, pružajući čitaocu osjećaj da uranja u traumatičnu prošlost koja je opisana sa nevjerovatnom pažnjom prema detaljima.

Fetva je opet instrumentalizovana. U ovom epohalnom djelu, pod teretom kolektivne konfuzije i tjeskobe, ona je islamska pravosudna presuda i zakonska naredba izvršenja smrtne kazne. Ali, fetva kao pojava koliko god bila pogubna, nije strahotna sama po sebi i ne plaši toliko, kao što to čine neke druge pojave koje se javljaju kao njene posljedice.

Osnovna karakteristika fetve je njen autoritarni-konzervativni izvor. Zato, čim se dijagnostikuje uzrok represije postoji mogućnost pokušaja borbe protiv njega ili makar nudi nadu da nešto što ne smije biti objavljeno u jednom vremenskom trenutku na određenoj teritoriji može biti prihvatljivo negdje drugdje. Poput „Kineskog sna”, Ma Đijena koji jeste zabranjen u Kini,

ali je pronašao put do svjetske, čitalačke publike ili će možda u nekom drugom vremenu u kome vlada drugi sistem vrijednosti služiti da oslika duh vremena u kome je bilo zabranjeno, kao što je slučaj sa dragocjenim „Vrlim novim svetom", Oldusa Hakslija ili pak Orvelovom „Životinjskom farmom".

Revolucionarno prije samih revolucionara i vizonarski prije vizionara, Murat Baltić se dubokoumno i neminovno, sad već antologijskim djelom filozofski svrstao uz Platona i njegovu "*Državu*", ili poglede "*O slobodi*" Džona Stjuarta Mila, iako je Džon Lok bio jedan od prestižnih revolucionara, jer nam je svojom teorijom saznanja podario empirizam, u izdvojenom izdanju „*Ogled o ljudskom razumu*".

Nije onda neobično što je fascinirajuće remek djelo Murata Baltića svrstano u kategoriju zabranjenih i osporavanih knjiga iz besmislenih razloga. Na toj listi su „Dnevnik Ane Frank", „Šarlotina mreža", „Avanture Haklberi Fina", „Rječnik Merijam-Vebster", „Vrli novi svet", „Satanski stihovi", „Lolita", „Na Zapadu ništa novo", „Lovac u žitu", „Sinovi i ljubavnici", „Kolevka za macu", „Gospođa Dalovej", „Goli ručak", „Let iznad kukavičjeg gnezda", „Majstor i Margarita", „Najplavije oko"…

Sa podjednakom dozom žaljenja i prezira, iako se ne može poreći da iza nekih zabrana stoje najbolje namjere – kao što je, recimo, prevencija promovisanja stereotipa i diskriminacije, primjer i iskustvo stigmatizacije romana "Fetva" Murata Baltića, poslije tri decenije nameće samo jedan kafkijanski zaključak:

- Put od pojave do stvarnosti, često je veoma težak i dugačak, a mnogi ljudi su veoma loši putnici. Onda, moramo da im oprostimo ako se teturaju i udaraju nas, kao da udaraju u zid.

Možda je zato svaka laž, početak nove istine, koju kao ni zabranjenu ljubav ne treba objašnjavati.

Jer, "Allah naređuje pravednost i dobročinstvo, a zabranjuje bestidnost, odvratna djela i nasilje."

U prijevodu, zabrana ne znači zaborav. Naprotiv, pod Baltićevom sintagmom "pješačenje je uslov mudrovanja", svaka zabrana je poziv na dostojanstvo i ovjerena istina.

Unutar uskih, ali pouzdanih granica. Vječno, duboka i čista. ◆

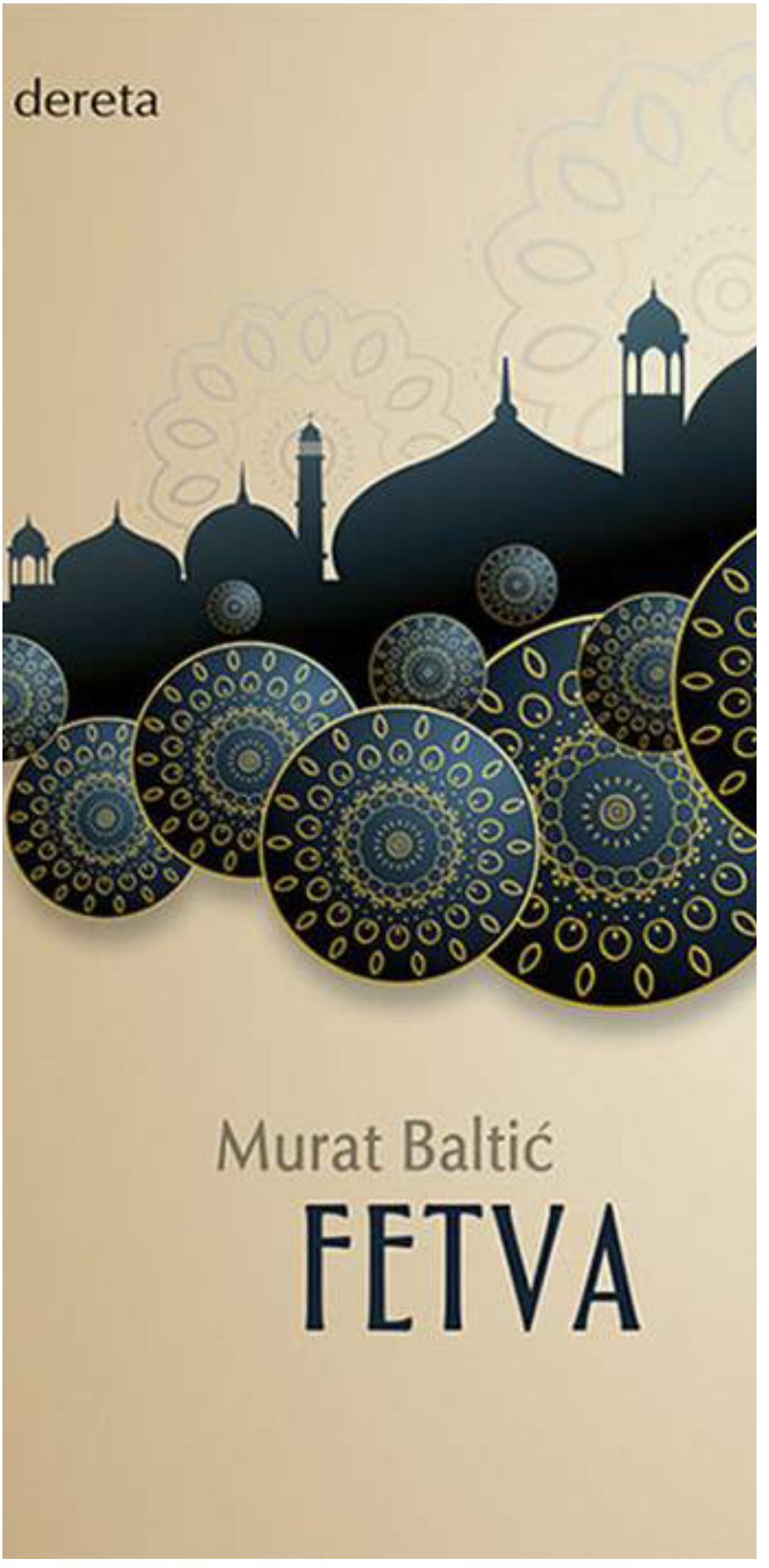

## Iz zbirke priča „Crveni lišaj“

# GROB NA MJESEČEVOM BRIJEGU

Povremeno išao sam da posjetim grob moga prijatelja. Zadnji put, jedva ga nađoh. Bješe dosta zapušten, zarastao u travu. Po suhoj, počupanoj travi, bačenoj pored groba, vidjelo se da ipak, neko dolazi. Neko slabašnih ruku koji nema snage da sve očisti kako treba. Iako znam, da su dugo bili razvedeni, pomislih ko bi mogao drugi biti nego njegova bivša žena. I stvarno pri jednom od tih dolazaka vidjeh je, čisti nešto oko groba. Ostarjela, pogrbljena i blijedog lica više je ličila na sjenku nego na insana. Sačekah, da ode. Da sam joj se javio, morao bih da objašnjavam ko sam i šta sam; tu ženu samo sam jednom vidio, i to na sahrani. I sina sam mu tu prvi put vidio, a po pričanju mog prijatelja nijesu bili u nekoj ljubavi.

Na grobu – ni srpa ni čekića, ni krsta ni polumjeseca – samo jedan poduži kamen, u koji je ukopano udubljenje i u njemu kamena vaza. U vazi, neki plastični cvijet, potpuno izblijedio. Jedva se primjećuje da je nekad bio crvene boje.

Uvijek me dodatno rastuživalo, kad vidim to plastično cvijeće na grobovima. Godinama stoji, kao biljeg tuge, koja blijedi, ne da se preboljeti.

Sjednem na ivicu jednog groba uz njegov. Pustim neku suzu. Zatvorim oči. Pritisnem ih prstima, da ocijedim suze. Iza zatvorenih kapaka, javi se grob mog prijatelja, taj grob pored kojeg sjedim. Ukaza se na jednom mjesečevom brijegu, zapadno od zvijezde Danice. I shvatim, zaista shvatim, da mu je tu mjesto. Tu pod mjesečevom rosom. Nigdje drugo. Kad čovjek pusti suze, pusti ih za nekim dragim, voljenim. Ali, u tim suzama, uvijek ima, i neka puštena zbog sebe, zbog neke svoje sudbine koja mu se odmota pred očima.

Maho bješe dijete iz siromašne seljačke porodice. Otac mu rano umrije od jeftike.

■ Piše: **Bešir LJUŠKOVIĆ**

Majka je bila veoma krupna i snažna žena iz nekog sela sa Pešteri, prava planinka. Takva je bila i njena ćerka, najstarije dijete. On je bio drugo po redu, dijete; za njim su, kroz život, koračala dva mlađa brata. Onog iza njega, Bog bješe nekako obilježio, i u đovdi i u pameti, ali ništa mu nije smetalo da bude dobar moler. Najmlađi brat, bistar, ali belaj. Rano je otišao u Švajcarsku.

Ta najstarija sestra bješe visoka, kršna. Kad stasa, za sve se u kući ona pitala, ali sve je i radila. Nije bilo muškog posla koji nije mogla da radi: od kopanja, oranja, kosidbe, pa redom. A kad joj majka obolje, ona preuze brigu i nad braćom. Obaveze prema porodici, zasmetaše joj da se na vrijeme uda. Prođe joj ono pravo vrijeme, a onda, nije mogla više da bira. A bila je lijepa; širokog lica s rumenim izraženim jagodicama i krupnim crnim očima. Kosa spletena u pletenicu do pojasa, debela ko ruka. Udade se za nekog džambasa koji je trgovao konjima, a bila mu je osma po redu. Svih sedam otjerao je pod izgovorom da ne mogu da rode. Iako ih je sedam otjerao, bez imalo srama, niko nije ni pomislio da to može biti do njega a ne do žena. U tim našim krajevima, za to, i za mnogo šta drugo, samo su žene krive. Poslije nekoliko godina, ona iz inata ili joj se omače, zgriješi s nekim komšijom i rodi dijete. Muž poče da joj prebacuje, ona uze dijete i ode onom komšiji čije je dijete rodila. Vičući na njega, reče da joj je žao onih žena koje je obrukao, proglasio ih da su jalove i otjerao ih ni krive ni dužne. Kad rodi pešestoro, kao što je to običaj na selu, džambas ode njenom mužu da ga moli, da mu da neko, pravdajući se time, da je to bila njegova žena i da ima pravo, bar na jedno. Ali, ona nije htjela da čuje. Njen brat, koji je rođen poslije nje, bješe završio mehaničarski zanat. Radio je u beogradskom „Trudbeniku“ na nekim mašinama. Upoznali smo se kad sam došao u Beograd. Stanovao je u istom soliteru gdje i ja u jednoj garsonjeri. Ja sam poznavao svu njegovu porodicu osim njega, jer je on ranije otišao u Beograd. Bilo mu je mnogo drago, što smo se našli. Tada on već imaše iza sebe jedan neuspio brak i, iz tog braka, sina. Poslije se nije više ženio. Nekoliko puta, dovodio je neke žene, na po nekoliko mjeseci, pa bi ih otjerao, ili su ga same napuštale. Znao je sve da radi, od struje, vodo-instalacija, do popravki kućnih aparata. U početku nas je to zbližilo, a kasnije je to prešlo u pravo zemljačko prijateljstvo. Moja deca su ga obožavala, jer im je popravljao igračke: plastične konjiće, trotinete, puške i mitraljeze. Najčešće sam ga zvao da dođe kad bi mi se oni popeli na glavu, tražeći mi, da zovem čika Maha. Čim bi došao, popili bismo po rakijicu, koju on ne bi nikako odbio. I ne samo onu prvu, nego ni drugu ni treću. Za to vrijeme djeca bi ga zatrpala pokvarenim igračkama.

Bivša žena bila mu je iz okoline Beograda. Prvi put sam je vidio na njegovoj sahrani, koja je bila vrlo skromna, i po svemu čudna. Na sahrani, pored žene i sina, bila su ženini sestra i brat. Od njegove rodbine, bila su tu dva njegova mlađa brata. Nije bilo ni popa ni hodže. Kad su grobari završili svoj posao, s jedne strane humke, stale su njegova bivša supruga i njena sestra, obje su se krstile, a s druge strane njegova dva brata klekla su i učila dove. Njegov sin, visok i stasit momak, stajao je ukočen, pored groba. Znajući ko sam, priđe mi, i reče, da on ne zna ni da se krsti ni da klanja. Rekao sam mu, da se ne opterećuje time. Da ne znam ni ja, ali, važno je biti čovjek.

Dugo su se, nad njegovim grobom, krstili i klanjali, kao da je sahranjen neki vjerski velikodostojnik. A na grobu, ni srpa ni čekića, ni krsta ni polumjeseca – samo nekoliko buketa cvijeća. Ničim nije obilježen taj njegov grob, sem dobrim ljudima koji su ga okruživali i molili se za njegovu dušu, dokazujući, da je Bog jedan a mi „njegova djeca“, koju dijele po vjeri, da bi na zemlji bilo što više zla u korist bezdušnika.

S razlogom mi se učinilo, kako je mjesto tom grobu gore na mjesečevom brijegu, zapadno od zvijezde Danice. ◆

## Analitički osvrt

# Sevdalinka kao nematerijalna kulturna baština Bosne i Hercegovine i Sandžaka

Treći dan mjeseca decembra 2024. godine lirska narodna pjesma Sevdalinka je uvrštena na listu UNESKO-ve nematerijalne kulturne baštine i time postala svjetski prepoznata vrijednost, zajedno sa još pet vrsta javnih nematerijalnih dobara kojima se naša Bosna i Hercegovina ponosi. To su: **Uzgoj konja Lipicanera**, **Konjičko drvorezbarstvo**, **Kosidba na Kupresu**, **Ubiranje trave Ive na planini Koznik** i **Zmijanjski vez**. Sevdalinka je, dakle, brojno šesta u tom nizu. Time je, zapravo, postala apsolutno zaštićena nematerijalna kulturna baština. Ona će, dakle, od ovog dana, pa nadalje biti upisivana u sve svjetske enciklopedije, bosanskohercegovačke antologije i enciklopedije, studije i kritičke analize zlatnim slovima, a već je uvrštena u programe obrazovanja svih nivoa, ne samo u Bosni i Hercegovini, nego i šire. Ovim činom **SEVDALINKA** je praktično ušla pod okrilje UNESKO-ve zaštite, potvrđujući tako svoju literarnu, melodijsku i izvođačku vrijednost na nivou svjetski poznatih nematerijalnih kulturnih dobara. Više nikom nije ostavljen ni minimum prostora da o ovoj pjesmi govori bilo što što nije u suglasju sa onim što je pod UNESKO-vom zaštitom. I ako od strane zlobnika, neukih i neobrazovanih pojedinaca, pa i pripadnika poneke organizirane grupe toga bude, to će biti samo iz neznanja i nepoznavanja stvarnih vrijednosti ove lirske i melodijske narodne tvorevine, ili iz čiste zlobe i tendecioznosti. No, to više ni na koji način ne može nauditi sevdalinci i njenoj

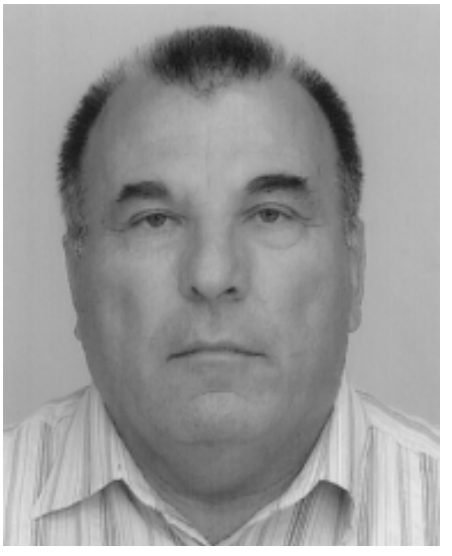

■ Piše: **Zijah BIHORAC**

stvarnoj vrijednost, a eventualne pojave u tom smislu se mogu značiti samo kao mahalanje kao i pokušaj rastjerivanja magle kapom, kako to lijepo glasi jedna narodna mudrost uokvirena u narodnu izreku: „Kapom razgoni maglu.“

### LITERARNE karakteristike ili osobenosti pjesme sevdalinke

Da bi se stiglo do ovog cilja, trebalo je uložiti mnogo znanja, truda, komunikacija, analitičkog pristupa, pisanja i vrhunskih pjevačkih interpretacija, te konsultacija sa onima kojima je ova pjesma, ne samo literarno i melodijski bliska i vrijedna, nego je vrijedna kao literarna tvorevina što je zasigurno bilo od presudnog značaja kod donošenja ove UNESKO-ve odluke, jer to joj daje umjetničku dimenziju. Sevdalinka je počela nastajati i sazrijevati u narodu po bosanskohercegovačkim urbanim sredinama i gradovima još od prve polovine šesnaestog stoljeća, sve do danas, zato uz njen naziv i stoji atribucija gradska pjesma. Ona je, u odnosu na druge književne forme i vrste, tekstualno najkraća književno-literarna tvorevina, ali to ni u kom slučaju ne znači da umjetnički nije vrijedna tvorevina. Za njen nastanak na ovim prostorima možemo donekle zahvaliti nešto ranije nastaloj orijentalnoj poetskoj vrsti zvanoj **KASIDE**. Mnogi akademici, etnomuzikolozi, folkloristi, profesori, muzičari, vrhunski interpretatori i visoko-obrazovani intelektualci dali su njihovim činjenjem na razne načine puni doprinos da sevdalinka dospije do ovog cilja. Ja sam ovdje, uz ove djelatnike pomenuo i interpretatore, a njih nije veliki broj za koje možemo reći da su u poslu kojim se bave i umjetnici. Samo one koji se bave umjetnošću kao što su književnost, slikarstvo, vajarstvo, arhitektura i muzika na način da zadovolje sve norme i kriterije umjetničkog rada, čija će se djela prezentirati kroz razne školske programe svih nivoa, a u muzici dodatno još kroz koncerte i manifestacije javnog karaktera koje su podložne stručnoj analizi i kritici i na kojima će se učiti generacije mladih možemo nazvati umjetnicima. Ti kriteriji su vrlo strogi i u stvaralaštvu bilo koje umjetničke vrste se moraju poštovati. Interpretatori sevdalinki koji poštuju sve kriterije i muzičke norme u interpretaciji lirske narodne pjesme, a sevdalinka to

jeste, koji se služe vrhunskim glasovnim mogućnostima, uz značajnu opću naobrazbu i tendenciju stalnog i upornog napredovanja i uzdizanja u poslu kojim se bave, mogu uz svoje ime da vežu imenički nazivnik umjetnik.

Ovaj čin, koji se dogodio pomenutog dana, ubuduće bi trebalo da bude dan kulturnih manifestacija i koncerata na kojima će se odavati zasluženo poštovanje ovoj vrsti lirske narodne pjesme i nematerijalne kulturne baštine, dan kad bi trebalo da sve medijske kuće, institucionalne ustanove i muzička udruženja sevdalinci posvete svoje aktivnosti i na taj način je još više približe slušaocima dobre narodne muzike, svevremene muzike bez granica. To, bez sumnje, može u znatnoj mjeri doprinijeti njenom opstanku.

Ovdje ću kraćim objasniti definiciju pjesama **KASIDA** koje smo već pomenuli.

**KASIDE** – to su uglavnom vesele pjesme koje se pjevaju na divanima u divanhanama u kojima se okupljaju vjerski učenjaci i vjerski opredijeljeni ljudi, i ne samo oni, često se oslanjaju na neko vjerske obilježje sadržano u nekoj riječi ili vjerskom sadržaju iskazanom u nekom stihu u kasidi. I u našim sevdalinkama ima takvih pjesama koje su po svojim karakteristikama Kaside i istovremeno sevdalinke: **Došla voda od br'jega do br'jega**, **Na džamiji staroj srušena munara**, **Pokošena mladost Sarajeva**, **Nek mirišu avlije**, **Selam, selam**, **Pretvori se svadba u dženazu**, **Kraj mezara majka stoji** itd.

divan– 1. – razgovor, muhabet, 2. – posebno opremljeni i ćilimima ili asuramа zastrti uzvišeni dio prostora na kojen se sjedi, slično minderu u dnevnim sobama.

divanhana – prostorija u kojoj sjede okupljeni radi muhbeta, razgovora, te slušanja pjesama kasida.

Osnovni karakteristični elementi sevdalinke po kojima se ona prepoznaje

## B/ Nastanak, razvoj i trajnost

Šta to sve karakteriše ovu narodnu literarnu tvorevinu i koje su joj dostignute neosporive vrijednosti? Pojavljuje se i postepeno razvija još u prvoj polovini

šesnaestog stoljeća. Prema nekim, danas teško dostupnim izvorima, prva zapisana pjesma bi mogla biti: „Vihor ružu niz polje tjeraše“. Ona se događajem o kojem se u pjesmi govori, veže za poznatu bitku kod Mohača u Mađarskoj iz 1526. godine, dvadesetak godina prije bitke za Siget, također, u Mađarskoj a u istoriji je poznata pod imenom „Mohačka bitka“. U carskoj vojsci je tada bilo i bošnjačkih boraca, poznatih pod imenom đurumlije. Mnogi su zauvijek ostajali na bojištima, mnogi ranjavani, a najmanje je onih koji su se živi vraćali u Bosnu, ili u Sandžak koji je tada pripadao Bosni. Odjeljak „Dnjestarske močvare iz romana „Tvrđana“ Meše Selimovića govori u stradanju bosanskohercegovačke i sandžačke mladeži na bojištima u Galiciji. Sedamnaesto i osamnaesto stoljeće su periodi kad razvoj sevdalinke postaje nešto intezivniji. Sjetimo se pojave Erlagenskog rukopisa. Smatra se da je nastao 1724. godine, te da u sebi sadrži oko dvije stotine pjesama od kojih su, prema istraživanjima Hatidže Korjenić i Dženane Buturović, pedesetak njih sevdalinke. U njemu se nalazi i pjesma „Kiša ide, trava raste“ za koju se, opet, po nekim izvorima smatra da bi baš ona mogla biti prva zapisana sevdalinka. Devetnaesto i dvadeseto stoljeće su periodi kad sevdalinka u nastanku i razvoju doživljava svoj puni procvat. Dakle, NASTANAK, RAZVOJ i TRAJNOST su prve bitne karakterističnosti ove vrste pjesama i to kao njena puna i osnovna vrijednost. No, vrijednost sevdalinke se tu ne zaustavlja, naprotiv. Njenim razvojem razvijaju se i šire izuzetne vrijednosti ove lirske narodne tvorevine. One dostižu vrhunac u drugoj polovini devetnaestog stoljeća i u dvadesetom stoljeću. Baš u ovom perodu, pored izvorno narodnih pjesama, koje se stručno nazivaju adespotne pjesme, pojavljuje se sve veći broj pjesama kojima su poznati autori tekstova, melodija, aranžmana i interpretacija, i nazivane su autorske pjesme. Ove druge po načinu nastanka pored literarne i melodijske vrijednosti u sebi sadrže značajne i prepoznatljive elemente koji su bitna karakteristika narodne (adespotne) pjesme sevdalinke, te su i same, nakon nastanka i kušnje u narodu, postale i svrstane u sevdalinke. Takve su gotovo sve autorske pjesme u interpretacijama rahmetlija: Hamdije Šahinpašića, Zaima Imamovića, Himze Polovine, Safeta Isovića, Zehre Deović, Izete Bebe Selimović, Emine Zečaj, Zumre Mulalić, Mehe Puzića, Muhameda Mešanovića Hamića, Hašima Muharemovića, Muhameda Mujkanovića, te upokojenika Joze Kristića, Nade Mamula, Marinka Rokvića, i na naše zadovoljstvo pjesme Hasibe Agić, Kadire Čano, Vesne Hadžić, Hamida Ragopivića Beska, Zore Dubljević, Nedeljka Bilkića, Slobodana Lalića i još nekih interpretatora. Sve su ovo pjevači druge generacije koji su na polju sevdalinke ostavili veoma dubok i jedinstven trag. Nasuprot njima je treća generacija pjevača koja je novim pjesmama skoro u potpunosti protjerala sevdalinku sa elektronskih emitera narodne muzike. Međutim, na naše zadovoljstvo izrasta jedna veoma brojna, vrlo uspješna mlada generacija pjevača koji su se u potpunosti okrenuli interpretiranju sevdalinki što može samo da raduje. „Nije svačije da pjeva sevdalinku, jer nije dovoljno biti dobar pjevač sa lijepim glasom, nego takav pjevač mora prije svega biti umjetnik, a umjetnika među pjevačima je malo, kao što ih mnogo nema ni među slušaocima. Zaista, slušanje prave pjesme i pravog pjevača je poseban doživljaj, neobično psihičko stanje, nabijeno velikim naponom čiste emocije i senzibiliteta.” napisao je pokojni Vlado (A.) Milošević, 1964. g. Ne možemo u ovom trenutku zaobići ni autore tekstovao i melodija, te ćemo pomenuti bar njih nekoliko: Safet Kafedžić, Jozo Penava, Rade Jovanović, Aleksa Šantić Nikola Škrba, Selver Pašić, Ismet Alajbegović Šerbo, Dragiša Nedović. Jozo Penava kao najsvestraniji (bio je pedagog, melodijski i aranžerski stvaralac, instrumentalist i pjevač.

## C/ Srukturalna osobenost sevdalinke: stihovna i strofična struktura, refren, metrika, rima, leksika, dikcija i stilske figure

Sevdalinka je, s početka, najčešće stvarana u stihovnoj varijanti, a ne u strofičnoj varijanti koju je, tek kasnije, kroz muzičke obrade i kroz vrijeme dobijala. U stihovnim varijantama je nakon nekoliko otpjevanih stihova pravljen muzički intermeco (foršpil). Kod autorskih pjesama novijeg vremena tekstovi pjesme su, uglavnom, u strofičnoj varijanti.

Još jedan elemenat se pojavljuje u strukturi pjesme autorskog strofičnog tipa. To je refren. Pojavljuje se iza strofe i neka je vrsta pripjeva koji sažima ono što je prezentirano u strofi ili je, pak, dopunjuje. Za refren je, kada ga imamo u strukturi pjesme, karakteristično to da se on ponavlja u istim ili različitim stihovima poslije svake strofe i počesto u nekom drugom tempu, ili metrici u odnosu na strofe.

Kada je struktura teksta u pitanju treba se razmišljati i o metrici. Najčešći metrički oblici stiha su osmerac i deseterac, dok su nešto manje zastupljeni stihovi kraće ili duže slogovne strukture, te se tad kreću u rasponu od šest (ditiramb varijanta) do sedamnaest slogova i stihu (balade i romanse). Romanse i balade se, također, po karakteristikama kojih su pune, svrstavaju u pjesme sevdalinke, dok su u literaturi svrstane u lirsko-epske pjesme.

I rima u strukturi sevdalinke, pored melodijske osobenosti ima bitan značaj i vrlo je šarolika. Najčešće zastupljeni oblici rime u sevdalinci su: 1.-2. i 3.-4. stih, zatim 1.-3. i 2.-4. te 1.-4. i 2.-3. stih. Isto se odnosi i na refren u pjesmi, ako ga ima. Vrlo rijetko se u tekstovima sevdalinki pojavljaju stihovi bez rime. U vezi sa ovim vrlo je važno naglasiti i ulogu i značaj vokala, prvenstveno kroz njihov raspored u stihovima, te njihovu otvorenost ili zatvorenost. Bitno utiču na rimu u pjesmi.

Pored već rečenog, za sevdalinku se može ustvrditi da ona ima najčistiji i najprikladniji leksički opseg prema onome o čemu se govori u tekstovima sevdalinke. Leksička čistoća sevdalinke je od leksike ovih savremenih novokomponiranih pjesama toliko daleko da se ne može ni pomisliti o bilo kakvom upoređivanju ili sličnosti, a kamo li o njihovom izjednačavanju. Danas gotovo da dominiraju izrazi: đubre, budala kreten, prostakuša, kurva, idiot, ili sintagmatske konstrukcije ovog tipa: „Troši me ove noći, troši me ja ću moći“, i da ne nabrajam dalje. Izjednačavati leksiku u sevdalinkama sa ovim jednostavno nije moguće, niti je dopustivo.

**Dikcija** je veoma važna osobenost. Ona podrazumijeva trinaest (13) dikcijskih elemenata koji se u interpretacijama moraju bezuslovno poštovati. Posebno je nužno istaći ulogu akcentovanja izraza jednim od četiri osnovna akcenta i ulogu akcenatskih dužina koje igraju značajnu ulogu u pjevanju kod metrike stiha kada se njima nadoknađuje eventualni nedostatak pune metrike, odnosno, slogovne strukture.

Na kraju, kad govorimo o strukturalnim osobenostima ove lirske tvorevine, ne možemo ni u kom slučaju zaobići ulogu i značaj upotrijebljenih stilskih figura u

strukturi pjesme sevdalinke, Njihova uloga i značaj u pjesmi su često od presudnog značaja za ukupnu vrijednost pjesme. Najčešće upotijebljene stilske figure u tekstovima sevdalinki su: **metafora**, **aluzija poređenje**, **personifakacija**, **hiperbola**, **gradacija**, **simboliziranje**, dok su u nešto rjeđoj upotrebi: **anafora, parabola** i **slovenska antiteza.**

## POETSKE KARAKTERISTIKE PJESME SEVDALINKE

### D/ Uloga i značaj ambijenta u sevdalinkama

Kad znamo činjenicu da je sevdalinka prvenstveno ljubavna pjesma, pjesma ljubavnog zanosa i ljubavne čežnje, nije moguće i neprihvatljivo je da se opjevana radnja ili opjevani događaji odvijaju izvan jasno definiranog prirodnog, porodičnog, vremenskog, ili nekog drugog ambijenta. Iskazivanje ljubavne ljepote usko je vezano za ambijent čija ljepota dopunjuje ljepotu ljubavi, ljepotu ljubavnog zanosa, ili ljepotu ljubavne čežnje, odnosno, ljepotu duboke ljubavne emocije. Dakle, radnja i događanje o kojem se u sevdalinci govori bez ambijenta su nezamislivi. Pored ljepote, ambijent ima vrlo često i simbolično značenje kojim se ljubav i ljubavna ljepota i proširuju i potvrđuju. Za tu karakteristiku sevdalinke veoma je važna upotreba, skoro svih poznatih stilskih figura koje doprinose razumijevanju i ljepoti tekstova sevdalinki. One dopunjuju nagoviještene ili jasno iskazane metafore i simbolike u sevdalinkama. Ponekad je ta simbolika, naročito kod upotrebe metaforičnog kazivanja, toliko važna da daje puni smisao ukupnom značenju pjesme i razumijevanju tog značenja u samoj pjesmi. Sjetimo se, primjera radi, pjesama: **Vrbas voda nosila jablana**, **Djevojka sokolu zulum učinila**, **Dvije su se vode zavadile**, **Sedamdeset i dva dana**, te autorskih pjesama **Šeher grade Banjaluko mila**, **Kad sretneš Hanku**, **Šta bi sevdah bez nas dvoje**, **Ne klepeći nanulama**, i drugih pjesama. U ovim i ovakvim pjesmama, u

kojima nije opjevana neka realna ili stvarna slika ili mogućnost, simboliziranjem se nešto nerealno prikazuje kao moguće, te ove i ovakve pjesme, metaforičnim kazivanjem samo aludiraju na neku životnu realnost koje u pjesmi nema i tako ih treba razumjeti, dakle, kao neku simboliku ili aluziju.

Kada se u sevdalinkama, iskazuju misli o ljepoti koju u sebi sadrži **prirodni ambijent**, onda su tu neizbježni prikazi: voda, rijeka, gora, šuma, livada cvijetnih vrtova, avlija, mahala i bašča. Mnogo je pjesama sa ovom tematikom tako da neću navoditi primjere.

Na svoj način su vrijedne i interesantne pjesme u kojima se pjeva o ljepoti životinja kao što su konji, srne, gazele, sokoli, slavuji, lastavice i druge. I u ovom opusu sevdalinki imamo veoma mnogo primjera.

**Porodični ambijent** opjevan je u sevdalinkama kao najtješnje i najčvršće vezan odnos prema majci, ocu, bratu, sestri, djevojci uopće, te iskazano puno poštovanje prema njima. U okrilju porodičnog ambijenta također, neizbježne su misli na temu ljepote istiveta, ljepote higijene, ljepote spavanja i sanjanja te nemjerljive ljepote roditeljske ljubavi i roditeljskog staranja prema djeci i djece prema roditeljima što su vrhunske tradicijske vrijednosti, Isto se može navesti i kada su u pitanju razni običaji i narodni praznici, te teferiči.

Kad se pomene ambijent koji u sebi sadrži i neke vremenske odrednice, mora se naglasiti da je on najčeše tretiran u pjesmama kroz ljepotu noći, ljepotu mjesečine, ljepotu sunčanog ljetnjeg dana, ljepotu dugih ljetnih dana, jeseni i njenog žutog lišća, zime, proljeća i cvjetanja cijeća u baščama i avlijama, te kroz ljepotu opjevavanja neke radnje, ili nekog događanja kroz spajanje prirodnog i porodičnog ambijenta koje prate i te vremenske odrednice. I ovdje možemo navesti neke primjere; *Mujo kuje konja po mjesecu*, *Sjajni mjesec na Trebević sjeo*, *Sabah zora, ezan uči*, *San zaspala*, *Sinoć dođe tuđe momče*, *Stara staza*..... Možemo zaključiti da su ovo i osnovne i neizbježne teme sevdalinke, te je ona zato i postala tematski najrazuđenija pjesma pisana u osnovnim imeničkim oblicima, u svim zamjeničkim oblicima, te u prirodnom rodu, a ne, samo u oblicima prvog i drugog lica jednine i rjeđe množine, što je najčešća i gotovo redovna karakteristika tekstova sadašnjeg vremena u ditiramb stilu. S toga je sevdalinka i postala najvrjednija, najrazuđenija literarna zaokružena melo-poetskla narodna kulturna baština.

## E/ Poravna pjesma

Vrlo često ćemo čuti da se za sevdalinku kaže PORAVANA PJESMA. To u osnovi znači da se ona pjeva u veoma specifičnom stilu kada je tempo izvođenja u pitanju. **TEMPO** je, ustvari, u muzici brzina pjesme po kojoj se ravna trajanje vremena i takta. To je, onaj stil u muzici koji je poznat pod nazivom **RUBATO** što u doslovnom značenju znači „ukradeno“. U muzici to, zapravo, znači da je to oznaka za slobodno odstupanje od osnovnog tempa u interesu izrazitosti izvedbe pjesme. **VIBRATO** kao melodijski element u sevdalinci se javlja kod izdržavanih i ponovljenih tonova, te na krajevima strofe ili refrena. Dakle, sevdalinka se pjeva sa veoma lako prepoznatljivom ornametikom koja se nikad ne pjeva prenaglašeno. Može se reći da je to jedna od bitnih osobenosti u pjevanju sevdalinke, te je i po tome specifična, pjevljiva i prihvaljiva kod naroda.

## F/ Prekomjerna sekunda

Za sevdalinku, kada je njena muzičaka osobenost u pitanju, vezana je još jedna posve jedinstvena osobenost koja je usko povezana sa melodijskim elementom koji se zove interval. To je PREKOMJERNA SEKUNDA. Ako pođemo od tumačenja značenja izraza „interval“, ustanovićemo da je to latinska riječ (izvorno intervallum) sa značenjem: razmak, udaljenost, međuprostor, međuvrijeme, pauza, stanka, odmor. U muzici interval označava odnos tonova prema visini. U vezi sa ovim elementom u sevdalinci uvaženi folklorista Omer Talović kaže sljedeće: „Prekomjerna sekunda je posebno važna karakteristika za sevdalinku i karakteristika sevdalinke. Kada je u priči o sevdalinci o ovom elementu sevdalinke riječ, onda govorimo o ljestvičnom obrascu u kojem se ovaj interval javlja. Valja istaći da joj taj interval daje čudesnu orijentalnu boju. U slučajevima obrnute harmonske molske ljestvice, gdje je orijentalni karakter melodije očigledan sa karakterističnim ritmičkim obrascem, dobijamo zvučnu sliku koja se u arapskoj muzičkoj terminologiji za taj tonalitet zove „**Mekam hidžas**“.

## Nasušna potreba za očuvanje pjesme sevdalinke

Bez obzira na to što je ona postala dio svjetske kulturne baštine i kao takva uzeta pod zaštitu UNESKA, obaveza svih nas je da je i dalje i neprekidno gajimo, čuvamo i ne dozvolimo bilo kakvo i bilo od koga njeno kvarenje, ugrožavanje i omalovažavanje. Ona je sastavni dio našeg, bosanskog i sandžačkog integriteta. Naročito da je branimo od nasrtaja na njen izvorni tekst, da je branimo od nesuvislih i neargumentiranih pisanja o nenoj tematici, ili o podrugljivom davanju imena onima koji su kroz misli autora teksta dobili mjesto u sevdalinkama. Ne smije se dopustiti da u očuvanju i zaštite sve padne na pjevače. To i dalje moraju biti i svi ostali koji je analiziraju, izučavaju i o njoj pišu. Ta aktivnost i glas tih ljudi mora još više da se čuje i da ima svakodnevno prisustvo u muzičkim emisijama na svim emiterima i u tiskanim medijima. Sve rečeno govori da sevdalinka ne može biti pjesma u nestanku i neće nestati, ali može biti na razne načine kvarena i omalovažavana, što je, naravno, nekoć bilo. Teško je to bilo spriječiti ili zaustaviti. Svi znamo da su svojevremeno bile vrlo često prisutne zabrane emitiranja sevdalinki u kojima se pojavljuju izrazi porijeklom iz Turskog jezika: aga, beg, paša, padišah, hanuma i slično, ali su pojedini vrhunski pjevači i producenti, ipak, ispravili tu nepravdu i sevdalinkama u interpretacijama i produciranju vratili izvornost tekstova sedamdesetih godina, i nešto kasnije, prošloga stoljeća. Poznati su slučajevi zabranjivanja emitiranja gotovo na svim javnim elektronskim emiterima takvih pjesama, što je nanosilo ogromnu štetu sevdalinkama i interpretatorima koji su željeli da je interpretiraju u izvornim tekstovima. Može se dogoditi da se sevdalinka manje pjeva u nekom periodu, da se manje sluša, manje emitira u okviru muzičkih emisija, naročito na lokalnim elektronskim emiterima koji funcioniraju na čisto komercijalnim elementima i reklamama, međutim, ohrabruje činjenica da na ovom bosanskohercegovačkom i sandžačkom prostoru izrasta jedna poveća gupa vrlo mladih i talentiranih muzičkih entuzijasta, istraživača, muzičara i pjevača, te zaljubljenika u sevdalinku, koji je rado pjevaju i pri tom su slušani, posebno na koncertima na kojima se izvode pjesme sevdalinke.◆

# BRAŠNJENIK, zembilj majčinih poruka i emocija

Kako pisati o običaju koji je duboko zaglavljen u vremenu, koji se ne primjećuje, ne izdvaja iz prošlosti, ne izdiže iznad života, a doseže njegovu veličinu i otkriva smisao i vrijednost običnih dana i običnih ljudi? Riječ brašnjenik je danas toliko rijetka i nepoznata, pa ne čudi što se njegovo značenje gotovo izgubilo, razrijedilo, u svakom slučaju u zaborav nestalo. Kako onda objasniti njegovu dugu tradiciju i sposobnost da brani i odbrani život, donoseći radost ljudima u njihovim kriznim trenucima, skučenim i svedenim životima, ako je potpuno potisnut na margine etnologije? Kao poslastica neke odsutne stvarnosti, gluhe i ravnodušne prošlosti, njegov značaj, funkciju i smisao današnje generacije ne znaju, a još manje mogu da shvate.

Nastao iz vječite čovjekove težnje da podrži život, brašnjenik je vjekovima vezivan uz putovanja, uz sve što je promjenljivo, prolazno, ali i za nadu, spas, sreću. Putovalo se raznim povodima: neko u vojsku, neko za poslom, na školovanje, u rat, a svako cjelodnevno i duže odvajanje od kuće podrazumijevalo je da se sa sobom ponese barem parče hljeba. *Tada nije bilo sendviča i koka kole*, posvjedočio bi pjesnik. Dok se u beskraj pješačilo, taj mali zamotuljak, u kojem se nalazila hrana, pun majčine topline, zavičajne slasti, porodične i intimne strasti, zvao se brašnjenik ili brašnjenica.

Brašnjenik nije samo nekoliko komada bajatog ječmenog ili kukuruznog hljeba i sira, već poruka i emocija, odraz i sastavni dio jednog vremena, način života i karaktera. Pa ipak, i danas, kad se studenti i đaci spremaju na put do mjesta svojih fakulteta i srednjih škola, njihove bake, uoči samog rastanka, diskretno, sa pažnjom da ih ne uvrijede, uručuju male zavežljaje u kojime se nalazi bogat sendvič ili još nešto ukusnije. Bez obzira da li putuju avionom, vozom ili svojim

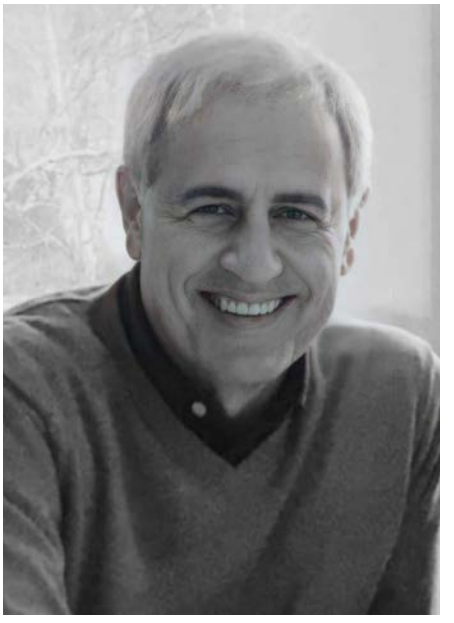

■ Piše: **Ramiz HADŽIBEGOVIĆ**

autom, one, uz molbu da to prihvate, dodaju: *Nek se nađe uz put, nikad se ne zna.* Taj naš stari, vrijedan običaj, pun iskrene topline i nesebične brige, dio je nekadašnje svakodnevice da se, jednako koliko za duži, toliko i za kraći put, ponese hrana sa sobom.

U čemu se god nosio, koliko oskudan ili bogat bio, brašnjenik je egzistirao kao nešto veoma rasprostranjeno, kao neoformljena sveprisutna običnost koja je bila gotovo nevidljiva, nešto duboko naše i intimno. U skučenoj i siromašnoj stvarnosti to je bio stil, odraz duboke i otmjene duhovnosti, briga i osjećaj bliskosti. Kao goli život praznih stomaka, brašnjenik je odraz stanja stvari i čovjekova elementarna priroda i realnost - tu gdje je suština života život. Bez sumnje, brašnjenik je bio gotovo jedan život, muka i nevolja. Milovan Đilas, u svojoj knjizi „Besudna zemlja“, na briljantan način opisuje taj sapeti život i odnose u svojoj porodici: *Spremi mi ženo brašnjenik. Djeca u vrisak, a Lugonja ih tješi: "Ne bojte se, makanje moje, vratiće se babo." No, djeci nije do žalosti sa ocem, nego ostadoše na ničem bez ničega – svu im hranu odnese".*

Oduvijek je čovjek, gdje god da krene, nosio sa sobom ono što je imao i mogao da ponese, a najčešće bio je to hljeb - *Zimi bez torbe i ljeti bez gunja nikad ne idi.* Put bez hljeba bio je put rizika, jer od svih granica najopasnija je granica gladi. Ništa tako neupitno i bezuslovno, kao glad, ne sužava životni i geografski horizont. Ko je imao hljeba kod sebe, bio je siguran i duhovno sit. Taj mali zamotuljak bio je pun radosti, otmjenosti, raskoši, sigurnosti, amaneta, majčine suze i očevog sustegnutog drhtaja. A kako i ne bi kad je majka danima razmišljala šta da spremi svom sinu ili kćerki za brašnjenik. Hljeb, koji bi umijesila, nije bio kao onaj koji je pravila svakog dana. Dok ga je mijesila ruke su joj drhtale i po neka suza kapnula u tijesto, svjesna da na taj način brani i štiti život najdražeg, kao što to čini pored svog ognjišta. A tek njen drhtav zagrljaj i pogled pratili su putnika danima, a njoj ostajala uramljena slika vječite uspomene. Nije izostajao ni amanet: *Molim te, čuvaj ovo ko oči u glavi.* Ophrvani, zanijeti i izgubljeni u mislima i osjećanjima tuge zbog odvajanja od najbližih i zavičaja, brašnjenik je preuzimao ulogu vodiča kroz uske šumske staze, kišne i snježno nepregledne goleti planinskih visoravni.

U svoje vrijeme ljudi su sa brašnjenikom srasli dijeleći golu istinu takve običajnosti, taman koliko današnji svijet sa novcem i karticama u džepu, privilegovan što može bilo gdje i u bilo koje vrijeme kupiti sve što je potrebno i dovoljno za život. A samo prije nekoliko decenija, svako duže putovanje bez brašnjenika, u kome se nalazilo ono najnužnije za preživljavanje, bila je otvorena igra i rizik. Zato se i kaže da je brašnjenik otvarao vrata svijeta. Bio

je, ni manje ni više, uporište, oslonac i vodič za životne staze, afirmišući sebe iznad života. Svako duže putovanje, gdje je trebalo dosta pješačiti, uz sve fizičke napore, nije ni malo prijatno i ugodno. Zato je brašnjenik istina i odbrana života i vrijednosti njegovog smisla. Sa njim je čovjek njegovao kakvu takvu lakoću postojanja svoje svakodnevice.

Poeta, Vučinić Milovana Slobodan, u svojoj pjesmi Brašnjenik, briljantno svodi svu filozofiju ovog fenomena u ovim stihovima: *Sjutra rano putujemo, ja i moj konj oba ludi, da sa vjetrom drugujemo, dok februar dušom studi, pa nam majko zavi nešto, za brašnjenik da imamo, nešto toplo nešto vruće, ako ništa drugo nema, spremi miris naše kuće. To nam može obojici, za doručak dosta biti, da glad malo prevarimo, dok obuću presušimo, onda ćemo nastaviti. Spremi majko parče sunca, malo dima sa tavana, to nam može ručak biti, onda ćemo nastaviti. Navikli smo još odavno, u samoći da me sanjaš, i da slutiš šta će biti, pa nam spremi za brašnjenik, malo jave iz Mrčave, da imamo za večeru, onda ćemo nastaviti...*

Mnoge okolnosti su nalagale da ljudi, kako mlađi tako i stariji, odlaze na duža putovanja, ali i da naobdan završe neki posao, da posjete rodbinu i prijatelje, da učestvuju na mobama, u svatovima, da se odazovu na vojni poziv - *Sa komadom proje u brašnjeniku i oružjem u ruci.* Glad ima pravo da svakog putnika podsjeti i opomene na svoje prisustvo, ona može i da razapinje, prijeti, urla, reži, ali zato je brašnjenik tu, da sve to umiri, da okrijepi dušu, napuni stomak, otvori oči, relaksira. Taj relativno mali brašnjenik položen u zembilju od majčine marame, kože, šamije, lanene krpe, ili krišom stavljen u bošču, torbicu od vune, ukrašenu šarama, u rancu ili u malom kartonskom koferu, omotanom kanapom od konoplje ili vune, da se ne raspadne, nije imao raskoš bajramske ili svadbene trpeze, ali je bio ukusniji i slađi od svega pomenutog zajedno. Ništa kao brašnjenik ne dodiruje svako čulo, iako se u njemu nije nalazilo ništa posebno, sem nekoliko komada vruće pogače.

Ljudi izjedeni nemaštinom, sirotinja kao prokletstvo, gdje preovlađuje neprirodna ravnodušnost bez snova i ljubavi; tihohodni život pun žudnje sveden na surovo preživljavanje i opora uokvirena mladalačka želja za srećnijim životom, daljim, višim i prostranijim svjetovima, bili su osnovni motiv

za odlazak naše omladine na školovanje u udaljena mjesta, ali i u potrazi za poslom. Bio je to izazov za jednu posve drugačiju projekciju svijeta, ali i put na kojem je ulog život. Na tim putovanjima, u nadi i strepnji, od više sati pa do više dana pješačenja, preko nepreglednih besputnih planina, brašnjenik je otvarao vrata različitih svjetova i prostora, uspijevajući da dospe do onih udaljenih, iza sedam gora i ispod sedam mora. Pored tovara predrasuda, ljubavi i talenta, u brašnjenicima se nosila suha hrana: hljeb, ako ga je bilo, od bilo čega, sir ili druga prismoka, suho meso, pečeno pile, suhe šljive, smokve, grožđe; par vunenih čarapa i pregršt suhih šljiva i jabuka, i obavezno čuturica vode. Od slatkiša, najčešće su bile gurabije ili u Vojvodini, štrudle od maka, koje dugo traju. U nedostatku hljeba, bilo je krompira. Naše majke i bake su znale recept kako da naprave poseban hljeb, koji je mogao duže da traje. Zavisno od karaktera i svrhe puta, u brašnjeniku se znala naći i rakija. Ona se nosila u posebnim prilikama: na svadbeno veselje, kod proslave rođenja djeteta, na slavu i mnoge druge proslave. U brašnjeniku nije bilo mjesta za garderobu ili bilo šta drugo.

Hljeb je duboko utkan u našu kulturu kao ritualni predmet od rođenja do smrti, ili kako kaže pjesnik: *hljeb i čovjek vjekovima idu zajedno, jedno dugog jede i od toga žive.* On je bio neizostavni dio brašnjenika, svejedno da li od ječma, ovsa, pšenice, kukuruza - bitno je imati ga, jer gladna usta, gladna duše, ne pitaju od čega je. Najčešće se koristio crni hljeb, koji je bio bogat mineralima, vlaknima, proteinima, i davao izrazito jak osjećaj sitosti. Dalek put, prazan stomak, a iz brašnjenika miriše svježe ispečen hljeb. Glad je uvijek mijenjala istoriju, a ne odluku da se što prije odgovori na taj čudestan i neobjašnjivo privlačan miris hljeba – *U gladnim očima svaki komad je mali.* Ponesena duša, ne obazirući se na karakter, treperila je nad neodoljivom iskušenju: pojesti sve i odmah. Uostalom, mlad čovjek ne poznaje dovoljno samog sebe, dok ne dođe u surova iskušenja. Iako nijesu mnogo odmakli od svoje kuće, mladi i neiskusni, podvojeni, rascijepljeni između želja i mogućnosti, noseći to malo parče hljeba i još ponečeg, znali su da pored neke dobre česme ili izvora, sve ponijeto odmah pojedu, bez razmišljanja na posljedice takvog čina. Sve se djelilo, u ćutnji se hljeb jeo, često zaliven suzama.

Putnici iz imućnijih porodica u svom brašnjeniku imali su pšenični hljeb (somun, pogača) ili pite, lepinje od miješanog brašna, suhomesnate proizvode, kvalitetan sir, ali i raznovrsnije kolače. Kad je sestra željela da obraduje i iznenadi brata, pripremala mu je krišom gurabije po receptu koji je dobila od svoje bake. Bile su dugo vremena najljepši poklon. Pokloniti ili primiti gurabiju, bila je osobita čast za onoga ko je poklanjao i ko je darivao. Gurabija je okrugao kolač, koji se spremao od brašna, šećera i jaja. Domaćice su ga najčešće ukrašavale kockom šećera u sredini, dok je tijesto bilo svježe. Kao trajan kolač, darivao se prijateljima i rodbini u raznim prilikama - babine, svadba, Bajram, slava, za rođendane. Gurabije dobijene na poklon nijesu se jele, već su odlagane u peškiru ili neku mirišljavu tkaninu i tako čekale pogodnu priliku da ponovo nekog obraduju kao poklon. Gurabijama su se najviše radovala djeca. Nobelovac Orhan Pamuk na jednom mjestu kaže: *Ako bi nam majka u povratku iz šetnje, u koju je izvodila brata i mene, u hladna zimska jutra kupila nešto za jelo, bila bi to gurabija sa gorkim bademom.*

Brašnjenik može biti zavičajni, djevojački, studentski, vojnički, radnički, svadbeni, učenički, kosidbeni, planinarski, stočarski.. Takođe mogu biti laki, grupni, teški, obimni, topli, hladni..Od navedenih najčuveniji su zavičajni, vojnički i studentski. Zavičajnom brašnjeniku se raduju zemljaci, posebno ako žive u inostranstvu; studentskom su uvijek bili oduševljeni cimeri, a vojničkom drugovi iz raznih krajeva. Znali su to roditelji pa su nastojali da u takvim situacijama budu izdašniji kako bi svoje dijete učinili ponosnijim, prikazujući ga kod njegovih drugova u najboljem svijetlu. Poznata je maksima: *Pokaži mi brašnjenik pa ću ti reći odakle si.* U našim krajevima od vajkada je običaj da se vojniku, učeniku, studentu, bolesniku, osuđeniku, radniku, ide na ispraćaj. Tom prilikom nosi se pristojan poklon, posebno ako je putnik namjernik iz siromašne kuće. U takvim slučajevima brašnjenik je težak, obiman i bogat. Pjesnik Bešir Ljušković, u jednoj od svojih pjesama, ovako je dočarao majčin brašnjenik: *U listu umašćene novinske hartije, / na ormanu studentske sobe,/ mirišu majčine gurabije./ Mirišu na zarudelu pšenicu, / bejrutan, / na kocku šećera iz mahrame,/ majčina nedra,/ na jutra vedra/ i uranak rumenoplav,/ na prvu ljubav./ Mirišu na očeve jake ruke, / na seljačke muke./ Majčine gurabije,/ u sebi molitvu kriju: / da se pogrešno ne zaljubim / kao u nekoj lošoj baladi, / da ne skapam od gladi./ Na prljavom rešou,/ puši se čaj,/ na ormanu studentske sobe/ celi moj zavičaj.*

Kad je trebalo poći na duži put, ljudi su očekivali moguće i nemoguće, plašeći se iznenađenja i nepredviđenih situacija, nalik vremenu koje iskoči iz svojih zglobova, ali i drumskih nasilnika koji su otimali hranu, a vraćali torbu - „hrana moja, torba tvoja“. Poslije takvih incidenata neki nastave, a neki se vrate svojim kućama. Daleki prostori mašte, drumovi, puteljci i staze surove, a mladići u tek kupljenim ili ispletenim od opute opancima, nažuljenih stopala do krvi.

U metaforičnom smislu brašnjenik može da znači bliskost, glad, oskudicu, preživljavanje, nasljeđe (literarno, stvaralačko, tradicijsko, imovinsko). Može da bude metafora: „Ovejanog života i golog čovjeka praznog stomaka, kao svoje posljednje istine“, ali i mentalitet sela. Tako na primjer, poznate su izreke: *Ljudi nose svoj brašnjenik na štapu, ne mogu pobjeći od djetinjstva,* ili, *Svakome je još uvijek ostalo nešto od onoga što je sa sobom donio u svom zavičajnom brašnjeniku, i to lagano krčmi.* U pežorativnom smislu može da znači korist, interes. U vojničkom žargonu, pod brašnjenikom se podrazumijevala veća pošiljka hrane ili municije. Postoje i duhovni brašnjenici kao nasljedstvo predaka. No, brašnjenik je, bez dileme, najbolja i najpoznatija metafora mirnog i srećnog puta, gdje hemija između hrane i čovjeka čini put uzbudljivijim, sa puno očekivanja i ambicija.

Iako je brašnjenik vremenom redukovao svoj sadržaj do granice nestajanja, spojivši se sa zahtjevom novog načina života i drugačijih navika, svi mi, i danas, nosimo duhovni i naslijeđeni brašnjenik svojih predaka, porodice, vlastitog bratstva i plemena. U njemu ima toliko autentično arhaičnog kao da je torba otkopana, a ne punjena istinom u odbrani života i vrijednosti njegovog smisla. Brašnjenik nije zaslužio, kao što nije ni slutio, da će ostati bez budućnosti, još manje je razmišljao da će tako brzo postati prošlost. ◆

# IZ SEHARE DUŠE

Čudan je um ljudski. Zapamti po neku, naizgled, beznačajnu sitnicu, skloni je u neko ćoše duše, da čeka dok je sjećanje ne pozove.

Onda se razleti pred očima, vrati nam neke stare zvuke, mirise, slike. Zveckanje kašika dok se postavlja sofra, klepet naninih nanula ili miris pitaljki uz Ramazan.

Po avliji mog djetinjstva bila je kamena kaldrma. Đedo Šahin je bio stolar i na sve strane po staroj sjeničkoj mahali zavijao je jauk stolarskih mašina. Možda je to bio plač drveta koje je obrađivao.

I kao što pekari mirišu na brašno, on je mirisao na drvo. Šuške je bilo na sve strane, po maloj radionici, po dvorištu, u njegovoj kosi. Na desnoj ruci nije imao kažiprst, odnijela ga mašina. Nisam to doživljavala kao nedostatak, prosto je to za mene bila neizbježna odlika stolara. Pravile su te ruke vrata i prozore za kuće koje su bile kao ćorave bez njih, i razboje za tkanje, i male bešike, pa ih bojile u zeleno, da brže zaspi nečije čedo.

A za nanu je đedo pravio nanule. Drvene nanule sa kožnom kajasom. Bile su to najčudnije nanule na svijetu. Imale su male potpetice i na prstima i na peti. Ona ih je nosila po avliji i po mahalskoj džadi. Klepet tih nanula po avlijskom kamenu, taj je zvuk, zvuk koji u sehari moje duše čuči i čeka da ga mislima pozovem. Pustim ga nekad da se razleti, pa sam opet mala djevojčica što se mota oko nane.

Ona je već starica i samo su joj još crne oči žive na uvehlom licu. Bijela šamija sa šarenim ojicama pokriva duge, sijede pletenice. Kao žive, oko njenih nogu igraju dimije. A nanule na nogama udaraju o kamenu kaldrmu. Što više ona hita, to je zvuk življi. Pere ona tendžere i sahane na česmi, ide tamo-amo, nosi đedu kahvu u fildžanu. Kao da ne čuje tu muziku i ne sluti da u mojoj, maloj glavi, odzvanja taj ritam njenih nogu. I samo čekam priliku da i ja uskočim u nanule, pa da lupkam i kuckam po kamenu.

Đedo nikad nije napravio jedne male nanule, za mene. Nisam ni tražila, ni mislila nisam da bi i to moglo biti, očigledno

■ Piše: **Sanela HALKOVIĆ**

ni on nije mislio da je to prikladna obuća za djevočicu.

Ja sam samo voljela taj zvuk, koji je značio naninu blizinu. I sad nekad na pijaci kupim drvene nanule, pa idem sjeničkim ulicama, al' znam, niti ih je đedo, rukama bez prsta pravio, niti zvuče kao u dvorištu mog djetinjstva,pa mi bude žao.

Možda je to, u stvari, žalost za onima koji nas ostavljaju, ili samo žalost zbog sopstvene prolaznosti. ◆

**Ćilimima Bajrami zastrti**

Čikali se Pazar i Sjenica,
sto godina i pet bijelih dana,
ko će ljepše Bajram dočekati.
Pazarci se okitili fesom,
bajram namaz klanjaju u safu,
sve džamije napunili redom.
Pekare im mirišu baklavom,
a hanume divno nagizdane,
musafire slatkim poslužuju.

Ćilimima Sjenica zastrta,
od Kladnice pa sve do Pešteri.
Ezani se od sabaha čuju,
mezarluci dovom zijarete,
kurbani su silni prineseni,
do akšama kabul podijeljeni.
Sofre pune, djeca nasmijana,
bajramluke u šake skupljaju.

Sto godina pobjednika nema,
pa iz Bosne dolazi kadija.
Mili su mu sjenički Bajrami,
a mili mu pazarski adeti.
Zato strogu izdaje naredbu,
nek bismilom nastave čikanje
dok je dana u Sandžaku lijepom.

## Iz romana „Korijeni mog plemena“

# Prvo ubistvo, skrivanje kod kuma na Polici

Prvo ubistvo Hasko je napravio u Paljuhu. Pošao je toga dana da preuzme drvena volujska kola koja je ranije naručio, kod nekog dobrog majstora. No, došao je prije njega čovjek iz jakog, brojnog plemena u Paljuh. Uočio je dobro urađena drvena kola, pitao je majstora za njih. On mu odgovori: „To su kola za Haska Ramčilovića iz Lagatora, treba danas da dođe da ih preuzme.“

Ovaj čovjek, uz riječi, „Kakav Hasko, ne smije se živ čuti“, uze kola pa put pod noge.

U međuvremenu, Hasko pristiže u Paljuh, gazda mu sve ispriča na tenane. Hasko brže, bolje uputi se i stiže ovog nasilnika u blizini Gusara. Hasko nije raspravljao, potegao je pušku, ubi čovjeka, a kola za Lagatore.

Kad se sve saznalo o pogibiji čovjeka, pristizale su prijetnje da se Hasko mora ubiti. On se sakri kod kuma Kastratovića na Polici, to je loza Radosava koji je do penzije radio u Upravi za poreze u Beranama. Kum ga je lijepo primio, skrivao ko da mu je bio brat. Oblačio ga je u crnogorskoj nošnji, radio mnoge zemljane poslove i niko nije posumnjao da je to čovjek druge vjere. Pri kraju boravka na Polici, gazda mu se obrati: „Sjutra je Ilindan, narodni sabor koji se održava na Komovima, poći ćeš s nama, odjeven u crnogorskoj nošnji, čuvaj da se ne otkriješ, ni meni, ne bi bilo spasa od mojih, a ni tebi.“

Osvanu toplo, sunčano avgustovsko jutro. Sve je budno, čuje se žagor naroda, sprema se za sabor. Ptice odavno pjevaju zanosne svoje pjesme po okolnoj prirodi. Hasko, obučen u crnogorskoj nošnji, divan, lijep momak da ga za krv ne oštetiš. Poslije sat hoda, stigoše na zborno mjesto, odsjedoše pod jedan velik bor, a to je mjesto rezervisano za pleme Kastratović. Na sve strane narod se šareni, razmilio se, svirka odliježe Komovima, gubeći

■ Piše: **Reho RAMČILOVIĆ**

se u nebeske visine, a poljanom odzvanjaju narodne pjesme, gusle, koje slave crnogorske junake.

Počeše i razne sportske igre, nadmeću se momci, na kraju postaviše i metu, koju treba puškom pogodit. Prođe puno vremena, niko nišan da obori, Hasko ne moga više da izdrži, zamoli kuma da mu dozvoli da i on proba. Toliko je bio uporan da mu kum morade dozvoliti. Uze pušku, kleknu na koljeno, smiri se, ponišani, opali, meta se pogodi. Nastade graja, čestitanje, bravo momče, osvijetli obraz Kastratovićima. Kum – gazda sav uzbuđen, ponosan, ali ga kandžice grebu po grudima, plaši se da se ne otkrije.

Gledao to jedan stari Crnogorac iz blizine, pa zavika: „E narode moj, ovaj strijelac nije iz plemena Kastratović, on je doveden od nekud, nije on naše krvi. Gledaste li ga kako prihvati pušku, kako zaleže na koljena, čisto ko da je turski vojnik!“

Prepade se kum Kastratović, pa neopaženo, hitro se spremi i još brže se vrati kući na Polici. Poslije prekonačišta, u ranu zoru, objasni gazda Hasku da mora ići iz kuće, jer u protivnom nema nam života, ne daj Bože, da se za tebe sazna. Isprati ga dok sve još spava, do Šišina potoka u blizini Vrbice, pa brže bolje natrag ka Polici, a Hasko k Lagatorima.

Ovo kumstvo do skoro se održavalo, ali umiranjem Radosava polako se i zaboravlja. Hasko, iako pravedan, i pošten, ali veoma brz na obaraču, napravio je nekoliko ubistava. Odveden je u zatvor u Sjenicu, da mu se za ta djela sudi. U to vrijeme bio je nadležan sud u Sjenici.

### Presuda trovanjem Haska i Avdula

Sviće toplo aprilsko jutro, dijeli se noć s danom, izubaha upadoše žandari u kuću Haska. Bahato se ponašaju pred porodicom koja se iz slatkog sna budila. Zarobiše Haska i sina mu Avdula, svezaše im ruke i odvedoše u žandarmeriju u Trpezima, jer je tada bila tamo glavna stanica.

Bio je to bolan, težak rastanak od familije, nijesu im dali ni da se halale, oproste, jer se više nikad za života neće vidjeti. Nastao je vrisak, plač, zapomaganje.

Hasko se okrenu i uzviknu: „Ne plačite, ne brukajte se, vratićemo se ubrzo, biće sve u redu!“ Konačno razdani se, tmurni oblaci prekriše nebo, što je pogoršavalo još više raspoloženje Haskove porodice i rođaka. Nebo zaplaka, prosipajući prve kapi kiše. Nebeski svod zatamniše oblaci iz kojih potekoše sve jači pljuskovi kiše. Sunca niotkud, zaspalo je, sve je u sivilu, nepodnošljivosti i brizi. Zatutnja i grom na nebu, šimšik meće, strahota prava, zemlja se trese. Vjetar se pojačava, šiba, huji, ne može se nikud.

Od doušnika brzo stiže haber da su obojicu poveli za Sjenicu i tamo će im suditi.

U sjeničkom zatvoru, strpali su ih rastavljene u ćelije, mučili su ih, prebijali, gladne i žedne držali, da bi priznali to što im se stavlja na teret.

Od nekog stražara saznalao se da su se veoma stoički, ljudski, hrabro držali prilikom isljeđivanja, nijesu poklekli.

Dok su ležali u zatvoru, niko od rodbine nije mogao da ih posjeti.

Za vrijeme njihovog robovanja u Sjenici, kajmakan je ženio sina. Na toj svadbi, pored veselja, odvijale su se i sportske zabave, gdje je bio najbolji neki zatočenik Arap. Kajmakanu nije bilo milo što je on najbolji, krivo mu što nema neko iz bošnjačke populacije.

Jedan od askera reče kajmakanu: „Ima jedan Bošnjak u zatvoru, mnogo je vješt u bacanju ćuskije."

Kajmakan mu se obrati: „Tako mi careve hasne, kad bi on uspio da pobijedi, odmah bi ga oslobodio."

Asker je, po odobrenju kajmakana, pošao u zatvor, izveo Avdula Ramdedovića, robijaša, da baca ćuskiju. Prebacio je svima, isti dan je oslobođen, vratio se u Lagatore.

Ispričao je Avdul šta se dešava s Haskom i Avdulom Ramčilovićem i da im nema spasa. Ramdedović, skrhan od zatvorskih mučenja, bola, ubrzo je umro, a on je loza Đula – Senadov otac, Haćima Ramdedovića i drugih potomaka.

Rodbina Haska, saznavši za njihovu zbilju, pošli su kod Etema Hota u Bijelom Polju, rodom iz Kolašina, pošto se dobro poznavao s Haskom. Ponudili su mu dobru plaću, samo ako može da izbavi ova dva zatvorenika.

Etem je bio u dobroj prijateljskoj vezi s kajmakanom iz Sjenice, pa je pristao da pokuša da ih oslobodi.

Zračak nade se pojavio, porodica Haska se malo oveseli, nadajući se oslobađanju svojih. Za tren se otvorilo nebo, sunce razagnalo tmurne oblake, vedro je i topli sunčevi zraci sve su prodorniji, sjajniji. Pojavi se na licima rođaka osmjeh, radost, nada da će uskoro im doći čelni ljudi plemena.

No, to je trajalo toliko, koliko je bilo potrebno mutnim, olovnim oblacima da prekriju plavo nebo i prospu ogromnu kišu iz njih.

Etem se brzo vratio iz Sjenice i sve ispriča o situaciji zatvorenika.

Kajmakan mu je saopštio: „Rado bih pomogao tim ljudima, tvoj je veliki hatar, no nažalost ne mogu. Utvrđeno je da su počinili više ubistava i ne dozvoljava naš Šerijat da se oslobode, moraju biti pogubljeni."

Jedan od zatvorskih stražara kazao je Etemu, da je presuda donijeta i da će uskoro biti otrovani. Etem-aga je kratko posjetio Haska, a on mu se obratio: „Hajde Etem-aga, da se još malo vidimo, oprostimo, ja ću uskoro biti otrovan, preseljavam na Ahiret. Avdulu su mome sinu, dali čašu šerbeta, u kojem je otrov, i on mi već umire, a ja ne mogu da ga posjetim, da se s njim halalim. Vidiš li ovu čašu šerbeta ispred mene, ja je moram popiti, u njoj je otrov."

Obojici su potekle vrele, krupne suze, poselamiše se, oprostiše.

Etem-aga nije ni izašao iz Sjenice, Hasko je već popio čašu otrova, uz pris-

ustvo žandara, i okončao dunjalučki život. Prije trovanja, učio je dove, tražio kod Allaha da sina Avdula uvede u Dženet i njemu oprosti za grijehe.

Odlaskom dva divna čovjeka, predvodnika plemena Ramčilović, zavladala je velika žalost, tuga, bespomoćnost. Ni sunce koje se svako jutro rađa iza gordog Đuđa ne sija više onim sjajem, sve je sivo, tmurno. Ne čuje se ona vesela dječija graja, nema smijeha u kućama ovog bratstva.

Ni pjenušava rijeka Popča, iako bistra, ne pjevuši, ne žubori vijugavim bisernim talasima. Ptice se ne čuju da pjevaju, cvrkuću, samo po neki gavran proleti, grakne iznad kuća pa nestane u tmurne oblake. O, kakva se bol, tuga, žalost useli u dušama plemenika Ramčilovića! ◆

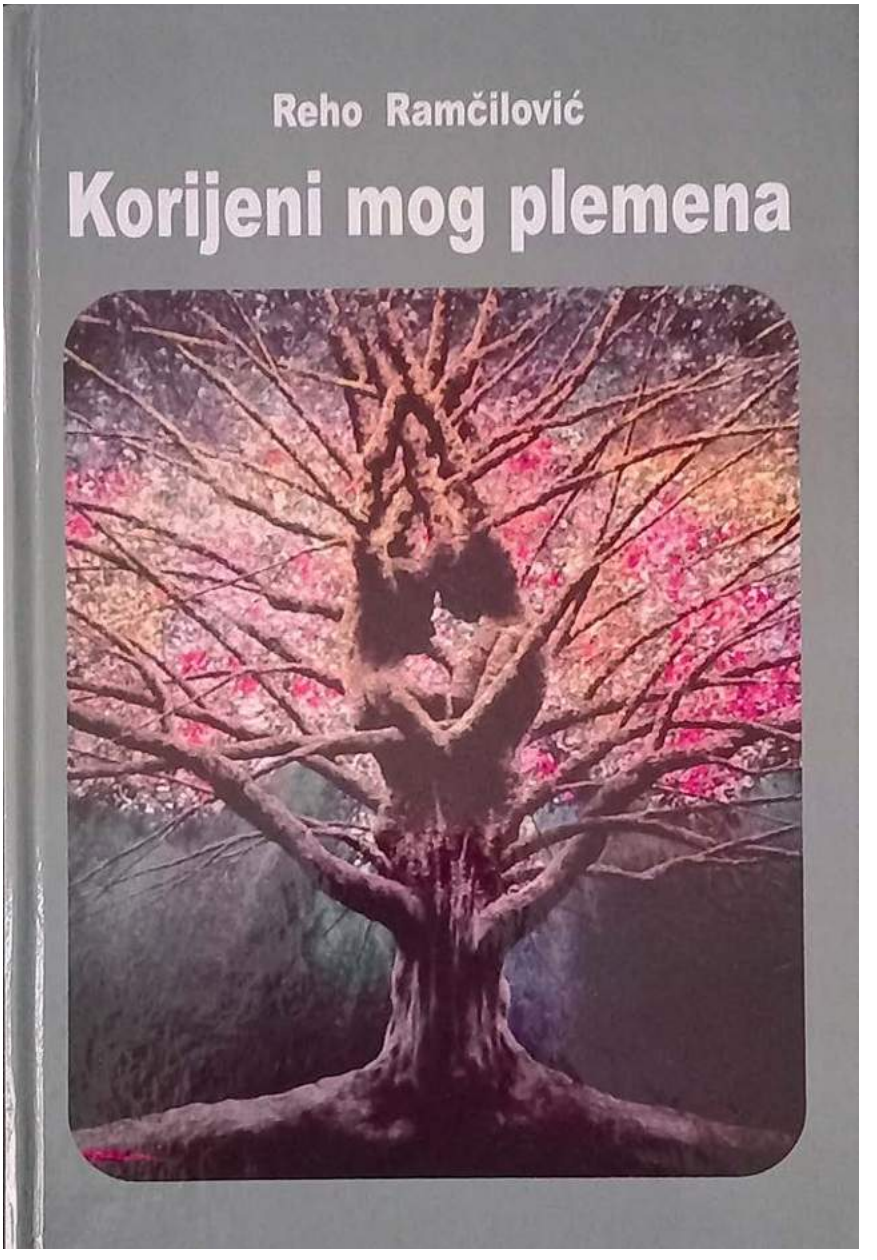

# PROMOCIJA KNJIGE "SPORTSKE PRIČE" AUTORA EKREMA FERHATOVIĆA

Knjiga „Sportske priče“ autora Ekrema Ferhatovića je prije svega dokument kojim je autor, kao sportista i dugogodišnji sportski radnik, ovjekovječio sport i veliki broj izuzetnih sportista, u veoma specifičnom vremenu u Bosni, ali i regionu. Riječ je o izuzetnoj knjizi u čijim koricama se nalazi 40 odabranih tekstova koje je autor pisao za medije, prije svega za časopis Damar, čiji je stalni dopisnik. Na oko 250 stranica nalaze se izuzetno zanimljive priče o sportskim aktivnostima i ljudima u veoma složenim uslovima, zbog čega knjiga „Sportske priče“ ima izuzetnu važnost.

Ovom knjigom autor nas upoznaje sa sportistima iz Bosne, Sandžaka i regiona, njihovim razvojem i uspjesima, koji su, uzimajući u obzir uslove rada, izvanredni. Dovoljno je samo pročitati sadržaj knjige, iz kojeg se vidi izuzetna vrijednost redaka i rečenica subliminiranih u njenim koricama. Ističemo samo neka od imena iz sadržaja: Amel Mekić, Edin Džeko, Kolašinac, Medunjanin, bokseri braća Kadić, Lana Pudar, zatim Divac, Beneš i mnogi drugi. Također, ne možemo a da ne spomenemo tekst o zlatnom, legendarnom Mirzi Delibašiću. Posebno zadovoljstvo krije se u tekstu, „Muhabet sa Fuadom Muzurovićem - Daidžom“. Ovo je samo djelić odabranih priča o izuzetnim ljudima i njihovim sportskim rezultatima, koji su opisani brilijantnim rukopisom autora knjige.

S posebnim emocijama autor piše o sportskim aktivnostima tokom agresije na Republiku BiH. Bez osnovnih uvje-

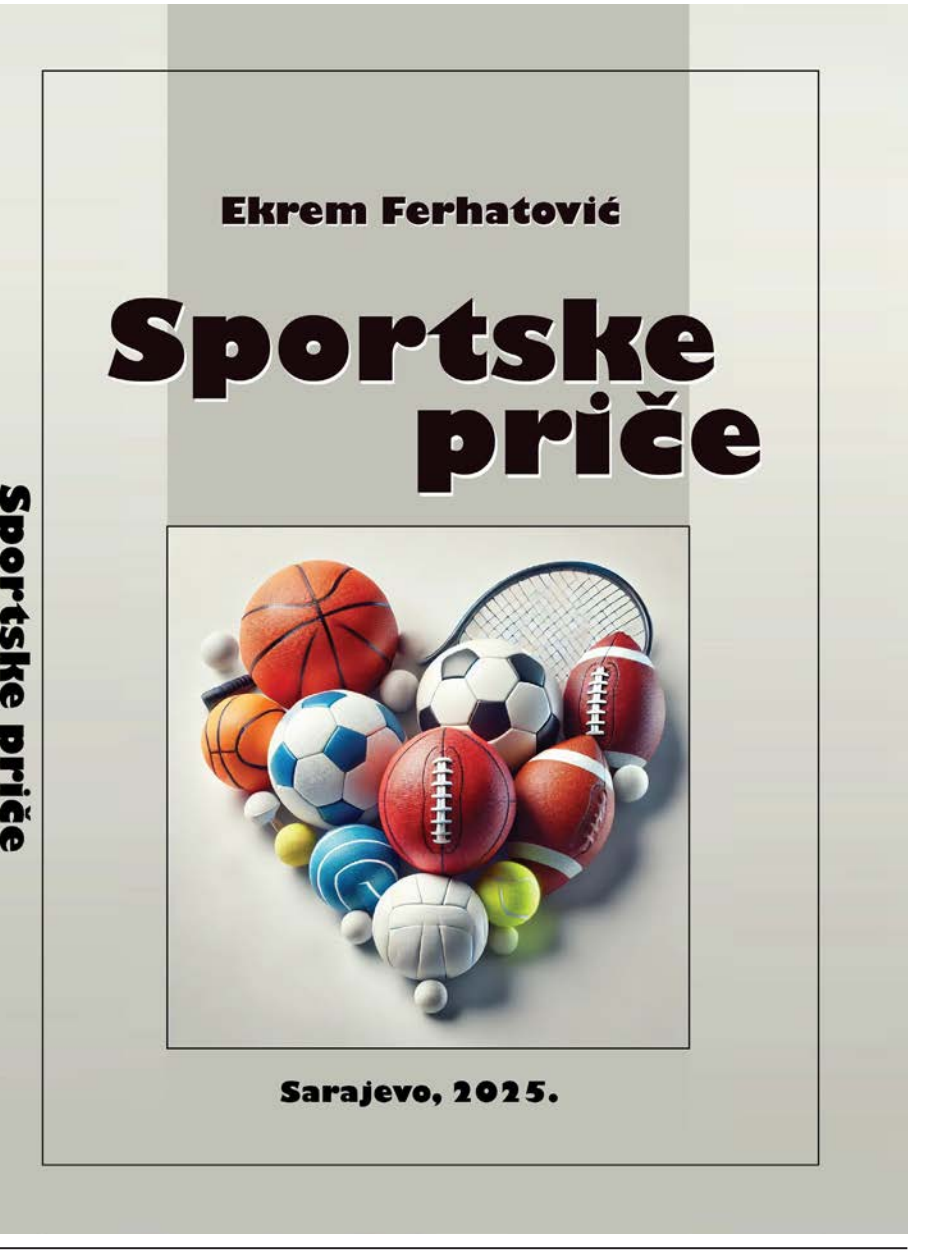

ta za rad, bez sportske opreme i drugih potrebština, ovi izuzetni ljudi, entuzijasti, ostrašćeni sportisti, uz nadljudske napore, u opkoljenom Sarajevu organiziraju utakmice, takmičenja, turnire i pobjeđuju. Pobjeđuju u arenama, na parketima, sportskim borilištima, prije svega pobjeđuju sebe. Na taj način motiviraju sve u opkoljenom Sarajevu na istrajnost, požrtvovanost, timski rad i svakako pobjednički duh, podstičući univerzalne vrijednosti, odvažnost, pa ako hoćete, i ljubav, slobodu, kojoj su svim bićem bili posvećeni.

Promocija knjige održana je 07. februara 2025. godine u punoj sali hotela Hollywood na Ilidži, a po riječima autora, knjiga će biti promovirana i u drugim gradovima BiH i Sandžaku. O knjizi su govorili promotori, akademik Nerzuk Ćurak, mr.sci. Sahudin Kačar, mr.sci. Denis Ferović i svakako autor Ekrem Ferhatović. Uredništvo konferanse povjereno je briljantnoj voditeljici programa prof. Amri Đečević, dok je umjetnički dio programa pripao izuzetnom instrumentalisti na gitari, solisti Senadu Kačaru. U ime UG Porijeklom Iz Sandžaka prisutnima se obratio Muharem Hamzić, potpredsjednik udruženja.

Želimo upoznati članstvo i širu javnost da je knjiga dostupna za sve koji je žele imati. Do knjige se može doći kontaktiranjem autora ili u sjedištu Udruženja, ul. Nova br. 2, Sarajevo.◆

***Redakcija***

# MIRSAD I TARIK, PONOS ISTANBULA

Dva Novopazarca su postigli fantastične rezultate u turskoj košarci. Preciznije rečeno, Mirsad Turdžan (Jahović) je jedan od najboljih igrača svih vremena u Turskoj. Koliko cijene njegove rezultate, posebno u Feneru, potvrđuje penzionisanje dresa s brojem 6, što znači da se navedeni broj neće koristiti na dresovima kluba. Mladi Tarik Biberović ima 23 godine i briljira u utakmicama Fenerbahčea u Euroligi. Na posljednjem nastupu protiv Partizana postigao je 17 poena, 5 trica, igrač čije vrijeme tek dolazi. Tarik je po ocu Izudinu, bivšem košarkašu Pazarac, a majka je Bosanka, tako da ne bude zabune o nekom svojatanju bez pokrića. Jedna lijepa priča je karijera Mirsada Turdžana, a ponosan sam na poznanstvo s njim. Polovinom 2000. godine, čitao sam sportski list kad mi je prišao Mirsad i pitao gdje sam kupio novine. Tu počinje konverzacija, i stavljam opasku da mi je žao što se vratio iz NBA lige jer sam cijelu familiju i prijatelje nagovarao da prate i navijaju za njega. Od tada, kada bi se sreli, popili bismo piće, kafu, ispričali se; izuzetno sam zadovoljan njegovim stavovima u sportu, jednostavno čovjek „ljudina“.

Rođen je u Novom Pazaru, 7. juna 1976. godine, u uglednoj porodici; otac Nusret, ljekar po zanimanju, i majka Senija. Kao i sva djeca u to vrijeme, bavio se sportom, ali kako je porastao na dva metra u petnaestoj godini, znalo se da košarka postaje sport broj jedan. Očeva ljubav prema Mirzi Delibašiću i KK Bosni dovodi Mirsada u Sarajevo u navedeni klub. Međutim, kao novi igrač i najslabija karika po mišljenju trenera, preporučeno je da ide na kaljenje u KK Igman; to je uobičajena praksa, nema teorije zavjere, iako je upisao Srednju zubotehničku školu i planirao praviti karijeru u omiljenom gradu Sarajevu. Iako se osjećao kao kod kuće, gdje je imao puno rodbine i s očeve i majčine strane,

■ Piše: **Ekrem FERHATOVIĆ**

vraća se u rodno mjesto. Da i u lošoj situaciji ima nešto dobro, ili ako se zatvore jedna vrata, otvaruju se druga, potvrđuje Mirsadova sudbina. U teško vrijeme, posebno u BiH, otac Nusret je preselio na ahiret 1994. godine. Treba navesti da je bio uzor sinu i, pored lične tragedije, postaje glava porodice i donosi krucijalnu odluku u svom životu. Odlazi na probu u Efesu i počinje trenirati. Treneri su shvatili o kakvom se dragulju košarke radi, ali zbog papirologije, odnosno dobijanja turskog državljanstva, skoro 18 mjeseci nije imao pravo nastupa. U međuvremenu dobija državljanstvo i uzima prezime Turdžan, u prevodu turska duša. Svi u klubu su se trudili da mu pomognu i da kompenziraju gubitak oca, u čemu je prednjačio trener. Ubrzo postaje standardni prvotimac Efesa i 1995. godine osvajaju prvu Europsku titulu, Kup Radivoja Koraća. To je bio okidač da država uloži velika finansijska sredstva u sport, infrastrukturu, stadione, dvorane, da dovodi odlične igrače u svoje klubove u fudbalu, košarci, odbojci i postaje respektabilna sportska nacija. Glavna odlika Mirsadove igre su skokovi, i u odbrani i u napadu, sa visinom od 206 cm. Podatak koji to potvrđuje je da je do 2020. godine bio najbolji skakač Eurolige sa 1287 skokova, a na jednoj utakmici je postigao 27 poena i imao 23 skoka, nevjerovatno! Također, imao je mekanu ruku i za tri i za dva poena! Uz veliku želju i volju za skokove, neophodna je i košarkaška inteligencija, čitanje igre, odnosno osjećaj za pozicioniranje u reketu, praćenje lopte i pretpostavka gdje se lopta odbija od obruča table. Turdžan je postao standardni reprezentativac Turske i bio jedan od najboljih igrača u golemom uspjehu Turske. Srebro na EP 2000. godine, zajedno sa Turkogluom, Kutlajem, Bešokom i ostalima, ispisao je najbolju stranicu turske košarke, a daleko najbolji rezulat turske repke je srebro 2010. godine na Svjetskom prvenstvu. Godina 2001. je njegova najbolja sezona. Te godine je bio MVP Eurolige. Izazov kojem ne mogu odoljeti mladi i talentovani igrači je odlazak u NBA ligu. Draftovan je 1998. godine od strane Hjuston Raketsa, dakle prvi Bošnjak, Turčin dobija šansu u najboljoj ligi svijeta, a naredne godine je trejdovan u Njujork Nikse gdje nije dobio šansu. U to vrijeme bila je to odlična ekipa predvođena legendarnim Patrikom Juingom, a onda još jedan peh - lokaut, štrajk igrača prvenstveno zbog plaća, pregovori između igrača, vlasnika klubova i advokata potraju mjesecima, i onda prelazi u Milwaukee Bucks.

Mada je dobijao pristojnu minutažu, pravi veliku grešku po svom priznanju i vraća se u europsku košarku. Mladost, nestrpljivost, ali život ide dalje; promijenio je dosta vrhunskih klubova CSKA, par sezona, Paris Racing, Siena Montepaschi, Dinamo, i onda odbija poziv Reala. Poziv u bilo kojoj sekciji madridskog kluba se ne odbija, što je nevjerovatan potez, ali i ovdje postoji objašnjenje. Mirsad je dao riječ predsjedniku Fenera koji su 2007. godine slavili 100 godina postojanja SD, a te godine su osvojili

■ **Mirsad Jahović**

prvenstva u nogometu, košarci i odbojci. U velikoj karijeri osvojio je 8 titula u nacionalnim prvenstvima i 6 nacionalnih kupova. Mirsad je veliki navijač, fan Fenera, a veliki dio navijača maltene živi za svoj tim, gdje su količine ljubavi neviđene. Treba dodati da je Real nudio ugovor na tri godine, ali ljubav i obećana riječ Feneru su dokaz karaktera i veličine ljudskosti. Poslije okončanja sjajne karijere 2012. godine, bio je par sezona sportski direktor, a zbog ogromnih stresova se povlači i osniva sportsku agenciju. Zajedno sa svojim drugarima iz djetinjstva školuje i educira mlade igrače. Kasnije im omogućava transfere širom svijeta. Treba napomenuti da su u edukaciji i treniranju uključeni kondicioni mot kouč, nutricionist, te učenje stranih jezika koje je obavezno. Stvaranje sportista i ličnosti je težak i zahtjevan proces, a još jedna nevjerovatna činjenica je da nema ugovora između agencije i igrača; ide se na obećanu riječ. Obraz koji je autoritet u sportu i u menadžerskim agencijama govori fakat da je bio uključen u dolazak Džeke u Fener. Mirsad iz dva braka ima šestero djece: tri sina i tri kćerke. Prva supruga je bila Dina Džanković, mis Srbije i Crne Gore, koja zbog udaje nije otišla na svjetski izbor ljepotica. Druga supruga, Dušica iz Beograda, koja je promijenila vjeru iz ljubavi i poštovanja prema suprugu. Mirsad ima dvije sestre: Sabinu, doktoricu koja živi u Beogradu, i poznatu pjevačicu Eminu, i sa obje sestre je u dobrim odnosima. Sinovi treniraju košarku, a koliko će biti uspješni, vidjet ćemo u vremenu koje dolazi.

Mladi Tarik Biberović rođen je 28. januara 2001. godine u Zenici. Otac mu je Izudin, a ime majke mi nije poznato. Nesvakidašnja priča je o Izudinu, koji je godinama uspješno igrao u EX YU. Nakon nekog incidenta u Makedoniji, gdje je nastupao, dolazi autobusom u Sarajevo i, kada je izašao, pita prvog prolaznika gdje je Skenderija. Uputio se u dvoranu, gdje je u toku bio trening KK Novi Grad. Porazgovarao je s trenerom i dogovorio prelazak u navedeni klub. Bila je to sezona 1997/98. Te godine nisam bio u klubu, imao sam spor s upravom kluba. To je trajalo dvije godine, a napokon se vratio na čelo kluba 1999. godine. Iako formalno pravno nisam bio u timu, redovno sam pratio utakmice Novograđana. Lige su bile zasebne: RS, Herceg Bosna i mi kao bošnjačka komponenta. Izo me impresionirao svojim nastupima, fizički jak, visok oko dva metra, neprikosnoven u duelima, bez problema je zabijao 15 poena po utakmici. Ponekad bismo popili piće, družili se, a onda je prešao u KK Čelik iz Zenice, gdje je odigrao nekoliko dobrih sezona. Oženio se, dobio dva sina, a poslije okončane karijere formirao je školu košarke pod nazivom Ten. Najbolji igrač u Ten-u bio je njegov sin Tarik, a Izo pametno i logički odlučuje da sin mora ići u veći klub. Odličan izbor bio je sarajevski Spars, koji je tada bio lider u svim mlađim kategorijama u BiH. Tarik je odmah prepoznat kao veliki potencijal i talenat, postao je reprezentativac BiH u

■ **Tarik Biberović**

kadetskoj, a kasnije i u juniorskoj selekciji. Na turniru nove generacije bio je zapažen i dobio je poziv Željka Obradovića, koji je tada vodio Fener. Odlazi na probu i zadovoljava stroge kriterije najtrofejnijeg trenera Eurolige, Žoca. Naredne godine, 2018., potpisuje ugovor na 7 godina, a koliko je ugovor profesionalno urađen, govori činjenica da je predviđen napredak u karijeriji, praćen povećanjem finansijskih sredstava iz godine u godinu. Jedna nevjerovatna situacija je da, iako je potpisao ugovor s Fenerom, ostao je u Sparsu jednu sezonu, ali trener je davao šansu da igra na kašičici i frustrirao Tarika i navijače. To je bio specijalitet nekih trenera u Bosni. U Feneru je napredak išao programiranom dinamikom. Ova sezona počela je odlično s 13,4 poena po utakmici u Euroligi, ali je primjetna promjena u percepciji trenera, jer je Tarik u prošlim sezonama imao ulogu specijalca. Bio je zadužen da čuva najbolje šutere protivničke ekipe, a ove sezone preuzima ulogu prvog strijelca ekipe, pored toliko stranih i skupo plaćenih igrača. Bilo je izvjesno da će Tarik dobiti tursko državljanstvo, što u prevodu znači igrača za njihovu reprezentaciju, a mi bismo izgubili odličnog igrača. Još jedna apsurdna setenca, s obzirom na to da je Hidajet Turkoglu, predsjednik Košarkaškog saveza Turske, bio raspoložen da njihov savez plati obeštećenje za Tarika, KSBiH-u iznos je bio oko 500.000,00 eura, ali su pojedinci iz UO KSBiH to stopirali, optužujući Seju Bukvu i Dalibora Miloša da će uzeti proviziju. Ludilo koje nema kraja, kada je svaka novčana svota naprosto potrena, a kada Savez grca u dugovima, odbiti pola miliona eura je sabotaža, diverzija. Također, i brat Faris je talentiran košarkaš i velika nada turske košarke i Fenera, trenutno nastupa za kadetsku repku, a kako babo Izo kaže, talentovaniji je od starijeg brata. Međutim, podsjetit ću sportsku javnost na dva brata iz Bijelog Polja, Suada i Seada Šehovića, koji, kada su stigli u KK Bosnu, svi koji pratimo košarku bili smo zajedničkog stava da je mlađi Sead veći talenat, no međutim, stariji Suad je napravio bolju karijeru jer je bio fanatičniji i disciplinovaniji igrač. Obojica su imali solidne karijere i ostavili veliki trag i u klupskoj i reprezentativnoj košarci Crne Gore. Volio bih da me Faris demantira i potvrdi Izudinove stavove, ali živi bili pa vidjeli. Bez obzira na sve rečeno, ponasan sam na svu trojicu i želim da budu zdravi i da ostvare svoje želje i snove. ◆

ćevabdžinica

# ZMAJ

## ĆEVABDŽINICA ZMAJ STANICA SARAJEVO

**Ul. Put života, telefon: 033 616 969**

**www.zmajcevabdzinica.ba**

# Hotel Hills Sarajevo

HOTEL HILLS SARAJEVO
CONGRESS & TERMAL SPA RESORT

Butmirska cesta 18
71000 Sarajevo
Bosnia and Herzegovina

+387 33 947 947
info@hotelhills.ba
www.hotelhills.ba

HotelHillsSarajevo
hotel_hills_sarajevo

# Hotel Hollywood Sarajevo

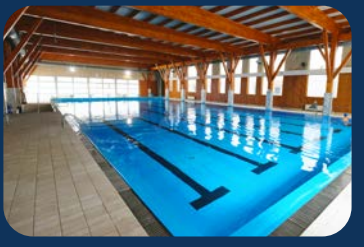

HOTEL HOLLYWOOD
CONGRESS CENTER-SARAJEVO

Dr. Mustafe Pintola 23
71000 Sarajevo
Bosnia and Herzegovina

+387 33 773 100
info@hotel-hollywood.ba
www.hotel-hollywood.ba
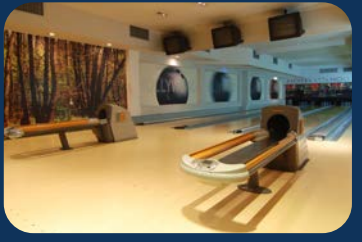
HotelHollywoodSarajevo
hotel_hollywood_sarajevo